

आद्य शंकराचार्य विरचित

भजगीविंदम्

(स्व - व्यवस्थापन कौशल्य)

(डॉ. वसुधा विनोद देव)

स्व-व्यवस्थापन कौशल्य

ISBN - 29-978-93-84801-11-3

<http://www.chinmayasanskar.com>

ह्या पुस्तकातील मुळ लेखांचा स्रोत

<http://www.facebook.com/sadaphuli/>

(ISBN : 978-93-84801-11-3)

सुनंदा प्रकाशन क्रं. २९, ता. २१ मे २०१८

स्व-व्यवस्थापन कौशल्य

लेखक :

डॉ. वसुधा विनोद देव, ०९४२२९५९७६४
३ चिन्मय, शंकर नगर,
घाटोळ लेआउट, जठारपेट, अकोला. ४४४००५
श्री. विनोद दत्तात्रय देव ०९४२२९५९७६३
(सर्व हक्क सुरक्षित)

प्रकाशक :

श्री. मनीष शांताराम बुटे
सुनंदा प्रकाशन
राजेश्वर अपार्टमेंट, जलाराम शाळेजवळ,
तापडिया नगर, अकोला.
दूरध्वनी :- ०७२४-२४२१२९९
भ्रमनध्वनी :- ०९४२२९२०२२५

आवृत्ती पहिली : दि. २१ मे २०१८

अक्षर रचना :

संजय आर. अन्नदाते
चिराग ग्राफीक्स, जठारपेट, अकोला.
९८५०६४७९९२

मुद्रण :

अश्विनी प्रिंटर्स, दत्त मंदिर समोर,
रामदासपेट, अकोला. ९८२३१०९१९३

मुल्य :

रु. १५०/-

समर्पित

माझ्या जीवनाच्या ध्येयाची
सातत्याने मला जाणीव करुन
देणाऱ्या माझ्या छकुल्यास अर्थात
चि. चिन्मय विनोद देव ह्याला
समर्पित.....

चिन्मय सदाफुली (डॉ. वसुधा विनोद देव)

सहयोगी प्राध्यापक व

समन्वयक स्वामी चिन्मयनानंद अभ्यास केंद्र ,
शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, अकोला.

अध्यापनाचा अनुभव – २८ वर्ष

शिक्षण: – **M.COM**, M.A. (MARATHI, ECONOMICS, SUBJECT
COMMUNICATION), M.ED. Ph.D.

प्रकाशन; –

१. एकूण ७ पुस्तके प्रकाशित
२. एका पुस्तकाला उत्कृष्ट पुस्तक पुरस्कार
३. दोन पुस्तके शासनमान्य
४. एका पुस्तकाचा अमरावती विद्यापीठाच्या
अभ्यासक्रमात समावेश
५. एकूण २०० लेख प्रकाशित
६. जागतिक आंतरराष्ट्रीय राज्यस्तरीय चर्चा सत्रात सक्रिय सहभाग
७. २०१४ मध्ये अथेन्स ग्रीस येथे जागतिक तत्वज्ञान परिषदेत
"SWAMI CHINMAYANAND ON RELIGION" ह्या विषयावर
व्याख्यानाला आमंत्रित
८. हा जागतिक स्तरावरील पहिला प्रबंध मानव संसाधन विकास
मंत्रालयाकडून
९. विद्यापीठ अनुदान आयोगामार्फत शासकीय अध्यापक
महाविद्यालयात स्वामी चिन्मयनानंद अभ्यास केंद्राची स्थापना
१०. स्वतः ची वेबसाईट **www.chinmaysanskar.com**
११. चिन्मय मिशन ची सक्रिय कायकर्ती
१२. संतगाडगेबाबाअमरावती विद्यापीठ अमरावती येथे Ph.D ची
मार्गदर्शक एकूण ५ विद्यार्थ्यांना Ph.D प्राप्त

मनोगत

मला आठवतं माझे वय जेमतेम सात वर्षांचे असेल,, घरी एक पद्धत होती,, माझे आजी आणि आजोबा सकाळी चार वाजता उठायचे,, आणि मग सुरु व्हायचा आमच्या घरी एक अनौपचारिक संस्कार वर्ग,, मग सकाळी ज्ञानेश्वरी भगवद्गीता, आचार्यांचे स्तोत्र,, आणि कितीतरी,, सकाळी आम्ही भावंड अभ्यासाला उठत असू,, आणि एक दिवस आजोबांनी सांगितले की आजपासून चर्पट पंजरी सुरु करायची आहे,, खूप मजा वाटली होती ह्या शब्दाची,, आणि उत्सुकता पण जागृत झाली,, आणि मग आजी शिक्षिका झाली आणि ही चर्पटपंजरी तिने आम्हाला शिकविली,, त्याचसोबत आजोबांनी त्याचा अर्थ शिकविला,, आणि आज जरी तुम्हाला तो समजला नाही तरी भविष्यात तुम्हाला तो खूप उपयुक्त ठरणार आहे हे आजोबांचे अभिवचन,, आणि हे अभिवचन आचार्यांनी दिले आहे ते फक्त मी तुमच्यापर्यंत पोहोचवतो आहे हा आजोबांनी दिलेला शब्द,, हेच ते भजगोविंदम,, आणि जेव्हा ह्या स्तोत्राचा मी सखोल अभ्यास केला तेव्हा ह्याची नित्य नूतनता मला जाणवली,, आज मानस शास्त्रात स्व-व्यवस्थापन ह्या संकल्पनेवर खूप भर देण्यात येतो,, पण आचार्यांनी त्या काळात स्व व्यवस्थापन कौशल्य आपणास सांगितले,, किती वैश्विक तत्वज्ञान आहे हे,, जीवनाची कौशल्य मांडणारे, जीवनाची सार्थकता शिकविणारे,, लहानपणी सांगितलेला अर्थ उलगडला तो प पू स्वामी पुरुषोत्तमानंद ह्यांच्या विवेचनातून,, आणि त्यांच्याकडून जे मिळाले ते सर्वापर्यंत पोहोचवण्याचा हा त्यांचाच आदेश,, खरेच गुरुकृपा म्हणतात ती हीच,, ह्यातील जे सर्व विचार आहेत त्यातील सर्व विचार हे प पू गुरुदेव स्वामी चिन्मयनानंद व प पू स्वामी पुरुषोत्तमानंद ह्यांचा कृपाप्रसाद आहे,, आणि जे आपणास नाही पटणार त्याचा दोष माझेकडे आहे,, हे विचार अपणाप्रति समर्पित करताना मला खूप आनंद होतोय,, हे विचार मी गुरुचरणाशी अर्पण करते,,

✽चिन्मय सदाफुली✽

(डॉ. वसुधा विनोद देव,)

सहयोगी प्राध्यापक ,

शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, अकोला.

आद्य शंकराचार्य विरचित द्वादश-मंजरी

!!! भज गोविन्दम !!!

भज गोविन्दं भज गोविन्दं, गोविन्दं भज मूढमते। सम्प्राप्ते सन्निहिते मरणे, नहि
नहि रक्षति डुकृञ् करणे १

मूढ जहीहि धनागमतृष्णां, कुरु सद्बुद्धिं मनसि वितृष्णाम। यल्लभसे
निजकर्मोपात्तं, वित्तं तेन विनोदय चित्तम २

नारीस्तनभरनाभीनिवेशं, दृष्ट्वा- माया-मोहावेशाम। एतन्मांस-वसादि-विकारं,
मनसि विचिन्तय बारम्बारम ३

नलिनीदलगतसलिलं तरलं, तद्वज्जीवितमतिशय चपलम। विद्धि
व्याध्यभिमानग्रस्तं, लोकं शोकहतं च समस्तम ४

यावद्विक्तोपार्जनसक्तः, तावत निज परिवारो रक्तः। पश्चात् धावति जर्जर देहे,
वार्ता पृच्छति कोऽपि न गेहे ५

यावत्पवनो निवसति देहे तावत् पृच्छति कुशलं गेहे। गतवति वायौ देहापाये,
भार्या विभ्यति तस्मिन्काये ६

बालस्तावत् क्रीडासक्तः, तरुणस्तावत् तरुणीसक्तः। वृद्धस्तावत् चिन्तामग्नः पारे
ब्रह्मणि कोऽपि न लग्नः ७

का ते कांता कस्ते पुत्रः, संसारो। यं अतीव विचित्रः। कस्य त्वं कः कुत अयातः
तत्त्वं चिन्तय यदिदं भ्रातः ८

सत्संगत्वे निःसंगत्वं, निःसंगत्वे निर्मोहत्वं। निर्मोहत्वे निश्चलतत्त्वं निश्चलतत्त्वे
जीवन्मुक्तिः ९

वयसि गते कः कामविकारः शुष्के नीरे कः कासारः। क्षीणे वित्ते कः परिवारो
ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः १०

मा कुरु धन-जन-यौवन-गर्वं, हरति निमेषात्कालः सर्वम्। मायामयमिदमखिलं
हित्वा ब्रह्म पदं त्वं प्रविश विदित्वा ११

दिनमपि रजनी सायं प्रातः शिशिरवसन्तौ पुनरायातः। कालः क्रीडति
गच्छत्यायुः तदपि न मुञ्चति आशावायुः १२

स्व - व्यवस्थापन कौशल्य

सर्वप्रथम आपण सर्वांच्या प्रति ऋण व्यक्तकरते, आपण सर्वांनी TRUE LOVE ह्या विषयावरील लेखमालेला भरभरून प्रतिसाददिला, आता पूज्यपाद शंकराचार्य ह्यांचे 'भजगोविंदम' हे स्तोत्रावर लेखमालासुरु करीत आहे, आचार्यांचे हे स्तोत्र मी निवडले ह्याचे कारण ह्यास्तोत्रामध्ये मला एक खूप महत्त्वाचा विषय मिळाला आणि तो म्हणजेस्वव्यवस्थापनाकडून जीवन व्यवस्थापनाकडे' आज प्रत्येक ठिकाणी जेव्हा ह्या विषयावर बोलले जाते व्याख्यान दिले जातात घेतलीजातात तेव्हा मला ही गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते की हा सगळा विचार आचार्यांनीसर्वांग सुंदर पणे मांडला आहे, ह्यात मानसशास्त्र आहे,

ह्यात स्वीकासनाचीकला आचार्यांनी उलगडून दाखविली आहे, एवढेच नाही तर माऊली प्रमाणे आपले बोटधरून हळूच आपल्याला आपल्याच जीवनाचे सत्य दर्शन तर घडविलेच पण त्याच सोबतवेदांताचा प्रांगणात नेऊन स्वरूपाचे दर्शन घडविले आहे, आपली आपल्याशीच ओळखकरून दिली आहे,

आपल्या जीवनाचे विदारक चित्र आचार्यांनी उलगडून आपल्याचहातात ठेवले आहे, आशा ह्या सर्वांग सुंदर स्तोत्रावर लेखमाला सुरु करावीही प्रेरणा मनामध्ये आली, आणि जेव्हा माझ्यामहाविद्यालयातीलम्हणजेचशासकीय अध्यापक महाविद्यालयातील U.G.C. द्वारा अनुदानित प.पू. स्वामीचिन्मयनानंद अभ्यास केंद्रात मी Self Management Skills ह्या विषयावर Workshop घेतले तेव्हा ह्याच ग्रंथाचा आधार मी घेतला, ह्या Workshop ची theme होती SMS अर्थात Self Management Skills ह्याच विषयावर दि ११ मे २०१७ पासूनलेखमाला सुरु करताना मला खूप आनंद होतोय, ह्याचे कितीभाग होतील हे मी आज नाही सांगू शकत, पण प्रत्येक भाग हा आपले जीवन समृद्धकरणारा असेल करण तो आचार्यांनी सांगितला आहे, आपले आशीर्वाद ह्या माझ्या उपक्रमास असावे, प पू स्वामी चिन्मयनानंद व आचार्यांचे आशीर्वाद आहेतच.

- हरिओम -

भाग (१)

मित्रानो मे २०१४ मध्ये अथेन्स येथील जागतिक तत्वज्ञान परिषदेत Swami Chinmayanand on Religion ह्या विषयावर मला साठी आमंत्रित करण्यात आले होते, ह्या परिषदेत जागतिकस्तरावरील तत्वज्ञ आमंत्रितहोते, अनेक उत्कृष्ट व्याख्याने ऐकावयास मिळाली, अनेक

चर्चा झाल्यात, त्यातएका सन्माननीय व्यक्तीने जे विधान केले त्या विधानाने मला अक्षरशः ढवळूनकाढले, हे विधान मी लहानपणापासूनच ऐकत आलेली आहे, पण त्याचा संदर्भलहानपणी उकलला नव्हता, पण

जसजसे तत्वज्ञानाचे संस्कार होत गेले तसतसेत्याची साकुचितता लक्षात आली, ते वाक्य म्हणजे , अर्थात माणसामध्ये आहे आणि तो पण आहे, विचारांची हीसंकुचितात मला खूप अस्वस्थ करून गेली, माणूस हा खरच आहे? अनादीकाळापासून आपण पाहतो की माणूस जन्माला येतो तेव्हाच त्याचे नाते हे चराचरसृष्टीशी बांधल्या गेले असते, मानव

पशु पक्षी वनस्पतीइत्यादी, ज्यालाआम्ही जिवो जीवस्य जीवनम
 म्हणतो, मानवाच्या ह्या जीवनाचे दोन बिंदूअसतात, एक जन्म ज्याला
 सर्वजण आरंभ बिंदू म्हणतात आणि एक मृत्यू ज्यालासर्वजण अंतिम
 बिंदू म्हणतात आणि ह्या दोन बिंदूंत मानव आपले जीवन जगतअसतो,
 पण प्राणी आणि माणूस ह्यांच्यात निश्चित फरक आहे, पशु हे केवळ
 पोषणवर्धन प्रजोत्पात्ती आणि रक्षण करतात व एके दिवशी मृत्यू
 पावतात, पणमाणसाचे कार्य केवळ एवढेच नाही कारण माणसाला
 विचाराचे वरदान मिळालेआहे, विचाराचा प्रवाह म्हणजे मन आणि
 विचारयुक्त मन आहे तो मानव, अशी आपल्याभारतीय तत्त्वज्ञानाने
 मानवाची व्याख्या केली आहे, अशी चर्चा सुरू असतानामी एक
 पाश्चात्य तात्वज्ञा ला प्रश्न विचारला की मानवाचे जगण्याचेप्रयोजन
 काय?उत्तर मिळाले , मी प्रश्न विचारला आनंद कशालाम्हणतात,
 उत्तर ऐकून धक्का बसला, 'भौतिक समृद्धी म्हणजे खरा
 आनंदआहे,'वास्तविक पाहता माणूस खरच आनंदासाठी जगतो,
 शांती साठी जगतो पण खरंचहा आनंद त्याला भौतिक सुखातून
 मिळतो का?असे असते तर जगातील सर्वच श्रीमंतव्यक्ती आनंदी झाले
 असते, त्यांच्या जीवनात शांती आली असती पण तसे घडत नाहीउलट
 ही मंडळी जास्त दुःखी व अशांत आढळतात, माणूस ह्या देहात जन्म
 घेतो आणिअपल्याला सुख मिळावे ह्यासाठी तो सर्व बाह्य वस्तुंना
 साधन बनवितो, पण हेसर्व करताना तो विसरतो की कोणत्याही बाह्य

साधनांमध्ये आनंद देण्याचीक्षमता नाही, थोडा काळ आपल्याला सुख वाटेल पण त्या प्रत्येक सुखाची परिणीतीदुःखात होते, भौतिक सुखाने मानवाचे जीवन सुसह्य बनविले पण दुःखी ही तेवढेचकेले, सर्व सुखे आहे पण माणूस आनंदी नाही, ह्या सर्व सुखसोबतच मगत्याच्याकडे दुःख अपेक्षाभंग ताण तणाव येतात, आणि तो पुन्हा पुन्हा दुःखच्या खाईत लोटला जातो आणि दुर्दैवाची गोष्ट अशी की ह्याला आपण जबाबदार आहोतही जाणीवही त्याला नसते, अधिक भौतिक समृद्धी अधिक दुःख असेच त्याच्याजीवनाचे समीकरण बनते, अनंत जन्मानंतर मिळालेल्या नरदेहाचे प्रयोजनचत्याला कळत नाही, माझ्याजवळ एवढा पैसा श्रीमंती असून मी दुःखी का? ह्याचेआकलनच त्याला होत नाही, वास्तविक पाहता आमच्या संतांच्या जीवनाकडे आम्हीपाहिले तर जवळ काहीही नाही तरी आनंदाचे डोही आनंद तरंग'असे म्हणणारेतुकोबांच्या आयुष्याचे आम्हास मग विलक्षण अप्रूप वाटते, पण माझ्याआयुष्याचे काय? ह्याचा मी कधी विचार केला आहे का?माझ्या जीवनाचे आकलन मलाझाले आहे का? म्हणजेच मला हा नरदेह कामिळाला? माझ्या जीवनाचे प्रयोजनकाय?मला माझ्या जीवनात काय साध्य करायचे आहे? माझे अंतिम ध्येय काय? तेकसे प्राप्त होणार? ही सर्व मूलभूत प्रश्न आहेत?ह्या प्रश्नांची उत्तरेमला ह्याच जन्मात शोधावे लागतील पण तसे सर्वसामान्य पणे घडत नाही, कारणत्याला ह्या नरदेहाचे त्याच्या प्रयोजनाचे आकलनच झाले

नाही, आणि हे आकलन मलावावे ह्याबाबत मला विशेष रुची पण नसते, वास्तविक पाहता जीवन हे प्रवाही असते काळाबरोबर ते प्रवाहित होत असते, काळ मानवाला स्वातंत्र्य देत नाही, भरण पोषण संवर्धन करतानाच त्याला पुरुषार्थही करावा लागतो, हे त्याच्याध्यानी मनी नसते, नदी उगमापाशी जरी लहान प्रवाहाच्या स्वरूपात असली तरी ती अनेक खाचखळगे बाजूला सारून सगराशीच एकरूप होते, तसेच आपलेही जीवन प्रवाही आहे, आपल्यालाही सर्वोच्च तत्वाशी ऐक्य साधायच आहे, हे फार थोड्याना कळत आणि मग त्यांचा हा जीवन सफल्याचा मार्ग सुरू होतो, आपल्या आयुष्याची आकलन आपणास होणे अत्यंत आवश्यक आहे, केवळ भौतिक सुखात आनंद नाही म्हणून आजसंपूर्ण जग भारताकडे अत्यंत आशेने बघते आहे, हे जीवनाचे व्यवस्थापनाचे कौशल्य प्रत्येकाच्या अंगी यायलाच हवे, ह्यासाठी एकाच उपाय आहे आणि तो म्हणजे भारतीय तत्वज्ञान, ही चर्चा खूप वेळ रंगली, पण मला मात्र त्याचवेळी आठवण येत होती ती आद्य शंकराचार्य ह्यांची.

भाग (२)

मित्रानो मानवाच्या आयुष्यातील जे मूलभूत प्रश्न आहेत तेसोडविण्यासाठी जगातील इतर कोणतेही शास्त्र प्रभावी नाही, पण धर्मशास्त्रांनीमात्र ह्याचा सखोल विचार केला आहे, जीव म्हणजे काय? जगत म्हणजे काय? जीव व जगत ह्यांचा सहसंबंध के आहे? ह्या

विश्वात व्यक्तीचे स्थान काय? त्याची व्याप्ती मर्यादा काय? ह्या सर्वांचा उहापोह धर्मशास्त्रांनी केलेला आहे, विचार धारा वेगवेगळ्या असतील पण त्या शेवटी एकाच तत्वाशी येऊ न मिळतात, सर्व धर्मशास्त्रांनी जो विचार मांडला त्यात मानव मानवी जीवन मानवाचा सर्वांगीण विकास ह्याचाच विचार केला आहे, आपल्या

जीवनाचे नाण्या प्रमाणे दोन बाजू असतात, एक दृश्य बाजू आहे जी नित्य आपण अनुभवतो, आपण ज्ञानेंद्रियांचा माध्यमातून ज्ञान

प्राप्तकरतो, कर्मेंद्रियाने कार्य करतो, हे सर्व करीत असताना आपल्या आजूबाजूच्याविश्वाशी आपला संबंध येतो, आणि ज्या ज्या वस्तू व्यक्ती घटना प्रसंगह्यांच्याशी संबंध येतो त्याची प्रथम अनुभूती जरी सुखदायी वाटत असली तरी अंतिमतः त्यातून त्याला दुःख प्राप्त होते, नातेवाईक आप्तेष्ट मित्र ह्यासर्वांचे कधी कधी दुःखद अनुभव येतात, ज्या ज्या वस्तू व्यक्ती प्रिय वाटतात त्या कायम स्वरूपाच्या आपल्याजवळ राहत नाहीत, आपल्या अपेक्षेप्रमाणे टिकत नाही, ज्या ज्या वस्तू व्यक्ती मी माझ्या मानल्या त्या त्या माझ्याराहिल्या नाही त्या सर्वांचा वियोग झाला, आणि काही दिवसांनी तर माझ्याशरीराने पण माझी साथ सोडली, जे जे म्हणून माझे होते ते सर्व माझ्यापासूनदार गेलेत, पण मग मला प्रश्न पडला की ह्या जगात शाश्वत काय आहे? मानवीजीवनाच्या नाण्याची ही दृश्य बाजू, पण प्रत्येक परिवर्तनशील घटका मागेअपरिवर्तनीय तत्व असते, अशाश्वत तत्वाच्या अधिष्ठान शाश्वत असते, हा जरनियम आहे तर हीच मानवी जीवनाच्या नाण्याची दुसरी बाजू आहे जी अज्ञानाच्याअंधारात दडलेली आहे, आणि हे प्रथम माझे अज्ञान आहे हे मान्य करून मग ज्ञानकाय ही जिज्ञासा मनात निर्माण होणे अत्यंत आवश्यक आहे कारण मला नुसते सुखीव्हायचे नाही कारण सुखाला पर्याय दुःख आहे पण मला आनंदी व सुखरूप व्हायचेआहे, पण ह्याआनंदाच्या आड येणारी जर कोणती गोष्ट असेल तर ती म्हणजे आपलेविषयाबाबतचे प्रेम, विषय हेआपल्याला अतिशय सुंदर वाटतात आपण त्यांच्यामागेआयुष्यभर धावतो, ते

मिळविण्यासाठी वाटेल तशी धडपड करतो काही काळ त्याचेचसुखही वाटते पण जसजसा विचार विवेक वाढीस लागतो तसतसे त्यातील फोलकटपणाआपल्या लक्षात येतो, आणि माझे आयुष्य व्यर्थ गेले ही खंत मला जीवनाच्याअखेरीस वाटते, पण तोपर्यंत आयुष्य अगदी निसटून गेले असते, आणि म्हणूनचस्वतःच्या जीवनाचे स्वतः चे व्यवस्थापनाचे कौशल्य वेळीच आपल्याला येणेआवश्यक आहे, ह्या कौशल्याबाबत मग जाणून घ्यायचे असेल तर आपल्याला हे कौशल्यशिकविणाऱ्या आचार्यांकडे जावे लागते, कारण आपण आयुष्यभर स्वतः बदलच्याअनेक भ्रामक कल्पना केलेल्या असतात, ह्या कल्पनांचा निरास होणे आवश्यकआहे, 'स्व' म्हणजे मी, पण मी कोण? आणि व्यवस्थापन म्हणजेच माझे जीवन आनंदीहोण्यासाठी ईश्वराने मला विवेक नावाचे एक वरदान दिले आहे त्याचा उपयोगकरून माझ्या जीवनातील फोलकट वाटणाऱ्या गोष्टींना दूर सारून माझी जीवनव्यवस्था व प्रणाली यशस्वी व्हावी म्हणून ज्या ज्या गोष्टी आवश्यक आहेतत्याचा अंगीकार करणे, व जीवनाचे व नारदेहाचे सार्थक करणे, ह्या बाबी स्वव्यवस्थापनात अंतर्भूत आहेत, पण हे जीवन कौशल्य आहे त्यामुळे ह्याकौशल्याचे उपघटक तर शिकावेच लागतील, आता आपण आचार्यांच्या जवळ जातोआहोत, आणि त्यांच्या जवळ बसूनच आपल्याला ही कौशल्य शिकावी लागणार आहे आणित्यासाठी आपल्याला वाराणसी येथे जावे लागणार आहे तेथे आचार्य आपल्याशिष्यसोबत आलेले आहेत, आपण तयार आहेत न.

भाग (३)

मित्रानो आपण सध्या वाराणसीत विहार करतो आहोत, आणि समोर बघा आचार्यशंकर हे आपल्या १४ शिष्यांसाह विहार करीत आहेत, आणि हे काय? आचार्यथांबलेत, मित्रानो समोरचे दृश्य बघा, एक जर्जर झालेली वृद्ध व्यक्ती पाणिनीचे व्याकरणाची घोकंपट्टी करतात आहे, आचार्य त्यांच्या कडे

विस्मित होऊनबघतात आहे, आचार्यांना ही बाब पटणारी नाहीच मुळी, कारण ती पंडित व्यक्तीफारच जर्जर झाली आहे, आपल्या जीवनाचे ध्येय गाठण्या ऐवजी ते फक्त पाठांतर करतात आहेत, मनुष्याला आपल्या अंतिम ध्येयाचा मार्ग दाखविणाऱ्या आचार्यांना हीबाब पटलेली नाहीये, आचार्यांनी ज्या काळात मत मतांचा गलबला वाढला होतात्या काळात त्यांनी अद्वैत ब्रह्म तत्वज्ञानाचा पुरस्कार केला ,

उपनिषदातीलतात्विक सत्याचा प्रचार व प्रसार केला, चिकित्सक विचारवंत तेजस्वीबुद्धिमत्तेचे अधिकारी, राष्ट्रसेवेची प्रखर तळमळ ह्या त्यांच्या गुणामुळेते अध्यात्मिक सेनानायक तर आहेतच पण त्याच सोबत ते ऋषी संस्कृतीचे राक्षकही आहेत, आपले वाङ्मय त्यांनी गद्य पद्य स्वरूपात उतरविले आहे, प्रत्येकवाङ्मय प्रकारात ते अधिकारी ठरले आहेत, मित्रानो लेखणीच्या

बळावरसांस्कृतिक युद्ध जिंकणे अत्यंत कठीण कार्य पण हे शिव धनुष्य त्यांनी लीलयापेलले आहे, चारही दिशांना मठांची स्थापना करून त्यांनी संपूर्ण भारत एकसंधबनविला, आपल्या जीवनाचा विकास व्हावा म्हणून त्यांनी प्रस्थान त्रयी अर्थात उपनिषदवरील भाष्य, ब्राह्मसूत्र, भावद्रीता भाष्य आपल्या हाती दिली, वयाचे अवघे बत्तीस वर्षे लाभलेल्या आचार्यांचे हे सांस्कृतिक लेखनयुद्धाचा काळ हा केवळ वीस वर्षांचा, पण ह्या काळात त्यांनी पूर्ण भारतढवळून काढला, आपले भाग्य आज आपण प्रत्यक्ष आचार्यांच्या मुखातून हेस्तोत्र ऐकणार आहोत, आणि कारणही तसेच आहे, शरीराने जर्जर झालेले हे गृहस्थकेवळ आपल्या बुद्धी संपन्नते साठी आयुष्याचा काळ व्यर्थ घालवतोय हेत्यांच्या कोमल हिदयाला मानावणारी नाही, मानवाच्या आयुष्यात पदोपदी दुःख असते पण ह्या दुःखाचे निदान तो करू शकत नाही, सध्याची जीवन शैली इतकी क्षुद्र आहे, व जीवन मूल्यांची भयानाकताही वाढते आहे, माणूस वासना व अहंकारह्या वाटेने जाताना दिसतो आहे, ही वाटचाल जर माणसाने सुरू ठेवली तर त्याचे अधःपतन नक्की आहे, मग ह्यावर उपाय काय, तर मानवसमोर त्याच्याच जीवनाचे प्रतिबिंब दाखविणारा आरसा दाखविणे, आणि आचार्य हेच कार्य सदर स्तोत्राच्या माध्यमातून करणार आहेत, आपण जीवन जगतो पण आपल्या जीवनाचे ध्येय काय? हा प्रश्न विचारला तर अनेक उत्तरे येईल, पण आपल्याला आपल्या जीवनाचा ध्येयाचे आचार्यांनी केवळ निर्देशनच केले नाही तर आपले प्रत्यक्ष बोट धरून आपल्याला ध्येयापर्यंत जाण्याचा राजमार्ग महामार्ग दिला आहे, वाटचाल आपल्याला करायची आहे, माझ्यातील स्व मला जाणून घ्यायचा आहे, माझे जीवन मला जाणून घ्यायचे आहे, जीवनातील अनेक समस्यांवर काशी मात करायची, आनंदी जीवन कसे जगायचे हे कौशल्य आपल्याला आचार्य कडून शिकायचे आहे, मित्रानोचला, भजगोविंदम हे अतिशय मधुर स्तोत्र आपण प्रत्यक्ष आचार्यांच्या मुखातून श्रावण करू, आणि हो आपणही त्यांचे शिष्यत्व पत्करू, आणि खरा शिष्य तोच असतो जो गुरूकडून शिक्षा घेतो, जो आपली बहिर्मुखता सोडून अंतर्मुख झालेला आहे आणि ज्याने आपल्या इंद्रिय प्रवृत्तीवर आळा घातला आहे, आपण आहोत न आचार्यांचे शिष्य? चला तर मग, आचार्य व त्यांच्या शिष्याच्या पाठोपाठ आपणही म्हणूया भजगोविंदम, भजगोविंदम.

भाग (४)

मित्रानोआचार्यांनी एक वृद्ध व्यक्तीस केवळ निमित्त मात्र करूनसर्व मानवजातीलास्वकल्याणाचा मार्ग दाखविला, पहिल्या श्लोकाचा विचारकेल्यास एक बाब प्रकर्षाने लक्षात येते कीआचार्यांनी एक संदेश

स म र त मानवजातीला दिला आहे आणि तो संदेश असा आहे कीहे मूढ मती मानवा ईश्वराचेनामस्मरण कर कारण जेव्हा तुझा अंतिम काळ येईल तेव्हा ही व्याकरणाची सूत्रतू जी पाठ करतोयस आणि आपल्या बुद्धी ला तेज प्राप्त करून देण्याचा प्रयत्नकरतो आहेस ही तुझ्या उपयोगाची

नाही ती तुझे रक्षण करणार नाही 'हा पहिल्याश्लोकाचा शब्दशः अर्थ, एक सुंदर दृश्य आपल्यासमोर निर्माण झाले आहे, आजच्याकाळाचा विचार केला तर आपल्या मनात स्वाभाविक पणे येईल की वयाच्या अंतिमटप्प्यात एवढा अभ्यास करणारा पाठांतर करणारी व्यक्ती किती हुशारआहे, स्वाभाविक आहे कारण आपण सध्या भोगवादी

संस्कृतीतच जगत आहोत, आपण स्वतःला ओळखलाय कुठे? खाओ पीओ मौज करो ह्याच नादात आम्ही जीवन जगतो आहोत, पण एवढ्या वयात अभ्यास करणे वाईट आहे असे आचार्यांना मुळीच म्हणायचे नाही तर अभ्यास बाह्य गोष्टींचा सगळा केला, सगळ्या जगताचे ज्ञान प्राप्त केले, अगदी ज्ञानशाखेच्या दृष्टीने विचार केला तर सर्व ज्ञानशाखा अवगत आहेत, पण इतके सगळे असूनही स्व, चे ज्ञान नसेल तर सर्व व्यर्थ आहे, ह्या ठिकाणी आचार्यांनी अशा पाठांतर करणाऱ्या वृद्ध व्यक्तीस जे आपलेच प्रतिबिंब आहे त्याला मूढमते हे संबोधन वापरले आहे, 'म्हणजे आचार्यांनी चक्र आपल्याला मूर्ख म्हटले का? मुळीच नाही, असा गैरसमज करून घेऊनका, आचार्यांनी कुणालाही मूर्ख म्हटले नाही, आपण आपले असे बरेच गैरसमजव्यवस्थित अभ्यासपूर्वक दूर केले पाहिजे, 'मूढमते' ह्या शब्दात ज्याची मती मूढ आहे असा आशय आहे आणि ह्याचा अर्थ होतो ज्याची बुद्धीवर मोहाचे आवरण आहे असा व्यक्ती, आणि मोह म्हणजे जी वस्तू जशी आहे तशी न दिसता वेगळ्या रूपात भासणे, हे बघा आपल्याला विशिष्ट वस्तूचा व्यक्तीचा विषयाचा मोह आहे असे जेव्हा आपण म्हणतो तेव्हा मोह हा बहिरंगाशी निगडित आहे की अंतकरणाशी हा प्रश्न महत्वाचा असतो, हे विश्व व्यक्ती वस्तू विषय आहे तसेच असतात त्याच्या बदल आपण आपल्या मनात काही धारणा पक्की करीत असतो, आणि म्हणूनच एकाच व्यक्ती वस्तू विषय पण ते वेगवेगळ्या व्यक्तीस वेगवेगळे अनुभव देत असतात, मोह हा माणसाच्या अंतरंगात असतो मोह हे बुद्धीवर चढलेले अज्ञानाचे पुटं चढलेली असतात, अज्ञानाच्या अंधकारामुळे तो ज्ञानप्रकाश अनुभवू शकत नाही, 'पण हे अज्ञान कशाचे' निश्चित पणे स्वतः बाबत चे, म्हणजेच बघा आपल्याला दोन प्रकारचे व्यक्तिमत्व असतात एक

शारीरिक जे दिसत, आणि एकसूक्ष्म ज्यात मन बुद्धी चित्त अहंकार ह्या बाबी येतात आणि ह्याव्यक्तिमत्वाच्या बाबतीत अध्यात्मिक विकास होणे हेच सर्व धर्मशास्त्राचासार आहे, पण ह्या सर्व व्यक्तिमत्वाला प्रकाशित करणारे जे चैतन्य आहेत्याबाबत मात्र आम्ही अनभिज्ञ असतो, वास्तविक पाहता शरीर मन बुद्धी हेमूलतः जड आहे, जेव्हा व्यक्ती मृत पावते तेव्हा सर्व अवयव आपल्या ठिकाणीअसतात पण त्यात हालचाल नसते, मग नेमके कोणती गोष्ट सोडून जाते हा कधी आपणविचार केला आहे का?ह्या सर्वांना प्रकाशित करणारे जे चैतन्य तत्व आहेत्याबद्दल आपल्याला काहीच माहीत नसते आणि आपण ह्या जगात वावरताना कितीअज्ञानाने वावरतो, आणि स्वतः ला देह मन बुद्धी समजतो, आणि आयुष्यभर ह्यासर्वांच्या इच्छा पूर्तीचा सोहळा आयुष्यभर चालतो, हाच आपला अहंकार आणि हेचआपले अज्ञान, आणि हाच आपला मोह, जे आहे ते दिसत नाही आणि जे नाही ते खरेसमजून आयुष्यभर त्याचेच चोचले पुरावतोय, ह्यातून मगअपेक्षाभंग,उद्विग्नता,नैराश्य,काम क्रोध लोभ मत्सर इत्यादी विकार निर्माणहोतात आणि मग माणसाचे वर्तन पाशवी बनायला लागते, आपल्या सुखासाठी मग तोकाहीही करायला तयार होतो, अंधकारचे कार्य दोन प्रकारचे असते एक म्हणजेवस्तूवर आवरण घालणे आणि दुसरे म्हणजे वस्तू असूनही ती न दाखविणे, आणिह्याचमुळे माणूस सर्व बाह्य वस्तुंना सत्य मानतो, विषयांना आपलेसे करतो आणिते प्राप्त करण्यासाठी आयुष्यभर धडपड करतो पण तो हे विसरतो की ज्याविषयांच्या मागे धावतो आहे ते विषय त्याला कायम स्वरूपी आनंद देऊ शकतनाही, पण त्याच्या ह्या वर्तनाने भोगवादी संस्कृतीला मात्र तो जन्मदेतो, ह्या दृष्टिकोनातून आचार्यांनी मूढमते हा शब्द वापरला आहे, आपण ह्यागोष्टी समजून घ्यायला हव्यात.

भाग (५)

मित्रानो माणूस हा कायमभौतिक सुखाला प्रधान्यच देतो, आणि ह्यातून एकप्रकारचे तो आपल्या आयुष्यात दुःखाची बेरीज करीत

असतो, कारण सर्व भोगआपल्याला इतके सुखावह वाटतात की हे सर्व उपभोगण्यासाठीच

जणू माझा जन्म आ हे , आशा

अविर्भावात तो वागत असतो, पण जसजसा

एकेक भोग घेतो आणि त्याच्यालक्षात येते की

सुरवातीला ज्या भोगापासून मला खूप

सुख मिळाले होते त्याचेपर्यवसान दुःखात

झाले आहे, पण

माणसाची शोकांतिका येथेच संपत नाही, तर एक भोगझाला की दुसरा विषय भोगायला तो तयारच असतो, वारंवार विषयभोग रुपी

अग्नीतउडी मारून आपले अंग भाजून काढून आपल्या जीवनाची नासाडी करणाऱ्या ह्यामाणसाला मग काय म्हणायचे? समोर दरी दिसते

आहे विनाश अटळ आहे तरी ती दरीमला आवडली असे वाटून जर कुणी त्यात उडी मारीत असेल तर त्याला काय म्हणावे? आचार्य तेच

समजावून सांगत आहेत, आज आपण चंगळवादी संस्कृतीचे भोगते बनलो आहोत, आपण जीवन कशासाठी जगतो हा प्रश्न जर आपल्याला विचारला तर प्रत्येकाचे उत्तर एकच येईल आणि ते म्हणजे मी जीवन आनंदासाठी जगतो, मला माझ्या जीवनात शांतीची प्राप्ती करायची आहे, पण विरोधाभास पहा अशांत करणाऱ्या भोगातून शांती कशी मिळणार आणि ज्याचे पर्यवसान दुःखात होणार हे माहित असून सुद्धा विषयाच्या भोगांच्या मागे लागल्यावर आनंद कसा मिळणार? जीवनात शांती पाहिजे आनंद पाहिजे तर आपल्याला साधनही तसेच निवडावे लागेल बरोबर आहे न, आपण साधने मर्यादित निवडतो ऋण काढून सण करतो, मग आपल्याला आनंदही मर्यादित मिळणार, मित्रानो ह्यासाठी सर्वात महत्वाचे आहे की काही प्रश्न स्वतः ला विचार व त्याचे उत्तर सर्वप्रथम शोधा, ते प्रश्न आहे माझ्या जीवनाचे प्रयोजन काय? मला नेमके माझ्या आयुष्यात काय प्राप्त करायचे आहे? हे प्राप्त करण्यासाठी माझ्याजवळ कोणती साधने उपलब्ध आहे? ह्या प्रश्नांची उत्तरे निश्चित पणे आपल्याला मिळतील की माझ्या जीवनाचे प्रयोजन असे की मला आयुष्यात खूप मोठे व्हायचे आहे, मला आयुष्यात पद प्रतिष्ठा पैसा श्रीमंती हे सर्व हवे आहे, हे करण्यासाठी मी काहीही करावयास तयार आहे, मी खूप डिंग्या मिळवीन, विद्वत्ता संपादन करेल, 'अगदी बरोबर, पण हे सर्व केल्यावर तुमच्या जीवनात असा एखादा तरी क्षण येणार आहे का की आता आयुष्य भरजी धावपळ झाली ती पुरे आता, नाही न? असा एखादा क्षण येईल का की माझ्या ह्या विशिष्ट कार्यातून मला परिपूर्ण समाधान मिळाले व त्याबाबतच्या कामानांची पूर्णतः झाली, ह्यानंतर आता उपभोगायचे काहीही राहिले नाही, असा क्षण आलेला आहे? नाही न, कारण माहित

आहे हे समाधान, हा आनंद, हीकृतकृत्यता, ही बाह्य व्यवस्था नाही
 तर ही आंतरिक अवस्था आहे, आणि ही अवस्था येणं हे फार मोठं
 जीवनकौशल्य आहे, हेच जीवन कौशल्य जर आपल्या अंगीनसेल
 तर संपूर्ण जीवनाचा प्रवास धकाधकीचा होईल, दमून जाऊ आपण,
 पण आनंदशांतता हे केवळ स्वप्न होऊन जाईल, केविलवाणी अवस्था
 होईल आपली, आणि एवढे आयुष्यभर दमून झाल्यावर आयुष्याच्या
 शेवटी ही खंत मनात निर्माण होईल की जीवनात माझ्या मनासारखे
 काहीच झाले नाही, मी सर्वांसाठी झिजलो पण माझे कुणीही किंमत
 केली नाही, कधी कुणाकडून प्रेमाचा शब्द ऐकायला मिळालानाही,
 सगळ्यांनी स्वतःच्या स्वार्थासाठी माझा फक्त वापर करून घेतला,
 ज्यामाझ्या मुलांसाठी मी झिजलो त्यांना माझ्या कष्टाची कदर नाही,
 सर्वनातेवाईक एकेक करून माझ्यापासून दूर निघून गेले, ज्या ज्या
 वस्तू मला सुखदेण्यासाठी आणल्या होत्या त्यांचे जीवन मर्यादित होते,
 त्या वस्तू मिटल्यापण मला तृप्ती मिळाली नाही, आयुष्यभर मला
 घरच्या लोकांनी माझ्या मनासारखेखाऊ घातले अगदी पोटभर पण
 आजही मनाला तृप्ती नाही आणि आता त्या सर्व पदार्थमला पचतही
 नाही, मित्रानो हे सगळे अनुभव पाहता आचार्यांचे
 ह्रिदयातमानावबाबतची तळमळ निर्माण झाली, आणि ह्यालाच मोह
 असे म्हणतात, बुद्धीवरचढलेले हे अज्ञानाचे आवरण आहे, हे आवरण
 आम्हीच चढवलेले आहे आणि हे आवरण आम्हालाच दूर करायचे
 आहे ह्या आशयाने आचार्य मूढमते हा शब्द वापरतात आहेत हे आपण
 लक्षात घेतले पाहिजे, आणि ही आवरण दूर कसे करायचे ह्यासाठी
 विविधजीवन कौशल्य कशी आत्मसात करायची ह्याचे मार्गदर्शन ते
 आपल्याला करीत आहे, ऐसी कळवळ्याची जाती । करी लाभविण
 प्रीती।।।।।

भाग (६)

मित्रानो आचार्यानी मनुष्याला 'मूढमते'का म्हटले हे आपल्यालक्षात आलेले आहे, ज्या वयात आत्मचिंतन करायचे त्या वयात व्याकरणाची सूत्रपाठ करणाऱ्या व्यक्तीला आचार्य संदेश देतात

की व्याकरणाचे पाठांतर तुझे रक्षण करणार नाही, ह्या 'आ' ब 'आ' ब 'त' आचार्यांनवर एक टीका मी नेहमी ऐकत आलेली आहे की 'आचार्य' व्याकरणाच्या विरोधात बोलत आहेत, 'मित्रानो' अ 'आ' प 'ण' प्रत्येकगोष्टीचा फक्त वर वर अभ्यास करतो, मला सांगा

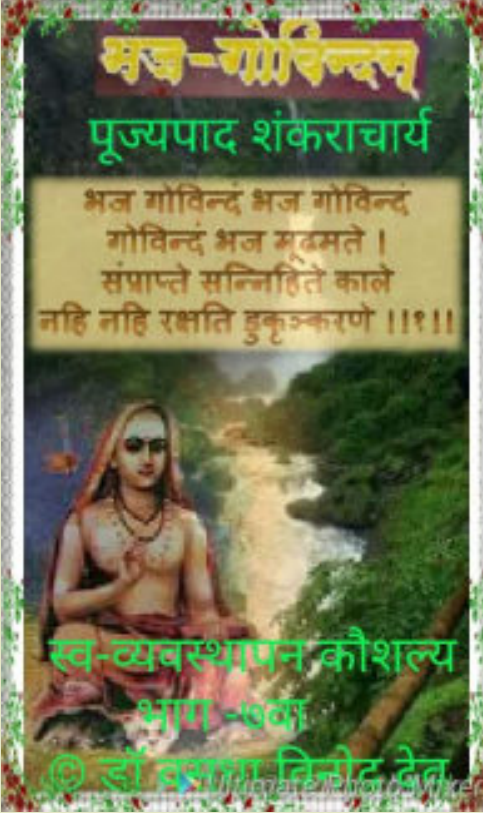
ज्या आचार्यांचे कोणतेही साहित्य पहा शब्दांचे व्याकरणाचे लालित्य सौन्दर्य तुम्हाला बघायला मिळेल, संस्कृत भाषेचे अप्रतिम सौन्दर्य आणि त्यातल्या त्यात व्याकरणदृष्ट्या अचूकता ही आचार्यांच्या

साहित्यात आपल्याला बघायला मिळते, नव्हेसंस्कृत भाषा किती लवचिक सुंदर दैवी आहे ह्याची अभ्यासकाला प्रत्यक्षअनुभूती येते, प्रत्यक्ष दर्शन घडविण्याचे सामर्थ्य आचार्यांच्या साहित्यातआहे, एवढे असून आचार्यांनी खरच व्याकरणाला दुय्यम ठरविले असेल का? विचारकरण्यासारखी बाब आहे, आपण फक्त व्यंजना लक्षात घेतो पण लक्षणे कडेदुर्लक्ष करतो, आचार्य व्याकरणाचे खंडन किंवा निंदा करीत नाही, पणत्यांना ह्याठिकाणी असे सुचवायचे आहे की असे ज्ञान आपण प्राप्त करायला हवेज्यातून ज्ञानाचा अहंकार निर्माण होणार नाही पण अज्ञानाची जाणीवझाल्याशिवाय राहणार नाही, व्याकरणाचे औपचारिक ज्ञान हे ज्ञान ह्यासंकल्पनेत येताच नाही, ह्याचे कारण ज्ञान ही बाहेरून लादावायची बाबनाही, बिजातून अंकुर फुटावे तसे ज्ञान अंतरंगातून प्रगटीत होते, जे बाहेरूनलादले जाते ती केवळ माहिती असते, बघा न आपण इतक्या डिग्या मिळविल्या पणएकही डिग्रीतून आपल्याला स्वतःची ओळख झाली का?आणि जेव्हाड्या डिग्याआम्ही मिळवल्या तेवढे आम्ही अहंकारी झालो, वास्तविक पाहता निसर्गानेआम्हाला शिकविले आहे की ज्या झाडाला खूप फळे लागतात ती झाडे खाली झुकलेलीअसतात, पण आमच्या अहंकाराचा ताठा मात्र वाढतच असतो, बरोबर आहे न, मगह्या अहंकारात आम्ही किती पोळून निघतो आणि त्याची जाणीवही नसते आणि जाणीवहोते तोपर्यंत वेळ निघून गेली असते, अहंकारामुळे जीवनाची जी हानी व्हायचीती होऊन गेलेली असते, आणि मग हे जग जगण्यालायक नाही येथे स्वार्थानिबरबटलेले लोक राहतात असे मी विधाने करतो,पण तोपर्यंत आयुष्य हातातूननिसटून गेलेले असते,

मित्रानो हे जे माहितीने परिपूर्ण ज्याला आम्ही ज्ञानम्हणतो न त्याने कामना वाढतात, अहंकार वाढतो व ते आपल्याच अधःपतानालाकारणीभूत ठरते, पण म्हणून ते घेऊ नाही असेही आचार्यांना म्हणायचे नाहीपणअसे ज्ञान की ज्याने आपल्याला आपल्या अज्ञानाची जाणीव करून दिली आहे तेआपण खरच प्राप्त केले आहे का, आपल्या अज्ञानाची जाणीव करून देणारे ज्ञानजर आपण प्राप्त केले असते तर आपल्यात अहंकार आला नसता आणि आपल्या जीवनातीलकितीतरी समस्या ह्या निर्माणच झाल्या नसत्या, हा सगळा विचार आचार्यांच्याह्या उपदेशमागे आहे, किती सखोल विचार आचार्यांनी मानवी जीवनाचा केला आहे, 'रक्षण'हा शब्द जेव्हा आचार्य वापरतात तेव्हा लक्षात घ्या हे काही बाह्यशत्रूपासून रक्षण असे त्यांना सुचवायचे नाही, एकवेळ बाह्य शत्रूंना आपणनामोहरम करू शकू पण आपल्या आत आपणच अतिशय प्रेमाने सांभाळल्या शत्रूंचेकाय?काम क्रोध लोभ मोह मद मत्सर किती शत्रूंना मी माझ्याच अंतःकरणात स्थानदिले आहे, आणि ते माझे शत्रू आहेत ह्याचीही जाणीव मला नाही उलट हे सगळेमाझे मदतनीस मी बनवितो आणि जीवन यशस्वी करण्याचा प्रयत्न करतो, शक्य होईल?उलट ह्या सर्वांमुळे माझ्या जीवनाची हानी होते व त्याबाबत मी आयुष्यभर मलाजाणीवही नसते, किती विरोधाभास आहे हा, किती शोकांतिका आहे हीजीवनाची, ह्या सर्व अंतर्गत शत्रूपासून मानवाचे संरक्षण व्हावे हेआचार्यांना अभिप्रेत आहे, किती उदात्त विचार, मानवी कल्याणाची ही कितीविलक्षण तळमळ.

भाग (७)

मित्रानो, आपण जर कोणत्याही प्रकारचे जीवनाचे प्रयोजन न ओळखताजीवन जगत राहिलो तर आपले जीवन व्यर्थ गेल्याशिवाय राहणार नाही, आपलेबाहेरील शत्रूपासून आपल्याला जेवढा धोका नाही तेवढा अंतर्गत शत्रूपासून आपणस्वतः चे रक्षण करायला हवे,

आणि हे सर्व करण्यासाठी आपण 'गोविंद' भजावा, आता ह्याठिकाणी आचार्यांनी गोविंद हा शब्द परमेश्वर ह्या साठी पर्यायीशब्द वापरला आहे, गोविंद ह्या शब्दाचे विविध अर्थ आहे, गो म्हणजे गाय, गायीचे पालनकर्ता रक्षणकर्ता जो आहे तो गोविंद म्हणजे श्रीकृ ष्ण,

गोम्हणजे इंद्रिय, इंद्रियांचे विषयापासून रक्षण करणारा तो ईश्वर, गो म्हणजेपृथ्वी अखिल विश्व, म्हणजेच अखिल विश्वाचा जो पालन

हार तारणहार असापरमेश्वर, पण प्रश्न असा उद्भवतो की खरच परमेश्वर नावाची काही गोष्टअस्तित्वात आहे का? करण समाजात दोन प्रकारचे लोक अस्तित्वात आहे, एकम्हणजे परमेश्वरावर विश्वास ठेवणार आस्तिक व परमेश्वरावर विश्वास नसणारेनास्तिक, हे दोन्ही प्रकारचे लोक आपापल्या परीने आपल्या विचारांचा प्रचार वप्रसार करीत आहेत, परंतु तार्किक दृष्ट्या जर आपण विचार केला तर परमेश्वरआहे किंवा नाही हे सिद्ध करण्याचा प्रश्न ह्यासाठी उद्भवत नाही की आम्हीजिवंत आहोत हीच परमेश्वराच्या अस्तित्वाची खूण आहे, तो अस्तित्वात आहेकिंवा नाही ह्यावरील चर्चेने त्याच्या अस्तित्वाला बाधा पोहोचत नाही, पण हेविधान करताना ते सिद्ध करण्याचीही जबाबदारी आपल्यावर येते, आपणव्यवहारातील उदाहरण घेऊ, व्यवहारात जेव्हा आपण कार्य बघतो तेव्हा त्याकार्याचा मागे कारण अस्तित्वात असतेच हा नियम आहे, उदा, आपण सोन्याचेदागिने बघतो, दागिना हे कार्य आहे पण सोने हे त्याचे कारण आहे, मातीचा घटहे कार्य आहे पण माती हे त्याचे कारण आहे, आपण समुद्रात लाट बघतो लाट हेकार्य असले तरी पाणी हे कारण आहे, ह्या विश्वातील प्रत्येक घटकाला हा नियमलागू आहे, पण एक बाब नक्की की कोणतेही कारण हे स्वतः हुन कार्य निर्माणकरू शकत नाही, म्हणजेच माती स्वतः हुन घट किंवा इतर मातीच्या वस्तू तयारकरू शकत नाही,सोन्याच्या कितीही लगड नुसत्या ठेऊन दिल्या तरी सोने स्वतःस्वतः पासून दागिने तयार करू शकत नाही, कारण माती सोने हे जड तर आहेच पण तेअचेतनही आहे त्यापासून निर्मिती म्हणजेच

कार्य निर्माण करण्यासाठी एखादातरी चैतन्य युक्त घटक लागतो, घट बनविण्याकरिता कुंभार लागेल, अलंकारबनविण्याकरिता सोनार लागेल, हे आपल्या व्यवहारातील उदाहरण आहे, पण ह्याविश्वात जेव्हादे काही घटक आपल्याला दिसतात ते सर्व कार्य आहेत तर त्याच्यामागेही कारण असलेच पाहिजे, आणि हे कारण चैतन्ययुक्त असले पाहिजे, हेनिश्चित, आणि शिवाय ही निर्मिती जी झाली त्याचे प्रयोजनाही असलेचपाहिजे, आणि हे प्रयोजन प्रत्येकाचे ठरलेले आहे, म्हणजेच प्रत्येकनिर्मितीच्या मागे कर्ता व करण ह्यांचा संयोग महत्वाचा आहे, प्रत्येकनिर्मितीचे प्रयोजन आहे आणि प्रत्येक प्रयोजनामागे नियोजन आहे हे आपल्यालामान्य करावेच लागते, अनादी काळापासून वायूने आपले वाहणे सोडलेनाही, अग्निनी आपली दाहकता सोडलेली नाही, पाण्याने आपली शीतलता सोडलीनाही, ही सगळी व्यवस्था आहे हे मान्य केले की ह्याचा सर्वांचा निर्माता हाचेतन युक्त असलाच पाहिजे, असा जर विचार केला तर हा निर्माता शारिरिनाही, कारण शरीराला स्वतः चे चैतन्य नाही, ते जड आहे, मन बुद्धी चित्तअहंकार नाही कारण हे स्वतः जड आहेत ते परप्रकाशीत आहेत, कारण एखाद्या मृतदेहात आणिजिवंत देहातील फरक तपासून पहा, तुमच्या लक्षात येई की देहप्रेतालाही आहे पण हालचाल नाही, माझे मन बुद्धी अहंकार कार्यरत आहे पणमृतदेहाचे नाही, म्हणजेच माझ्यातील मला प्रकाशित करणारे असे काहीतरी तत्वआहे जे सध्या माझ्यात आहे पण मृत देहात नाही ते काय?

भाग (८)

मित्रानो कोणत्याही कार्याच्या मागे कारण असते, ह्याकारणाचे प्रयोजन असते व ह्या प्रत्येक कार्याचे व्यवस्थित नियोजनही असते, आता एकदा का मला हे समजले तर हा प्रश्न जिज्ञासू च्या मनात

उपस्थित झाल्याशिवाय राहत नाही की मी जर कार्य रूपात असेल तर ह्या माझ्यानिर्मितीमागे कुणीतरी निर्माता असावाच, आणि मला हे तर लक्षात आले आहे कीमाझे शरीर मन बुद्धी ही स्वतः हुन काहीही करू शकत नाही तिला प्रकाशितकरणारे तत्व वेगळे आहे कारण मी आजपर्यंत मृतदेहाला कोणतीही हालचाल

विचारभावना हे काहीच करताना पाहिलेले नाही, ह्याचाच अर्थ माझे शरीर मन बुद्धी हेजड अचेतन आहे मग ह्या सर्वाना प्रकाशित करणारे तत्व कोणते, हा प्रश्न जरमाझ्या मनात उपस्थित होत असेल तर त्याचे उत्तरही मलाच शोधावे लागेल, हे शोधत असताना हे कारण शाश्वत असावे लागेल, कारण अनादी काळापासून हीनिर्मितीची प्रक्रिया सुरू

आहे, आणि ती खंडीतही झाली नाही, शिवाय हे कारणविकारवान नाशवान नसावे, आणि त्याला मर्यादाही नसावी एवढा तर तर्कत्याठिकाणी आहेच, म्हणजेच असे चैतन्ययुक्त तत्व हे संपूर्ण विश्वनिर्मितीचे कारण आहे, पण आपण हाही सिद्धांत पहिला की कोणतेही कारण स्वतःहून कार्य निर्माण करू शकत नाही, मग चैतन्य जर कारण असेल तर त्यानेहीकुणाच्या तरी सहकार्याने ह्या विश्वाची उत्पत्ती केली आहे, मग काय आहे तेहा प्रश्न आपल्याला पडल्याशिवाय राहत नाहीह्याचे उत्तर आहे कीत्रिगुणात्मक प्रकृतीच्या साहाय्याने ह्या विश्वाची निर्मितीझाली, उपनिषदांमध्ये ही बाब ऋषींनी अत्यंत विस्तृत पणे मांडली आहे, ह्यात्रिगुणात्मक प्रकृतीच्या माध्यमातूनच पंचमहाभूतांचे निर्मिती, अशी ही अष्टधा प्रकृती पासून अन्नरस व त्यातून जीवसृष्टी असा हा सृष्टी क्रमआहे, मित्रानो, म्हणून ही त्रिगुणात्मिका मायेच्या साहाय्याने हा परमेश्वर मगउत्पत्ती करण बनतो स्थिती कारण बनतो आणि लय कारण बनतो, मातीचा घट फुटलातर त्याची पुन्हा मातीच होईल, ह्याच अनुषंगाने ह्या विश्वाचे उत्पत्तीस्थिती व लय कारण परस्पराहून भिन्न नाही, जेथून हे विश्व उत्पन्न होतेत्यातच ते लय पावत, ह्या सर्व विश्वाला सत्ता देणारा चैतन्य देणारा कोणआहे तोच परमेश्वर आहे विज्ञान निष्ठ लोक ह्यालाच एनर्जी म्हणतील, मित्रानोतुमच्या लक्षात आले असेल की आचार्यांना परमेश्वर ही संकल्पना किती व्यापकअभिप्रेत होती, मग आता हा विचार मनात येतो की ह्या संपूर्ण सृष्टीलाप्रकाशित करणारे चैतन्य वेगवेगळे असतील का? मुळीच नाही, चैतन्य तत्व एकाचआहे आणि ते अखिल सृष्टीतून नामरूपात्मक भेदातून आपल्याला दिसते, पण ह्याभेदमध्ये ज्याने ऐक्यजाणले त्याला ह्यामगिल चैतन्याची अनुभूतो

आल्याशिवायराहणार नाही, ह्याच अनुषंगाने परमेश्वर सर्वत्र आहे, चराचरात व्यापूनआहे, त्याच्या अस्तित्वानेच आपण सर्व विश्वाची अनुभूती येते, पण हा अनुभवयेण्यासाठी आपल्याला हे सर्व जाणून घ्यावे लागेल, चैतन्य एकाच आहे पण तेविविधतेने नटलेले आहे, अगदी आपले व्यवहारातील उदाहरण सांगते, सूर्य आकाशातआल्यावर एखादे अनेक छिद्र असणारे एखादे मोठे कापडाचे छत आपण लावले तर कायदिसेल?त्या छिद्रांमधून अनेक सूर्य बिंब आपल्याला आहेत असे वाटेल पण तेतसे नसते सूर्य एकाच आहे पण त्याचे प्रगटीकरण वेगवेगळे झाले आहे तसेचचैतन्य तत्व एकाच आहे पण ते आपल्याला वेगवेगळे भासते, ही अनुभूती जर आलीतर विश्वात ऐक्य नांदल्याशिवाय राहणार नाही, परमेश्वर ही संकल्पना इतकीव्यापक आहे, ती व्यक्ती मूर्ती ह्यात बंदिस्त नाही, मित्रानो आचार्यानीही जी परमेश्वर संकल्पना सांगितली ह्यातून त्यांनी मानव जातीवरच नव्हे तरअखिल चराचर सृष्टीला एक सूत्रात बांधून एकप्रकारची सहस्तित्वाची भावनासमाजात रुजविण्याचा प्रयत्न केला आहे, कारण ह्या दृष्टीने जर विचार केलातर सूक्ष्म अनुरेणुनी व्यापलेल्या ह्या जगात अशी एखादी तरी जागा असेल का कीजेथे परमेश्वर नाही?म्हणूनच तर संतांनी सुद्धा हरी घनदाट भरला आहे असे म्हटले आहे, हा परमेश्वराचा इतका व्यापक अर्थ आचार्यांनी आपल्याला सांगितलंआहे, आपण इंग्रजीत म्हणतो GOD ह्या शब्दाचा अर्थ पहिला तर G =GeneratorO=OrganiserD=Distroyer”, गोविंद ‘ह्या शब्दाचा तिसरा अर्थ होतो इंद्रियांचा स्वामी, ते कसे हेपुढच्या भागात पाहू.

भाग (९)

मित्रानो गोविंद ह्या शब्दाचे दोन अर्थ आपण पाहिले (१)गायीचापालनकर्ता असा श्रीकृष्ण (२)उत्पत्ती स्थिती लय कर्ता, पण सर्वांच्या अतीत वसर्वांमध्ये चराचर सृष्टीत व्यापून उरणारे जे चैतन्य स्वरूप आहे जे निर्गुणनिराकार आहे असे तत्व म्हणजे गोविंद म्हणजेच

परमेश्वर आणि तिसरा अर्थ जो आचार्यांनी सांगितलं आहे तो आहे गोविंद म्हणजे गो म्हणजे इंद्रिय ह्याचाच अर्थ इंद्रियांचा जो स्वामी आहे, मित्रानो आपण मानव देहात जन्म घेतलातेव्हा आपण आपल्या देहाचे अध्यात्मिक अधिष्ठान जाणून घेणे तर गरजेचे आहेचत्याशिवाय 'स्व' आपल्याला कळणार नाही, शरीर शास्त्राच्या दृष्टीने विचारकेला तर

मानवाला पंचज्ञानेंद्रिये आहेत, ज्याच्या माध्यमातून आपण ज्ञानग्रहण करतो, नाकाने वास घेणे, जिभेने चव घेणे, कानाने ऐकणे, त्वचेने स्पर्शाची अनुभूती घेणे, डोळ्याने जग बघणे, ह्या पाच ज्ञानेंद्रियाने आपण विश्वाचे ज्ञान प्राप्त करतो आणि कर्मेंद्रियाने कार्य

करतो, प्रत्येक ज्ञानेंद्रियांचा अधिष्ठात्री पंचमहाभूतात्मक देवता आहे शब्द-आकाश, स्पर्श--वायू, रूप, अग्नी, रस-आप, गंध-पृथ्वी, पंचमहाभूतपासून हे जसे आपले शरीर निर्माण झाले, पण पंचमहाभूताना स्वतःचे चैतन्य नाही ते जड आहेत, जसे प्रत्येक ज्ञानेंद्रियांचा कार्य आहे तसेच प्रत्येक कर्मेंद्रियचे कार्य ठरलेले आहे ही कर्मेंद्रिय आहेत जिव्हा हात पाय, जननेंद्रिय आणि गुदद्वार, आता हे सर्व जे कार्य चालतेहे कशाच्या अधिष्ठानवर? हा प्रश्न आपल्या मनात निर्माण होतो, विज्ञानकितीही पुढे गेले असले तरी आजपर्यंत असे घडले नाही की कानाने पाहण्याचे आणि डोळ्याने ऐकण्याचे काम केले आहे, म्हणजेच प्रत्येक ज्ञानेंद्रिय व कर्मेंद्रियचे कार्य ठरले आहे, ही पंचमहाभूतांचे सात्विक दृश्य अभिव्यक्ती आहे, पण ही इंद्रिय स्वतः कार्य करीत नाही तर पंचमहाभूतांचे जी सूक्ष्म अभिव्यक्ती म्हणजे आपले अंतःकरण चतुष्टय, म्हणजेच मन बुद्धी चित्त अहंकार, इंद्रिय ही मनाच्या अधीन असतात, हे अंतःकरण चतुष्टय म्हणजे आपले सूक्ष्म व्यक्तिमत्व आहे, आपल्याला फक्त स्थूल व्यक्तिमत्व माहित आहे, इंद्रिय ही मनाच्या आदेशाने कार्य करतात, मनाचे मुख्य कार्य आहे संकल्प विकल्प करणे, ह्या मनाला स्वतःची चेतना नाही, मन हे जड आहे, मनाची अधिष्ठात्री देवता चंद्र आहे, मनावर नियंत्रण ठेवणारा सूक्ष्म घटक आहे बुद्धी, बुद्धीचे कार्य आहे निश्चय करणे, मनाने कितीही संकल्प विकल्प केले तरी, मन हे आवक जावक पाहणाऱ्या करकून प्रमाणे काम करते, इंद्रिय कडून आलेली बुद्धी समोर ठेवणे आणि बुद्धीने दिलेला निर्णय इंद्रियापर्यंत पोहोचविणे मित्रानो ज्या मनाच्या आधारे आपले सारे व्यवहार करतो त्या मनाचे कार्य जरी संकल्प विकल्प करणे पण मन म्हणजे काय असा प्रश्न येतोच, मन म्हणजे विचारांचा प्रवाह, अगदी नदी म्हणजे पाण्याचा प्रवाह, मग प्रवाहित असणारे पाणी स्वच्छ असेल तर आम्ही म्हणतो नदी स्वच्छ आहे त्याचप्रमाणे विचार शुद्ध असतील

तर मन शुद्ध असेच म्हणावे लागेल आणि मनगदूळ जे बनते ते राग लोभ मोह मद मत्सर इत्यादी विकारांनी, आणि जेव्हा हेविकार आपल्यात येतात तेव्हा विचार करा प्रथम त्रास कुणाला होतो? अगदी आपलेनित्याचे उदाहरण घ्या, मला एखाद्याचा राग आला, आणि रागाच्या भरात मीचिडलो ओरडलो अगदी असहा झाले तर मग समोरच्याला मारलेही, अशावेळी सर्वप्रथम रागाच्या उर्मीचा त्रास आपल्याला होतो शारीरिक मानसिक दोन्हीही, आपली अवस्था अत्यंत केविलवाणी होते, बरोबर आहे न, आपल्या नेहमीच्या संपर्कातील लोक काही दिवस आपल्या रागाचा मन ठेवतीलही पण कालांतराने हे नेहमीचेच आहे म्हणून दुर्लक्षाही करतील, त्रास कुणाला झाला? म्हणून मग मन शुद्ध करण्यासाठी आपल्याला हे विकार एकतर आपल्यातून काढावे लागतील आणि पुन्हा आपले विचार गदूळ होणार नाही ह्याची खबरदारी घ्यावी लागेल होय ना, कारण हेच विचार मग माणसाच्या कृतीला कारणीभूत ठरतात, आता पाण्याचा प्रवाह जेवढा खळखळणारा असेल तेवढे त्यात चंद्राचे प्रतिबिंब हे अस्थिर दिसेल, अगदी तसेच मनाचे आहे, विकारयुक्त मनात सद्विचारांचे प्रतिबिंब पडणार नाही, आणि म्हणून आपल्या व्यवहाराच्या भाषेत सांगायचे म्हणजे दोन प्रकारे आपण आपल्या विचाराचे वर्गीकरण करू शकतो (1) Quality Thoughts and (2) Quantity Thoughts जेवढी अन्य विचारांची संख्या कमी तेवढे सद्विचारांचे प्रमाण वाढेल, हे आपल्याला साधलेच पाहिजे, त्यासाठीच तर आचार्य परमेश्वराला भजावयास सांगत आहेत, आशा ह्या मनाला स्वतःचे असे वेगळे अस्तित्व नाही, करण मनाचा बॉस बुद्धी आहे, ह्याबद्दल आपण पुढील भागात विस्तृत जाणून घेणार आहोत.

भाग (१०)

मित्रानो आपल्या सूक्ष्म व्यक्तिमत्वात आपण मानाबाबतचा विचारकेला, पण मन हे स्वतः हुन कार्य करीत नाही, ते बुद्धीच्या

अधिपत्याखालीकार्य करते, Power of discrimination हे मनाची शक्ती आहे, पण बुद्धी हीमनावर अंकुश ठेवते, पण बुद्धी म्हणजे नेमके काय? हा विचार केल्यास काहीउत्तरे मिळतील की परीक्षेत जो चांगले गुण मिळवितो त्याला बुद्धिवानम्हणतात, ज्याने जास्त ड्रिग्या मिळविल्या तो जास्त बुद्धिवान, पणमित्रानो केवळ हालाचबुद्धी म्हणत

नाही, निश्चय करण्याची जी मनाचीशक्ती आहे तिला बुद्धी म्हणतात, निश्चयात्मकः बुद्धी, असे म्हटलेजाते, ह्या बुद्धीला साहित्य स्पर्श होतो तेव्हा तिला प्रतिभाम्हणतात, बुद्धी जेव्हा नाविन्याचा ध्यास धरते तेव्हा तिला सृजनशीलताम्हणतात आणि बुद्धीला जेव्हा परमेश्वरी स्पर्श होतो तिला प्रज्ञा म्हणतातह्याही पुढे जेव्हा ह्याच बुद्धीला

दिव्य, अनुभूतीचा विश्वात्मक व भेदाभेदह्यापालिकडे दिव्यत्वाचा स्पर्श होतो तेव्हा तिला ऋतभरा प्रज्ञाम्हणतात, जी शंकराचार्य, ज्ञानेश्वर माऊली भगवान गौतम बुद्ध, नानक देव आणि आमचे सर्व संत ह्यांच्यात आपल्याला आढळते, हा बुद्धीचा क्रमविकास आहे, पाश्चात्य संकल्पनेत समायोजन करण्याची मानवी मनाची क्षमता म्हणजे बुद्धी असे म्हटले जाते, पण भारतीय तत्त्वज्ञानाने जी बुद्धीची संकल्पना मांडली ती मानवी विकासाचा परमोच्च बिंदू आहे, मग प्रश्न पडतो की मन आणि बुद्धी वेगवेगळे आहेत का? मुळीच नाही संकल्प विकल्प करणारे मन जेव्हा निश्चयाच्या स्तरावर येते त्यालाच बुद्धी म्हणतात, पुन्हा प्रश्न पडतो की निश्चय कोणता? विचार करा मित्रानो, आयुष्यात दोन प्रकारचे विचार असतात,, (१) श्रेयासाचा

(२) प्रेयसचा, श्रेयासाचा विचार म्हणजे आत्मकल्याणाचा विचार आहे, आनंदाचा विचार आहे, ह्यात कल्याणासाठी आनंदासाठी बराच झटावे लागते, पण एकदा का आनंदप्राप्त झाला की तो कुणीही हिरावून घेऊ शकत नाही, सुरवातीला अत्यंत कष्टदायी वाटणारा हा मार्ग असला तरी अंतिमतः फलदायी असा मार्ग आहे, दुसरामार्ग आहे तो प्रेयसचा, प्रेयसचा मार्ग तात्कालिक सुख देणारा आहे पण अंतिमतः त्यापासून दुःखाची निर्मिती होते, उदा, मला खूप विषय भोगावेसे वाटतात पण त्यापासून मिळणारा आनंद क्षणिक तर आहेच पण त्याचा अतिरेक झाल्यास त्याची परिणीती दुःखात झाल्याशिवाय राहत नाही, आणि

विषय निरपेक्ष सुखालाआनंद असे म्हणतात, मग मला तात्कालिक सुख पाहिजे की कायम टिकणारा आनंद जो माझ्यापासून कुणीही हिरावून घेणार नाही, निश्चित पणे आपण श्रेयासाचा मार्गस्वीकारणे ही बुद्धिमत्ता आहे, हा विचार भारतीय तत्त्वज्ञानाने केला आहे, आशा बुद्धीच्या प्रभावाखाली असणाऱ्या व्यक्तीला बुद्धिवादी म्हणतात, आता तुमच्या लक्षात आले असेल की खूप शिकला गुण मिळवले म्हणजे बुद्धिवान अशी परिभाषा बुद्धीची नाही, आणि म्हणूनच आमचे संत कोणत्याही विद्यापीठात शिकले नाही पण तेच एक ज्ञानाचे स्वतंत्र विद्यापीठ बनले आणि आम्ही त्यांच्या नावे असलेल्या विद्यापीठात शिकतो एवढेच नाही तर त्यांच्या विचारांवर संशोधन करतो, पण बुद्धीला एकदम शुष्क होऊनही चालणार नाही, आणि मनाला खूप कोमल होऊन चालणार नाही, म्हणून मन आणि बुद्धी हातात हात घालून चालवयास हवी, मनावर बुद्धीचे अधिपत्या आणि बुद्धीला मनाचा कोमलपणा आवश्यक आहे, पण एवढे असून सुद्धा बुद्धी ही स्वयंप्रकाशित नाही, बुद्धीत जेव्हा चैतन्याचे प्रतिबिंब पडते तेव्हाच ती प्रकाशित होते, इंद्रिय स्वतः हुनकार्य करीत नाही त्यांच्या मागे मन असते, मन स्वतः हुनकार्य करीत नाही त्याच्या मागे बुद्धी असते, बुद्धी ही स्वयंप्रकाशित नाही, तिला आत्मचैतन्य प्रकाशित करते, मित्रानो आपण स्व ला जाणून घेत आहोत, मन आणि बुद्धीनंतर आपले सूक्ष्म व्यक्तिमत्वाचा भाग अहे चित्त, ह्याचा विचार आपण पुढच्या लेखात करू.

भाग (११)

मित्रानो आपण मन आणि बुद्धी ह्यांच्या संदर्भात विचार केला, आजच्याभागात आपण चित्त म्हणजे काय ह्याचा प्रामुख्याने विचार करूया, आपल्याअंतःकरण चतुष्टय पैकी म्हणजेच, आपल्या अंतःकारणाचे जेमहत्वाचे चार कप्पे आहेत्यातील कप्पा म्हणजे चित्त,

माझे आज कशातच चित्त लागत नाही, चित्ताचीशांतता महत्वाची आहे, चित्त अशुद्ध ठेऊ नका, परमार्थात चित्त शुद्धीमहत्वाची आहे, चित्त ह्या विषयाला किंवा शब्दाला अनुसरून आपण अनेक विधानेव्यवहारात करतो पण नेमका चित्त ह्या शब्दाचा अर्थ आपल्याला कळत नाही, एकउदाहरण देते, आपण आपल्या आयुष्यातील कितीतरी चांगल्या वाईट

प्रसंगाचेफोटो काढतो, व्हिडीओ शूटिंग करतो, आणि जेव्हा आपल्याला आठवण येते तेव्हाआपण ते फोटो शूटिंग सर्व पाहतो आणि आनंदी किंवा दुःखी होतो, हे जसे बाह्यव्यवहारात घडते त्याच

प्रमाणे आपल्या अंतःकारणांची एक वैशिष्ट्य आहे आणि तेम्हणजे साठवणूक, जीवनातील अनेक घटनांना मी माझ्या आनाःकरणात साठवून ठेवते, आणि आपण मग केव्हाही त्या आठवणींना उजाळा देतो , आणि सुखी किंवा दुःखी होतो, विचार करा असे घडते किंवा नाही, अगदी आधुनिक युगाचे उदाहरणघेतले तर आपण आपल्या संगणकात खूप माहिती साठवून ठेवतो, ह्याची प्रक्रियाही INPUT?PROCESS?OUTPUT अशी असते, आणि जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा आपण ती माहिती एक क्लिक वर बघूशकतो, अगदी तसेच आपले चित्त असते, ह्या चित्ताची input म्हणजे आपले ज्ञानेंद्रियमार्फत प्राप्त केलेले ज्ञान, processing म्हणजे संकल्पविकल्प, आणि त्या अनुभवाची साठवण, संगणकात जसे आपण विविध फोल्डर तयार करतो तसेच विविध आठवणींचे अनेक फोल्डर्स आपण आपल्या चित्त नावाच्या CPU मध्ये तयार करित असतो आणि आपल्याला हे आपले संगणक केव्हाही कुठेही उपलब्ध असते, आणि म्हणून आम्ही केव्हाही हे फोल्डर उघडतो आणि सुखी किंवा दुःखी होतो, तुमच्या लक्षात आलेच असेल की चित्त म्हणजे आपल्याच मनाची साठवणकरण्याची शक्ती किंवा कार्य, मी शक्ती ह्यासाठी म्हणते की मला चित्ताची रूपात एक इतके सुंदर आंतरिक उपकरण परमेश्वराने दिले आहे, पण ह्या उपकरणालामीच आशा प्रकारची छिद्रे पडली की त्यातून सगळी शक्ती माझी वाया जाते आहे, ती तीन छिद्रे म्हणजेच एक भूतकाळाचे, म्हणजेच भूतकाळात माझ्या आयुष्यात जे जे घडले ते ते आठवून मी चित्ताची शांतता गमावते, भविष्यात माझ्या जीवनात काय घडेल ह्याबाबत कायम माझ्या मनात उत्सुकता असते ही उत्सुकता

माझ्या चित्ताची शांती गमावते, तिसरे छिद्र वर्तमानाचे, म्हणजेच जे घडते आहे त्याबाबतचे असमाधान, ही छिद्र मनाची पण आहेत म्हणूनच चित्ताची पण आहे कारण सखोल विचार आणि स्मरण हे चित्ताची दोन कार्ये आहे, मला सांगा आपण कार्य चांगले केले न मग काय होईल आणि कसे होईल हा विचार का करायचा? काय होईल ह्या प्रश्नाचे उत्तर आहे, 'जे ठरले आहे विधिलिखित आहे तेच होईल, कसे होईल ह्या प्रश्नाचे उत्तर जसे व्हायचे तसेच होईल' 'तुम्ही आम्ही विचार करून नियती बदलणार नाही, पण म्हणून प्रयत्न सोडायचा असेही नाही, असे म्हणतात" Do the best and leave the rest to the GOD" ह्याचा विचार केला तर आपण आपली शक्ती किती खर्च करतो? असेच का झाले? माझ्याच बाबतीत का झाले? मला जीवनात कुणीच साथ दिली नाही, मी सर्वांसाठी झिजलो पण माझी कुणाला कदर नाही, माझ्या आयुष्यात मी किती तरी दुःख सहन केले, आजही माझ्या सगळ्या आठवणी इतक्या ताज्या आहेत की जणू आताच सगळं घडलं, मी काहीही विसरली नाही, त्यांनी माझा किती अपमान केला, किती विधाने व्यवहारातील सांगावे ज्याने माझे चित्त कायम अशांत असते, पण मग चित्त शांत करण्याचा उपाय काय? संगणकासारखे आम्ही आमच्या मनातील विचारांना कायम स्वरूपी घालू शकत नाही, त्यावर उपाय एकाच आहे तो म्हणजे आयुष्यातील घटनांचा आहे तसा स्वीकार, आणि त्या घटनांकडे तटस्थ पणे बघणे, कारण घडणाऱ्या घटना प्रसंग त्याचे परिणाम हे माझे प्रारब्ध आहे आणि ते मला शांतपणेच भोगून पूर्ण करायचे आहे हा विचार पक्का करणे म्हणजेच बुद्धीच्या स्तरावर श्रेयासाचा निश्चय

करणे, एकदा हा निश्चय झाला की मग माझ्याआठवणींना कितीही उसळ्या मारल्या तरी मला त्याचा त्रास होणार नाही अगदीसंगणकाच्या मॉनिटर प्रमाणे, अग्नी असू दे समुद्र असू दे मॉनिटर वर काहीचप्रभाव पडत नाही, आता असा विचार मनात येईल की चित्त शांत हाऊ शकते का?आणिकसे? चित्त निश्चित पणे शांत होऊ शकते, पाण्याचा प्रवाह वरवर खळाळणारा असतो पण जसजसे तुम्ही खोल जाता तसतसे पाणी प्रशांत असते, विचारांच्यास्तरावर संकल्प विकल्पाचा कितीही खळखळाट असला तरी बुद्धीच्या स्तरावर हाखळखळाट आपल्याला शांत करता येईल सखोल विचार करून, आणि जसजसे विचारातीलषड्रिपु आपण घालवून टाकू किंवा निर्माणच होऊ देणार नाही त्यावेळी चित्तआपोआप शुद्ध होईल, शुद्धीकरणासाठी एकतर अशुद्धता दूर करावी लागेल किंवापुन्हा अशुद्धता निर्माण होणार नाही ह्याची खबरदारी घ्यावी लागेल, ह्याचमार्गाने चित्त शुद्ध होईल आणि एकदा चित्त शुद्ध झाले शांत झाले की त्यातचांगल्या विचारांचे प्रतिबिंबही पडेल, मित्रानो ह्याबाबत काही शंका नाहीन, असल्यास जरूर विचारा, उद्या आपल्या अत्यंत जवळचा विषय म्हणजे अहंकार.

भाग (१२)

मित्रानो यापूर्वी आपण मन बुद्धी आणि चित्त ह्या अंतःकरणाच्या तीन कप्प्यांचा विचार केला,

आज आपल्याला प्रामुख्याने अहंकार ह्या विषयाच्या संदर्भात जाणून घ्यायचे आहे, आपण व्यवहारात एक विधान नेहमी करतो की

त्यांना स्वतः बद्दल खूप अहंकार आहे ह्या अहंकाराचे आपले संदर्भ निरनिराळे असतात, मग हा अहंकार पैशाच्या संदर्भात असेल रूपाच्या संदर्भात असेल, शिक्षणाच्या संदर्भात असेल, जीवनाचे असे एकही क्षेत्र नाही ज्यात अहंकार नाही, पण अहंकार म्हणजे काय ह्याबाबत जर विचार

केला तर एक गोष्ट लक्षात ठेवा आपण व्यवहारात जेव्हा अहंकार हा

शब्द वापरतो तेव्हा तो गर्व ह्या अर्थाने वापरतो पण वास्तविकअहंकार हा शब्द गर्व ह्या अर्थाने नाही, जी जी व्यक्ती जीव भावात आहे त्यात्या व्यक्तीला अहंकार चुकला नाही, आता जीवभाव म्हणजे काय? जीवभाव म्हणजेमी देह आहे हे समजणे आणि देहाच्या पलीकडे माझे काही अस्तित्व आहे ह्याबाबतचे अज्ञान, माझ्या खऱ्या स्वरूपाचा मला विसर पडतो आणि मग आपण कायम आयुष्यभरजीवभावत वावरतो, आणि मग मी कर्ता मी भोगता ही आपली धारणा होते, मी कर्ताआहे हा अहंकार आहे,आणि हा सर्वानाच आहे, आणि हा ज्याच्याशी तादात्म्यपावतो त्या स्वरूपात तो अभिव्यक्त होतो, म्हणजे काय?असे बघा काही विधानेआपण उदाहरण म्हणून घेऊ, 'मी सुखी आहे, मी दुःखी आहे, मला खूप आनंदझाला, मला खूप वाईट वाटले, ही आणि अशी विधाने आपण पहिली तर आपल्या लक्षातयेईल की ही सर्व विधाने माझ्या भावनांशी निगडित आहे, ह्याचाच अर्थ अहंकारहा मनाशी निगडित झाला, मनातील प्रत्येक वृत्तीशी निगडित झाला, ज्यावेळीआपण विधान करतो की माझा निश्चय झाला त्यावेळी अहंकार हा बुद्धी शी निगडितझाला कारण निश्चय करण्याचे काम बुद्धीचे आहे, अहं बदललेला नाही, काहीवेळा मी विधान करते की मला चांगलं स्मरणात आहे, मागच्या घटना आठवल्या कीमला खूप वाईट वाटते ही जी आपली विधाने होतात ही अहं चित्ताशी निगडित झालाआहे, कारण अवधारणा हे चित्ताचे कार्य आहे, पण ह्या तीनही वृत्तीला जो अहंनिगडित झाला तो मात्र एकाच आहे तो वेगळा नाही, मग असे जर आहे तर मन बुद्धीचित्त ह्या तिन्ही वृत्तीशी

एकाच अहं निगडित आहे आणि तो म्हणजे 'मी', प्रत्येकाचे मन बुद्धी स्मृती बदलतील पण हा मी बदलत नाही हा अहंआपल्याला आपल्या आत्म्याशी स्थूल देहाशी सूक्ष्म देहाशी पंचकोषाशीजोडतो, जागृत अवस्थेत स्वप्न अवस्थेत सुषुप्ती अवस्थेतही तो असतो, आणिंगंमत अशी आहे की ह्या मी पणामुळेच आयुष्यात दुःख उद्भवतात, ती कशी? पहाजेव्हा जेव्हा कर्ता मी आहे असे मी म्हणतो तेव्हा लक्षात घ्या खरच मी कर्ताआहे का, हा माझ्यातीलमीम्हणजे कोण ? शरीर? मन? बुद्धी? चित्त? हेसगळे म्हणजे मी नाहीये हे सगळे माझे आहे, उदा, डोकं दुखत असतानाडोक्याच्या रूपात मी ठणकतोय असे आपण विधान करतो की माझे डोके दुखते आहे असेआपण म्हणतो? माझा हात माझे शरीर माझे घर माझी गाडी माझे मुले पण ह्यासगळ्यात मी कुठे आहे, हे सगळे माझे आहेत माझ्यापेक्षा वेगळे आहेत म्हणजे तेमी नक्कीच नाही, प,पू डॉक्टर काका देशमुख ह्यांनी एक सुंदर महामंत्र दिलाआहे आणि ती म्हणजे जे जे माझे आहे ते ते मी नाही''म्हणजेच जो मी आहे तोकुणीतरी वेगळा आहे आणि तो सगळ्यांचा साक्षी आहे हे नक्की, हा एकदा निश्चयझाला की मग मी कोण ह्याचा शोध घेणे सोपे जातेह्याबाबत शंकराचार्यांचेआत्मषटकम हे स्तोत्र आपणास मार्गदर्शक ठरेल, मग आता प्रश्न उपस्थित होतो कीहा अहंकार मला घालवता येईल का? उत्तर आहे नक्कीच, आणि हा अहंकार मलाचैतन्यात विलीन करावा लागेल म्हणजेच मी शरीर मन बुद्धी चित्त अहंकार नसूनत्याला प्रकाशित करणारे चैतन्य मी आहे असा माझा व्यष्टी अहंकार समष्टीअहंकारात मला विलीन करावा

लागेल, आणि त्यापूर्वी मला समर्पण भाव वाढवावालागेल, तुमच्या लक्षात आले असेल व्यावहारिक दृष्ट्या ज्याला मी अहंकारम्हणते तो वास्तविक पाहता गर्व आहे, माझा कर्तृ भाव ईश्वरार्पण करता आलापाहिजे, मित्रानोशरीर मनाच्या सत्तेवर कार्य करते, मन बुद्धीच्यासत्तेवर कार्य करते मन बुद्धी आणि चित्तात जो चैतन्याचा प्रकाश पडतोत्याच्या प्रकाशात शरीर मन बुद्धी चित्त अहंकार हे सर्व प्रकाशितहोतात, आणि ह्या चैतन्यालाच भाजण्यासाठी आचार्य आपणास मार्गदर्शन करीतआहेत, हे सर्व विवेचन जे आपण बघितले त्यावरून आपल्या एक गोष्ट लक्षात येतेकी परमेश्वर ही संकल्पना संकुचित नाही व्यापक आहे, परमेश्वर हे तत्वआहे, त्याच्या सत्तेची अनुभूती यावी म्हणून सांगून साकार देवतांची योजनाअसते, आणि ह्या सर्व देवतांच्या माध्यमातून निर्गुण निराकरपर्यंत पोहोचणेहे प्रयोजन आहे, आणि अशा व्यापक संकल्पनेला मांडून आचार्यांनी सर्व सृष्टीएकाच तत्वाची एकाच परमेश्वरी तत्वाची अभिव्यक्ती आहे हे सांगून त्याचीअनुभूती घेणे हेच प्राप्तव्य सांगितले आहे, पुढील भागात आपण भज ह्या शब्दाचे विविध पैलू पाहूय.

भाग (१३)

मित्रानो आपण आतापर्यंत स्व चा विचार करित असताना शरीर मन बुद्धीचित्त अहंकार ह्याबाबत विस्तृत विवेचन केले पण अद्यापस्व म्हणजे नेमकंकाय आहे ह्याबाबत आपण अनभिज्ञ आहोत, पण ह्या स्व पर्यंत पोहोचण्या साठीशंकराचार्यांनी आपल्याला बहुमोल असे मार्गदर्शन केले आहे, जे माझे आहे तेमी नाही हा एकदा निर्णय झाला

की मग मी कोण आहे ह्या बाबत चा प्रवास सुरुहोतो, आणि ह्याचसाठी हे मानव तू परमेश्वराला भज असे आचार्य सांगत आहेत, भजह्या शब्दाचे विविध अर्थ आहेत त्यातील पहिला अर्थ म्हणजे *पूजा* *करणे*, ह्याचाच अर्थ ईश्वराची पूजा करणे, पणह्या आधीच्या विवेचनात आपण पाहिले की *परमेश्वर हा चैतन्य स्वरूपआहे* ह्याचाच अर्थ त्याला आकार नाम रूप

असण्याची शक्यता नाही, मग प्रश्नपडतो की पूजन कुणाचे करायचेह्या साठी मग आपण सगुण साकार देवतांचे पूजनकरतो, आपण रामाचे कृष्णाचे शिवाचे आशा अनेक देवी देवतांचे पूजन करतो, आणिहे पूजन करताना त्यात सकामता असते, आणि सर्वात महत्वाचे ह्या

पूजनात आपल्यात निर्भयता येण्या ऐवजी भय निर्माण होत आणि अहंकार निर्माण होतो, तोकसा? प्रथम भयाचे उदाहरण घेऊया, शरीराच्या स्तरावर मला मृत्यू चे भय असते, मनाच्या स्तरावर दुःखाचे भय असते, मला ह्या दोन्हीही गोष्टी आयुष्यात घडायला नको असतात, मला मृत्यू नको आणि मला दुःख पण नको, आणि वास्तविकताही आहे की ह्या दोन्हीही गोष्टी अटळ असतात, मग सुरू होतात ते पूजेचे संकल्प, वेगवेगळ्या पूजा, त्याचे विविध अनुष्ठाने, मित्रानो पूजेला अजिबात विरोध नाही, करण पूजा ही बहिरांग शुद्धी करणासाठीचे उत्तम आलंबन आहे, पण त्याचा उद्देश हा बहिरांग शुद्धी हाच असावा, जेव्हा मी एखाद्या देवतेची पूजा करते तेव्हा ते केवळ कर्मकांड ठरू नये, तर त्या देवतेची वैशिष्ट्य काय आहे, कोणत्या गुणांसाठी मी तिचे पूजन करतो आहे ह्याचे भान आपल्याला असायला हवे, मी पूजा करतो त्यात मी शारीरिक दृष्ट्या कार्य करित असतो पण माझे मनात असते का? अजिबात नाही, पूजा एक कार्यक्रम होऊन बसतो, तसेच मी कितीतास पूजा करतो ह्याचा इतिहास तयार होतो, ती रोजची औपचारिकता होते, त्यापासून जीवनाचे प्राप्तव्य साधत नाही, पण तरी बहिरांग शुद्ध करून अंतरंगात प्रवेश करण्यासाठी ते ही आवश्यक आहे, आयुष्यभर रोज चार पाच तास पूजा करूनही माझ्या मनातील भय जात नसेल मी निर्भय बनत नसेल, मला माझ्या स्वचे आकलन होत नसेल तर पूजा करणे व्यर्थ होईल, असे आचार्यांना अपेक्षित नाही, करण ह्यात मी आणि परमेश्वर एकमेकांहून भिन्न आहोत, ही भिन्नता आचार्यांना मान्य नाही, पण ह्याचा अर्थ असाही काढू नका की आचार्य हे मूर्तिपूजेच्या विरोधात होते का? असेही नाही पण ज्या परमेश्वराला त्यांनी भजायला सांगितले तो परमेश्वर ह्या सगळ्यांच्या नामरूपाच्या पलीकडचा आहे तोकसा हे आपण पुढच्या भागात पाहू.

भाग (१४)

मित्रानो जेव्हा आपण पूजा करतो ती पूजा करताना आपले केवळ कर्मम्हणून करणे योग्य नाही कारण त्या कर्माला आपण मन जोडत नाही तोपर्यंत मनातभाव निर्माण होत नाही, आणि मनात भाव उत्पन्न

न होता आपण पूजन करित असू तरसगुण साकार मूर्तिपूजा होईल, आचार्यांनी भज गोविंदम असे म्हणतात *भज* ह्याशब्दाचा दुसरा अर्थ आज आपल्याला पाहायचा आहे, *भज ह्या शब्दाचा अजून एकअर्थ आहे सेवा* अर्थात सेवा

हा शब्द आपल्या समोर आला की काही कृती आपल्याडोळ्यासमोर येतात, त्यात प्रामुख्याने आई वडिलांची ,समाजाची राष्ट्राचीसेवा असे

विविध सेवेचे कृती आपल्या डोळ्यासमोर येतात, आणि मग अशा सेवाकरणाच्या लोकांची नावेही आपल्या समोर येतात, मग ती भक्त पुंडलिक असेल, श्रवणबाळ असेल, विविध स्वातंत्र्य वीर असतील, सीमेवर रक्षण करणारे जवान असतील, आणि हो आई हे ही नाव त्यात अग्रणी असेल, मित्रानो नेमकं सेवा कशालाम्हणायचं हा प्रश्न महत्वाचा ठरतो, सेवा म्हणजे काय? सेवेतून काय प्राप्त करायचं आहे? मी जे कार्य करतो ती खर्च सेवा आहे का? असे विविध प्रश्न माझ्या मनात नेहमी यायचे, विशेषतः मला जेव्हा व्याख्यानाला बोलाविले जाते, तेव्हा तुम्ही व्याख्यानाचे किती मानधन घ्याल? हा प्रश्न मला नेहमीच खूप त्रास देतो, मी माझ्या सत्तेने बोलते? मी माझ्या सत्तेने लिहिते? मी माझ्या सत्तेने विचार करते? हे सर्व ईश्वर दत्त आहे, मग मला ह्याचे रेटठरविण्याचा अधिकार आहे, अरे ही तर विद्येच्या देवतेची सेवा आहे, पण मग सेवाकशाला म्हणायचं, मी माझ्या आराध्य देवतेची सेवा करते आणि त्यापासून माझ्याकमाईचे साधनही प्राप्त करते, नाही, कुठेतरी चुकतंय, सेवा हा कर्मप्रधान शब्द आहे, हे मान्यच आहे पण ही कर्मप्रधानता यांत्रिक नाही, सेवा हा शब्दात सेवा भाव हे अंतर्भूत आहे, म्हणजेच सेवेच्या रूपात जेजे कार्य माझ्या हातून परमेश्वराच्या कृपेने घडेल त्या त्या कार्यात माझाभाव असायलाच हवा तरच ती सेवा होईल, म्हणजेच कर्म करताना त्याच्याशी माझे मन जोडल्या गेले पाहिजे, पण मन जोडले गेले पाहिजे म्हणजे काय हा प्रश्न उपस्थित होतोच, मग प्राधान्याने

मी जे कर्म करणार आहे त्यावर माझी नितांतश्रद्धा असावी, निष्ठा असावी, आई वडील देश ज्ञान इत्यादी ह्यावर माझीश्रद्धा असावी, हा पहिला भाग, दुसरे म्हणजे जे कार्य मी करतो आहे त्यातनिरपेक्ष बुद्धी अंतर्भूत असावी, जे कार्य मी करते आहे त्याच्यात कोणत्याहीप्रतिफळाची अपेक्षा मी करणे योग्य नाही, म्हणजेच माझे कर्म निरपेक्षअसावे, तिसरी महत्वाची बाब म्हणजे श्रद्धायुक्त अंतः कारणाने केलेल्यानिरपेक्ष कार्याचा मला अभिमान होता कामा नये, त्यातून विनयशीलता माझ्याअंगी निर्माण व्हावी, ह्या तीनही बाबी जेव्हा एकत्र येईल तेव्हा त्याचपरिणाम चित्त शुद्धीत होईल, आणि मग ह्या शुद्ध चित्तात चैतन्याचे स्वच्छ वशुद्ध प्रतिबिंब पडेल, शरीराच्या स्तरावर कर्म झाले, मनाच्या स्तरावर भावउत्पन्न झाला, बुद्धीच्या स्तरावर कल्याणाचा निश्चय झाला, ह्यामुळे चित्तशुद्ध झाले, ह्याचा परिणाम मी कार्य केला मी सेवा केली, ह्या अहंकाराचीउत्पत्तीच होणार नाही, करण हे सर्व मुळातच मी केलेले नाही कारण जे माझे आहेत मी नाही, अशी घडी आपण बसवून घेतली की सेवा हे केवळ कर्म न राहता तो भावबनतो आणि ती अवस्था बनते, आणि म्हणून आशा सेवेच्या माध्यमातून मग आम्हीकुणाचीही सेवा केली तरी ती चैतन्ययुक्त परमेश्वराचीच सेवा ठरते, करण आताह्यात ईश्वरार्पण आणि समर्पण ह्या भाव असतात, आपले सर्व कार्य ईश्वरार्पण बुद्धीने केले पाहिजे आणि त्यापासून मिळालेले प्रतिफल प्रसाद बुद्धीनेग्रहण केले पाहिजे, ही खरोखरच एक प्रकारची साधना आहे, हरिओम

भाग (१५)

मित्रानो भज ह्या शब्दाचे आपण दोन अर्थ पाहिले, पहिला पूजा आणिदुसरा सेवा, आपले प्रत्येक कार्य निरपेक्ष वृत्तीने करणे काया वाचा मनसाशुद्ध भाव ठेऊन कर्म करणे आणि त्याबाबतचा अहंकार

उत्पन्न न होणे ह्या सर्वबाबी सेवेत अंतर्भूत असतात, भज ह्या शब्दाचा अजून एक महत्वाचा अर्थसांगण्यात येतो आणि तो म्हणजे *निवडणे* म्हणजे काय ?हा प्रश्न आपल्या मनातनिश्चित उभा राहिल, ह्या विषयाच्या सखोलतेत शिरण्याचा आधी मी तुम्हालाकाही प्रश्न विचारते, त्याची उत्तरे तुम्ही स्वतः ला द्या, तुम्हाला सुखआणि दुःख ह्यापैकी एकाची निवड करायला

सांगितली तर तुम्ही कशाची निवड कराल? दुसरा प्रश्न की तुम्ही सुख हे उत्तर निवडले असेल तर हे सुख तुम्हालाटिकाऊ हवे आहे की टाकाऊ? तात्पुरते हवे की कायम स्वरूपी? तुमचे उत्तर हेचअसेल की आम्हाला सुख तर हवेच आहे पण ते कायमस्वरूपी हवे आहे, बरोबर

न, पणकायम स्वरूपी सुखाची निवड करताना आपण साधने कोणती निवडतो?विचारकरा, उदा,मला पैशापासून सुख मिळेल असे वाटत असेल तर मी खरच खूप पैसेकामावेल आणि ते मी कमवायलाही हवे, पण आता विचार करा खूप पैसे म्हणजे खूपसुख असे जर आपण समीकरण केले तर जगातील सर्वात श्रीमंत व्यक्तीला जाऊनविचारा तो खरच सुखी आहे?त्याच्या जीवनात काहीच समस्या नाहीत काय?आणिसमस्या आल्या असतील तर त्या पैशाने सुटल्या आहे का?उत्तर निश्चित पणे नाहीअसेच येईल, पैशाने जीवन सुसह्य होईल पण सुख खरेदी करता येणार नाही, हीबरीच उदाहरणे आपण समाजात पाहतो, पद प्रतिष्ठा पैसा ह्या मागे आपण सतत धावतअसतो, आयुष्यभर, थकून जातो पण सुख आनंद नावाची गोष्ट सापडत नाही, करणपैशात जर सुखदेण्याचे सामर्थ्य असते तर प्रत्येक श्रीमंत माणूस आनंदी तरगरीब माणूस हा दुःखी राहिला असता, पण तसे घडत नाही, एखादा अत्यंत गरीबमाणूस आपल्या गरिबीतही आनंदी असतो, आमच्या संतांचे जीवन पहा, ठीक आहे आताअसे समजा की माझ्या नातेवाईकांकडून मला कायम स्वरूपी सुख मिळेल, शक्यआहे? माझ्या जीवनातील कोणत्या नात्याने मला शाश्वत आनंद दिला आहे हेआठवा, नाही न, मग मला जर आयुष्यात कायम स्वरूपाचे सुख व आनंद पाहिजे असेलतर मला साधनही तसेच निवडावे लागेल, आता मला माझ्या विचारांची एक घडी अशीबसवून घ्यावी लागेल की शाश्वत आनंद शाश्वत वास्तुनिच प्राप्त होईल आणि ज्याज्या वस्तू अशाश्वत आहे त्यापासून आनंदही अशाश्वत मिळेल, ही घडी एकदाबसवून घेतली की मग जीवनात निवड सोपी जाते, शाश्वत आनंद हवा शाश्वत वस्तूनिवडा, तात्पुरता आनंद हवा विनाशी वस्तू निवडा, एकीकडे मला अविनाशी आनंदहवा पण वस्तूची निवड करताना मात्र मी विनाशी वस्तू निवडेल हे समीकरण जमतनाही, म्हणून अविनाशी

आनंदासाठी अविनाशी वस्तूची निवड महत्वाची ठरते, पणही निवड कशी करायची आणि कुणाची करायची हा प्रश्न महत्वाचा ठरतोच, बघाआपल्या जीवनात नेहमी द्वंद्व असतात, स्नेयास-प्रेयास, आत्म-अनात्म, सुख-दुःख, शीत-उष्ण, असे अनेक द्वंद्व असतात, ह्यातील योग्य पर्यायाचीनिवड मग आपणास करावी लागते, मग योग्य पर्याय कोणता, ह्यासाठी आपल्यालाआपला विवेक विकसित करावा लागतो, ह्याचाच अर्थ आपल्या मनाला आपल्याबुद्धीच्या अधिपत्याखाली आणावे लागेल आणि श्रेयासाचा विचार पक्का करावालागेल, कदाचित ह्या साठी सुरवातीला मला त्रास होईल पण अंतिमतः मला आनंदचमिळेल, मी जर विषयोपभोगाची निवड केली तर तो उपभोग आपल्याला सुरवातीला खूपआनंद देईल असे वाटेल पणकालांतराने त्याचे पर्यवसान दुखहत झाल्याशिवायराहत नाही, ईश्वराने जे बुद्धी नावाचे आपल्याला उपकरण दिले आहे न ते इतके amazing आहे, त्याचा वापर करून आपल्याला जीवनात विवेकाने श्रेयासाचा निवडकरावी लागेल, ह्यासाठी पुन्हा एक घडी आपल्याला बसवून घ्यावी लागेल की जेमाझे आहे ते मी नाही आणि ह्यापासून मला अंतिमतः आनंद पण मिळणारनाही, जीवनामध्ये आशा काही घड्या आपण बसवून घेतल्या तर सर्व सुसह्यहोईल, असे झाल्याने माझ्यातील चैतन्याची अनुभूती मला येईल आणि तीच खरीपरमेश्वराला भजणे असेल, आणि म्हणूनच निवड महत्वाची आहे, आपण काय निवडाल? आणि आपणही आपल्या विचारांच्या काही घड्या जमावणार आहेत काय?सर्वांचेजीवन आनंदमयी होवो, उद्याच्या भागात आपण भज म्हणजे भक्ती हा विचार पाहणार आहोत.

भाग (१६)

मित्रानो, भज ह्या शब्दाचे अर्थ पाहत असताना भज म्हणजे पूजा आणि दुसरा अर्थ आपण पाहत आहोत तो म्हणजे निवडणे, जीवनात प्रत्येकच वेळी निवडमहत्वाची असतेच, अचूक योग्य वेळी योग्य

वस्तूची निवड हि जीवनाचे कल्याण करते, मग आता जर मला जीवनात आनंदाची निवड केली असेल तर मी नेमकी कशाची निवडकेली आहे हे हि माहित असणे महत्वाचे आहे, मागील भागात आपण जीवनातील जीकाही द्वंद्व पहिलीत त्यापैकी मला कशाची निवड करायची आहे? एक साधे उदा, घेऊ मला जीवनात सुखाची निवड

करायची आहे मला दुःख नको, असा जर माझा निर्णय झाला असेल तर मला अशा सुखाची निवड करावी लागेल ज्याचे पर्यवसान दुःखात होणार नाही, पण इंद्रियांना ज्या ज्या वस्तूचा अनुभव येतो त्या त्या वस्तूत अंतिमतः सुख देण्याची क्षमता नाही हे आपण प्रत्येक विषय

वस्तू डोळ्यासमोर ठेऊन जाणली पाहिजेच, मग प्रश्न उद्भवतो कि आनंद म्हणजे नेमके काय, मग मलासुखाची निवड करताच येणार नाही का, आणि समजा हि निवड मी केली तर कोणत्यासुखाची करावी लागेल, कारण आपण व्हावंआपण ज्या सुखाची निवड केली त्या त्यासुखाचे रूपांतर दुःखात झाले आहे, ह्याचाच अर्थ माझे सुख विषय सापेक्ष आहे, आणि म्हणून ते दुःखात परिवर्तित होते, मग आता मला विषय निरपेक्षसुखाची निवड करावी लागेल, आणि विषय निरपेक्ष सुख म्हणजेच आनंद, मग हा आनंदमला कसा मिळेल, हा विचार केला तर मला माझ्या सुखाची संकल्पना विषयावर अवलंबून ठेऊन चालणार नाही, विषय प्राप्त होवो किंवा न होवो माझ्यातील आनंदकायम राहिला पाहिजे, ही जीवनातील फार मोठी निवड आहे आणि ह्यासाठी संतशास्त्र गुरू ह्यांचे मार्गदर्शन महत्वाचे ठरते, कोणत्याही परिस्थितीत माझा आनंद कमी व्हायला नको, माझ्या मनाचा वसंत कायम फुललेला असावा, पण तसे घडत नाही, जीवनात घडणाऱ्या छोट्या मोठ्या घटनांनी प्रसंगांनी मी खूप विचलित होतो आणि माझ्या मनाची अपरिमित हानी होत राहते आणि त्याची मला जाणीवही नसते, म्हणून मी मूलतः आनंदरूप आहे सुखरूप आहे असा निश्चय झाला की मग कोणतेही बाह्य विषय माझे चित्त विचलित करणार नाही, पण ह्यासाठी माझ्या जीवनाच्या अधिष्ठानकडे माझे सतत अनुसंधान असावे, मग प्रश्न उद्भवतो की हे अधिष्ठान काय आहे, आणि हे अधिष्ठान परिवर्तन शील आहे की अपरिवर्तनीय? व्यवहारातील एक साधा सिद्धांत आहे की जे जे परिवर्तनशील आहे त्याचे अधिष्ठान अपरिवर्तनीय आहेच, मग माझ्यातील अपरिवर्तनीय

तत्व मला प्रथमजाणावे लागेल, हे अपरिवर्तनीय तत्व हे वास्तविक नित्य प्राप्त आहे पणह्याची जाणीव आपल्याला नसते, ही जाणीव मला विकसित करावी लागेल आणि अध्यासापासून अधिष्ठानपर्यंत जाण्याची साधना मला करावी लागेल, आणि ह्यासाठीशास्त्र आणि गुरूवर श्रद्धा निष्ठा ठेवावी लागेल, संत तुकडोजी महाराजम्हणतात

‘शांती कुणाला कशी लाभते वाढतसे ज्वाला।।विचारा जाऊन शहण्याला ।।

मी मूळचा आनंदरूप आहे शांतरूप आहे,तर मी अशांत आणि दुःखी कसा, म्हणूनव्यवहारात वावरत असताना जे माझे आहे ते मी नाही आणि ज्याला ज्याला मी माझेम्हणतो त्यापासून मला अंतिमतः आनंद मिळणार नाही ही विचारांची घडी पक्कीबसवून घ्यावी लागेल, हा विचार खूप महत्त्वाचा असतो, आणि म्हणून माझे शरीरमाझे मन बुद्धी चित्त अहंकार,त्याला प्रकाशित करणारे तत्व ह्या तत्वाचीअपरिवर्तनीयत आणि ते तत्व मी आहे असा प्रवास करणे म्हणजेच अध्यस्त कडूनअधिष्ठानकडे जाणे आहे, ही साधना आहे, आणि ह्याच साधनेतून मी मूळचा जोआनंदरूप आहे जो मला नित्य प्राप्त आहे, तेच माझे खरे रूप आहे,हा माझाप्रवास एकदा यशस्वी झाला की मग माझा कोणताही आनंद हा बाह्य विषयावर अवलंबूनराहणार नाही तर ती माझे रूप आहे नव्हे तोच मी आहे, मग आता माझा आनंद आणिमी ह्यांच्यात अद्वैत निर्माण होईल आणि माझा हा आनंद कोणत्याही क्षणीमाझ्यापासून कुणीही हिरावून घेणार नाही, आणि मग माझ्यातील आनंदरूपअंतःकरणात ज्या लाटा येतील त्याही आनंदरूपाच असतील, आनंदाचे डोही आनंदतरंग.

भाग (१७)

मित्रानो आपण भज ह्या शब्दाचे विविध अर्थ पाहत आहोत, भज म्हणजेपूजा,सेवा आणि निवड असे तीन अर्थ आपण पाहिले, ह्या ठिकाणी आपल्याला एक घडीपक्की बसवून घ्यावी लागेल की आचार्य जेव्हा भज हा शब्द वापरतात तेव्हा तेसर्व व्यास चैतन्याला भज असे सांगायचे आहे, पण व्यवहारात आपण नेमके काय करतो आहोत हे लक्षात घेऊन मग आचार्यांनी जे आपणास सांगितले त्याचा

स्वीकारमहत्वाचा ठरतो, मित्रानो भज ह्या शब्दाचा पुढचा अर्थ आहे भक्ती, * भ ज ण जे भक्ती***आता प्रथम एक बाब लक्षात घ्या की आपली भक्तीची संकल्पना काय आहे, सर्व सामान्यपणे कुणालाही जर आपण विचारले की तुम्ही परमेश्वराची भक्ती करता म्हणजे काय करता? उत्तरे येतील 'मी रोज

देवाची पूजा करतो आणि मला पूजेला किमान दोन तास लागतात कुणी सांगेल मी रोज कमीत कमी दहा माळ जप करतो, कुणी म्हणतील मी रोज मंदिरात जाऊन आधी देवाचे दर्शन घेतो नंतर माझ्या सर्व कार्याला सुरवात करतो, कुणी सांगेल मी खूप उपवास करतो अगदी कडक,

विविध उत्तरे मिळतील, आणि ह्यालाच आपण सर्वसामान्य पणे भक्ती असे म्हणतो, ह्या सर्व कृती म्हणजे भक्ती असे जेव्हा आपण मान्य करतो तेव्हा भक्ती हे कर्म आहे हे आपण मान्य करतो, पण भक्ती ही खरच कर्मप्रधान आहे काह्याचे उत्तर आहे नाही, सेवा ही कर्मप्रधान आहे पण त्यातही भाव आवश्यक आहे, पण भक्तीचे मूळ स्वरूपच भाव प्रधान आहे, मग तेथे कर्मप्रधानता कशी येईल? मग आपण जे करतो आहे ते चुकीचे आहे का? मुळीच नाही पण त्यात कर्मप्रधान्य न ठेवता भाव प्रधान्य ठेवले तर ती भक्ती होईल, अस बघा जेव्हा आपण भक्ती हा भाव आहे असे म्हणतो तेव्हा भाव व्यक्त करणे हे मनाचे कार्य आहे, कर्म हे ज्ञानेंद्रियांचा कार्य, म्हणजे एक निश्चित की भक्ती हा जर भाव आहे आणि तो मनाशी निगडित आहे, आणि मन हे अंतःकारणांचा एक कप्पा आहे, म्हणजेच भक्ती ही बहिरंगाशी निगडित नसून ती अंतरंगाशी निगडित आहे हा विचार सर्व प्रथम तेथे निर्णय हवा, मग आता प्रश्न निर्माण होतो की भक्तीची काय परिभाषा आहे? नारद भक्तीसूत्र ह्या ग्रंथात भक्तीची जी परिभाषा दिली आहे ती आहे परम प्रेम स्वरूप अर्थात भक्तीचे जे रूप आहे ते परमप्रेमाशी निगडित आहे, प्रेम ही भावना आहे आणि ती मनाशी निगडित आहे, माझी प्रेमाची अभिव्यक्ती ही व्यवहारात वेगवेगळी असते, माझे माझ्या आप्तेष्टांवर माझ्या मित्रमैत्रिणींवर घरावर माझ्या संपत्तीवर माझ्या कुटुंबावर समाजावर प्रेम असते, पण हे प्रेम भावना माझी किती दिवस राहते? आपले अनुभव आठवा, जोपर्यंत समोरच विषय मला सुख देतो तोपर्यंत माझी प्रेमाची भावना कायम असते पण जेव्हा नात्यात काही बिघाड होतो तेव्हा कालपर्यंत एकमेकांवर जीव ओवाळून टाकणारे एकमेकांचा जीव घ्यायला मागेपुढे पाहत नाही, हा आपल्या व्यवहारातील अनुभव आहे, मग जे काल होते पण आज कमी झाले आणि उद्या राहिल की नाही ह्याची शाश्वती नाही त्याला

खरच प्रेम म्हणावे का, उपनिषद आपल्याला सांगते की 'आत्मनस्तु कामाय सर्वम प्रियं भवति' जो प्रयन्त समोरील वस्तू व्यक्ती आपल्याला सुख देते तोपर्यंत ती आपल्याला प्रिय असते, त्यानंतर त्या वस्तूव्यक्ती बाबत आपले प्रेम कमी होते, ग्रीक तत्वज्ञानात हीच संकल्पना "Man is measure of all things" असे म्हटले आहे, म्हणजेच व्यवहारातीलमाझे प्रेम हे शुद्ध प्रेम नाही, म्हणजेच ते अशुद्ध प्रेम आहे असे म्हणायचेका? आणि मग ते अशुद्ध कशामुळे झाले आहे? हाही प्रश्न महत्वाचा असतो, ह्याप्रश्नांची उत्तरे शोधणे महत्वाचे आहे, बघा भक्ती म्हणजे परम प्रेम, आणि प्रेम म्हणजेच शुद्ध प्रेम, आणि प्रेम भाव मनाशी निगडित आहे, मग आमचे प्रेम शुद्ध आहे का? माझ्या प्रेमात अशुद्धता निर्माण करणारामहत्वाचा घटक आहे माझ्या मनात असणारे षड्रिपु, माझ्या मनात राग येतो द्वेषभावना असते, ह्यामुळे माझे मन गढूळ झालेले असते, अगदी मी तर असेही लोकपाहिले आहेत की खूप पैसे मिळाला यश मिळाले की परमेश्वराची कृपा झाली, पणत्याच व्यक्तीवर जेव्हा दुःख कोसळले तेव्हा अक्षरशः देवघरातील देव ज्यांची पूजा त्यांनी आयुष्यभर केली त्याच देवांना त्यांनी दूषणे तर दिलीच पण देवाह्या सर्व दुःख साठी मीच तुला सापडली का? अशीही दूषणे परमेश्वरावर लावली, हे आमचे खरच परमेश्वरावरील प्रेम आहे का? आणि ह्या उलट सुद्धा व्यक्ती पाहायला मिळाल्या की परमेश्वरा तू किती दयाळू आहेस माझ्या आयुष्यात जे जे घडते ती तुझी योजना आहे ती मला मान्य आहे, आणि ह्या दुःखात परमेश्वरावरील प्रेमात वाढ झाली आहे, करण आता सतत त्याच्याच अनुसंधानात मलाराहता येणार आहे, संतांचे जीवन आपण पाहिले तर ते असेच परमेश्वर प्रेमाने ओतप्रोत भरलेले आहे, मग माझी परमेश्वराबाबत ही भाव आहे का? हा प्रश्न स्वतः लाच विचारायला हवा, आज आपण हाच विचार करूया.

भाग (१८)

मित्रानो मागच्या भागात आपण पाहिले की भक्ती ही कर्मप्रधान नसून भावप्रधान आहे, पण प्रश्न असा उद्भवतो की आम्ही आमच्या कर्मांला पूजा मानतो मगती भक्ती नाही का? ह्याचे उत्तर होय आहे, पण मग तरीही भक्ती कर्मप्रधान नसून भावप्रधान कशी? ह्या प्रश्नाचे उत्तर परमप्रेम स्वरूप: भक्ती ह्यावाक्यात आहे, प्रेम ही अंतःकरण वृत्ती आहे प्रेम हा भाव आहे

ह्या भावाचे प्रगटीकरण वेगवेगळ्या वर्तन पद्धतीने होईल, पण मुद्दा असा की भक्ती म्हणून मी जे जे वर्तन करते त्यात माझा परंप्रेमाचा भाव आहे का ? हे प्रत्येक कृतीसाठी पडताळून बघायला हवे, माझ्या प्रेमात पहिली गढूळता येते ती रागद्वेषाची, त्यामुळे माझे वर्तन हे प्रेमळ

असत नाही, दुसरे म्हणजे माझ्या प्रेमाला आणखी एक मर्यादा पडते की माझे प्रेम हे प्रिय अप्रिय ह्या वृत्तीशी निगडित असते, म्हणजे काय? मला जी प्रिय आहे त्यांच्यावर मी खूप प्रेम करते किंवा आपण

ज्यांना खूप प्रिय असतो त्यांच्यावर आपण खूप प्रेम करतो पण बाकीच्यांचे काय, ज्याने आपला राग केला किंवा ज्यांचा आम्ही राग करतो त्यांच्यावर आपण प्रेम करू शकू का? उत्तर निश्चित नाही असे असेल, मग आपली प्रेम भावना ही परम प्रेम भावना असणार नाही, कारण त्यात आता प्रिय अप्रिय हा भाव आला, कर्तव्य म्हणून मी प्रेम आहे असे दाखवेलही, पण ते खऱ्या अर्थाने प्रेम राहणार नाही, आणखी महत्वाची बाब म्हणजे बरेचदा माझे प्रेम कामनेनी परिपूर्ण असते, म्हणजेच माझ्या कामानांची पूर्ती करण्याकरिता सुद्धा बरेचदा आपण प्रेम करतो, विचार करा आपली भक्ती सुद्धा सकाम असते, आपण ईश्वराची सकाम भक्ती करतो, आपली काही इच्छा आहे, त्या इच्छाच्या पूरततेसाठी मग मी वेगवेगळे व्रत करते, ही सकामता आली की भक्ती ही भक्ती राहत नाही, ते परम प्रेम राहत नाही, तर तो भगवंताशी सुद्धा व्यवहार बनतो, बघा आम्ही गणपतीची आरती म्हणतो त्यात 'दर्शन मात्रे मनः कामना पूर्ती' असे आपण म्हणतो आणि सहजच मग आमच्या मनात येते की गणपती आमच्या प्रत्येक मनोकामना पूर्ण करतो, आणि आम्ही त्याच भावनेने त्याची उपासना करतो संकटापासून रक्षण करणारा मनोकामना पूर्ण करणारा गणेश बुद्धीची देवता आहे हे मानतो, पण माझ्या कामना तू पूर्ण कर असे म्हणत असताना ह्या कामनासगळ्या प्रापंचिक असतात, संकट निवारण कर अशी प्रार्थना जेव्हा आपण करतो तेव्हा आपल्या आयुष्यात काही संकटे आलीत त्याच्या निवारणार्थ आम्ही गणेशाची उपासना करीत असू तर ते आमचे खरच गणेशा वरील निःस्वार्थ प्रेम आहे? हे तर सकाम आहे, ह्याला प्रेम म्हणता येणार नाही, वास्तविक गणेशाच्या दर्शनाने माझ्या सगळ्या इच्छा कामना ह्यांना पूर्ण विराम लागायला हवा आणि आपल्या वरील सर्वात मोठे संकट म्हणजे आपण आपल्या आयुष्यात देह बुद्धीला दिलेले

प्राधान्य, आत्मस्वरूपाचा विसर हे खरे संकट आहे, ह्याचाआम्ही कधीच विचार करीत नाही, प्रपंचातील सगळ्या इच्छाच्या पूर्तता त्यापरमेश्वराने करावी ही आमची अपेक्षा असते, मग कामना जर आपल्या मनात असेल तरत्या कामनयुक्त प्रेमाला भक्ती म्हणता येणार नाही, कारण जेथे कामना आहेतेथे स्वार्थ आहे,आणि जेथे स्वार्थ तेथे अपेक्षा आहे, आशा स्वार्थ युक्त वकामानेनी परिपूर्ण असणाऱ्या प्रेमाला परम प्रेम म्हणावे का?म्हणूननिःस्वार्थ प्रेम कामना रहित प्रेम जेथे आहे तेथेच भक्ती भाव आहे, त्याचसोबत तेथे श्रद्धा ही हवी, श्रद्धायुक्त अंतःकारणाने निरपेक्षभावनेने तसेच कामना रहित,राग द्वेष विरहित केलेले प्रेम युक्त कर्म म्हणजेभक्ती, आता माझे नेमके कोणते कार्य ह्यात अंतर्भूत होते हे महत्वाचेआहे, सेवेत कर्मात भाव असावा लागतो तर भक्ती भावपूर्ण अंतःकारणाने असे कर्मज्या कर्माने ईश्वराचेही ह्रिदय द्रवीत होईल, म्हणूनच ईश्वराप्रति केलेलेआपले प्रत्येकच कर्म भक्ती ठरणार नाही, गोस्वामीजींनी भक्तीची सुंदरव्याख्या केली आहे ते म्हणतात,यया स द्रुतं द्रवतिअर्थात ज्यायोगेभागवंतव द्रवीत होतात त्याला भक्ती म्हणतात, खरे प्रेम हे भक्तीचे सारआहे, भक्तिदर्शक कोणतीही क्रिया म्हणजे भक्ती नव्हे, आपण प्रार्थना जरीकरीत असू तरी भावहीन शब्दांपेक्षा पुष्कळदा शब्दहीन पण ह्रिदयातील भावमहत्वाचे ठरतात, आणि हा भाव मुद्दाम प्रगट करावा लागत नाही प्रेम युक्तअंतःकारणाने केलेले कार्याची झळाळी काही निराळीच असते, म्हणूनच भक्तीचेमूलस्वरूप हे भावप्रधान आहे व हा भाव कर्माच्या माध्यमातून प्रगटहोतो, आणि अशा कर्माने फक्त आनंदच होतो, भज ह्या शब्दातून जेव्हाआचार्यांनी भक्ती करावयास सांगितली तेव्हा आपण एक पुन्हा घडी बसवून घ्यायचीआहे कि आचार्यांना फक्त चैतन्ययुक्त परमेश्वरच अपेक्षित आहे, मग हिभक्ती कशी ?

भाग (१९)

मित्रानो भज ह्या शब्दाचा आणखी एक अर्थ म्हणजे भक्ती, भक्ती म्हणजेपरम प्रेम आणि ज्यामुळे भगवंताचे न्हिदय द्रवीत होते अशी मानवाचीक्रिया, आता बघा माझे कुणाकुणावर प्रेम असते, माझे नातेवाईक मित्र घर अजूनकाही, पण ह्या सर्व प्रेमाची परिणीती कधी ना कधी दुःखात होतेच, समर्थानीसुद्धा म्हटले आहे की 'जगी सर्व

सुखी असा कोण आहे ?आपले प्रेम हे सर्वबाह्य विषयावरचं असते, परम प्रेमाचा एक महत्वाचा नियम आहे की ह्याप्रेमापासून अंतिमतः आनंद आणि शांती मिळावयास हवी, मग आपण ज्या ज्याविषयावर प्रेम करते त्या त्या विषयापासून आपल्याला खरच

आनंद होतो का वशांती प्राप्त होते का?हा प्रश्न स्वतः लाच विचारा, म्हणून ह्या बाबत आपणथोडा वेगळा विचार करायला हवा, आपण विषयावर प्रेम करण्यापेक्षा प्रेमाचाविषयच बदलला तर? म्हणजे

काय? ज्याचे स्वरूपच आनंद आहे शांती आहे त्यावरचप्रेम केले तर त्यापासून आनंद आणि शांतीच प्राप्त होईल, म्हणून प्रेमाचीदिशा त्या चैतन्ययुक्त परमेश्वराकडे वळवायला हवी, व्यवहारातील एक नियम आहेज्याच्यावर आपण प्रेम करतो त्याला पूर्णपणे जाणून घेण्याची इच्छा असते, मगजर आपण परमेश्वरावर प्रेम करीत असू तर त्याबाबत आपल्याला पूर्ण जाणूनध्यावेच लागेल, मग ह्या प्रेमात अपेक्षा नको, कामना नको, प्रिय अप्रिय नको, राग द्वेष नको, असे हे प्रेम असेल तर ते नक्कीच आपल्याला आनंद तर देईलच पणआपल्या जीवनात शांतीही निर्माण होईल, म्हणून विषयावर प्रेम करण्यापेक्षाप्रेमाचा विषयच बदलविणे ही भक्ती ठरेल, संतांची भक्ती अशीच होती, त्यांनीविषयावर प्रेम केले नाही त्यांनी संपूर्ण जगतातच ईश्वर पांडुरंग पहिला आणिभक्ती केली, त्याच्या आयुष्यात अनेक समस्या आल्यात पण ते भक्ती मध्ये इतकेरममाण होते की दैनंदिन कार्यातही त्यांना पांडुरंगाचे दर्शन होतहोते, एवढेच नाही त्यांच्या व्यवसायातही ते परमेश्वराची अनुभूती घेतहोते, मग ते सावतामाळी असतील, सेनान्हवी असतील किंवा गोरोबा काकाअसतील, ह्या सर्वांचे जीवन वर वर पाहता आपल्या दृष्टीने खूप दुःखीहोते, समस्यांनी परिपूर्ण होते, पण त्यांची अंतःस्थिती अत्यंत शांत आणिआनंदी होती, ह्याचे कारण त्याच्या प्रेमाचा विषय पांडुरंगच होता, मगआपल्याला हे साधेल का, परमेश्वराचे रूप जर असे आनंद युक्त शांत, असेल तरत्याच्यावर प्रेम करणारा मी दुःखी आणि अशांत कसा, म्हणून आयुष्यात एकनिर्णय महत्वाचा ठरतो, सदा सर्वदा योग तुझा घडवा ॥ तुझे करणी देह माझापडावा ॥ अशी श्रद्धा मनात

निर्माण व्हायला हवी, ही श्रद्धा व प्रेम असेलतर माणसाची उन्नती होईल, भक्तीचा मार्ग हा उन्नतीचा मार्ग आहे, देवपहावयास गेलो, देव होऊनिया ठेलो, ॥ ही अनुभूती येते, कारण ईश्वराभिमुख झालेले मन त्याला ईश्वराची अनुभूती तर येतेच पण संपूर्ण मन ईश्वर भक्तीने व्यापून जाते, आपल्या संतांनी ह्याच मार्गाने ईश्वराची प्राप्ती करून घेतली आहे, म्हणजेच अंतर्बाह्य चैतन्याची अनुभूती घेतली आहे, ह्यासाठी नवविधा भक्ती सांगण्यात आले आहे त्यात प्रामुख्याने

(१) श्रवण भक्ती: - ईश्वराच्या वैभवाच्या कथा प्रेमपूर्वक ऐकणे

(२) कीर्तन भक्ती: - परमेश्वराच्या ऐश्वर्याचे गुणगान करणे -

(३) स्मरण भक्ती: - ईश्वराचे रूप व गुण ह्यांचाच सतत स्मरण करणे

(४) पादसेवन भक्ती: - अहंकार पुसून टाकण्याच्या वृत्तीने ईश्वराच्या पायाची सेवा करणे

(५) अर्चन भक्ती: - मंत्र व स्तोत्र ह्यांच्या साहाय्याने परमेश्वराचे पूजन करणे

(६) वंदन भक्ती: - अत्यंत आदरपूर्वक ईश्वराला प्रणिपात करणे

(७) दास्य भक्ती: - जनता जनार्दनात ईश्वराचे अस्तित्व जाणून सेवा करणे, (८) सख्य भक्ती: - ईश्वराशी सख्य भावाने संवाद साधणे

(९) आत्मनिवेदन भक्ती: - परिपूर्ण शरणागती पत्करणे,

आशा नवविधा भक्ती आचार्यांनी सांगितल्या आहेत, ह्या सर्वांचे अविष्कारण वेगवेगळी आहे पण त्या सर्वांचा मागील भावना ही अनन्य श्रद्धेची आहे, अनन्य प्रेमाची आहे, प्रभुचरणी हे आत्मसमर्पण आहे, अशी भक्ती आपल्याला जमेल.

भाग (२०)

मित्रानो आपण 'भज'हा धातूचे विविध अर्थ पाहत आहोत त्यात आज आपण बघणार आहोत भज म्हणजे 'समर्पण', बघा आपण व्यवहारात अनेकदा वाक्य वापरतो 'ईश्वराला शरण जा 'म्हणजेसर्व व्यवस्थित होईल, पण मग ईश्वराला शरण जायचे म्हणजे काय करायचे हामुद्दा महत्वाचा आहे, व्यवहारात आपण बघतो की आपण सतत

कुणाचा ना कुणाचाआधार शोधत असतो मग तो व्यक्तिचाअसेलपैशाचाअसेल, नातेवाईकांचा असेल, बरेचदाआपण असेही बघतो की कुणाचाही आधार नसतानाही जीवन व्यवस्थित चाललेआहे, काही लोकांजवळ सगळे काही आहे पण तरी ते दुःखी आहेत तर काही लोकांजवळकाहीही नसून ते आनंदी आहे,

असे का घडते? लहान पणी आपण एक गाणे ऐकलेहोते, 'जगी ज्यास कोणी नाही त्यास देव आहेतेव्हा त्याचा अर्थ आपल्यालाशब्दशः लागला असेलही पण त्यातील गूढार्थ मात्र तेव्हा नव्हताचकळला, महाभारतात द्रौपदी वस्त्र हरणाची कथा ऐकली होती, भर राज सभेत

दुशाःसनजेव्हा तिच्या वस्त्राना हात लावतो तेव्हा ती सगळ्यांकडे मदतीची याचनाकरते पण जेव्हा तिच्या लक्षात येते की कुणीही तिची मदत करायला समर्थ नाहीतेव्हा ती श्रीकृष्णाचा धावा करते आणि कृष्ण तिला वस्त्रपुरवितात, तेव्हाही असे वाटले होते की द्रौपदीने आधीच कृष्णाला का नाहीबोलविले, आशा अनेक गोष्टीचे अर्थ तेव्हा लागले नाहीत, पण आता लक्षातयेते की हीच तर ईश्वर शरणागती आहे ज्याला आम्ही समर्पण म्हणतो, समर्पणकिंवा ईश्वर शरणागती म्हणजे ईश्वराशिवाय इतर कुणाचाही आश्रय न मानणे, ह्याचा अर्थ काय? बघा आपल्या जीवनात आपण पदोपदी कुणाचा तरी आश्रय घेत असतो, आणि तो आश्रय निघून गेला की मग आम्हाला एकाकी वाटते, जीवनात काहीस्वारस्य नाही असे वाटते: आणि पुन्हा दुसरा आश्रय आपण शोधतो, आणि मजा अशीआहे की ह्या शोधात आम्ही अनेकदा रक्त बंबाळ होतो पण आमचा शोध अखंड सुरूचराहतो, अगदी थके पर्यंत, बरोबर आहे न, शेवटी आम्ही जीवनात हरलो असेआम्हाला वाटते आणि मग जीवनात नैराश्य येते, आणि हे असं नेहमीच होत, पण हेसर्व अन्य आश्रय आहेत, मग प्रश्न पडतो की आम्ही कोणकोणते आश्रय घेतो?सर्वप्रथम *कर्तृत्वाश्रय** , आपल्या कर्तृत्वाच्या संदर्भात आपल्यालाखूप अभिमान असतो, जे आपण आयुष्यात मिळवले ते आपल्याकर्तृत्वाने, शून्यातून विश्व उभे केले ह्याचा आपल्याला किती अभिमानअसतो, आणि ह्या कर्तृत्वाच्या आश्रयाने जेव्हा आपण जगतो तेव्हा आपल्यात एकप्रकारचा अहंकार निर्माण होतो, ह्या अहंकारपोटी मग मी इतरांना तुच्छ मानूलागतो, समाजात मला सर्वांनी मान द्यावा, माझ्यासारखा मीच अशी वृत्तीआपल्यात निर्माण होते, पण एखादी घटना अशी घडते ज्या वेळी माझ्याकर्तृत्वाचा अहंकार गळून पडतो, आपल्या आयुष्यात परमेश्वराशिवाय दुसराआश्रय नको हे आपल्या लक्षात आलेच असेल,

मी करतो म्हणता म्हणता माझ्या मीपणाच्या मर्यादा जेव्हा आपल्या लक्षात यायला लागतात तेव्हा आपण मग ईश्वराचा आश्रय घेतो, पण स्वतः कडे कर्तृत्व भोक्तृत्व न घेता सर्व ईश्वराकडे आपण दिले तर जे ही आपल्या आयुष्यात घडते आहे ती ईश्वराची कृपा ही दृष्टी विकसित होईल आणि मग जीवनात सुख येवो किंवा दुःख ती ईश्वराचीच कृपा आहे हा भाव दृढ होईल, कारण आपल्या आयुष्यात ज्या ज्या घटना घडतात आहे हे जरी माझ्या पूर्वकर्माचे फळ असले तरी माझ्या प्रत्येक कर्मांमागे ईश्वराचे प्रयोजन आहेच, ही निष्ठा महत्वाची आहे, मग अशा वेळी माझा कर्तृ भाव मला ईश्वराला अर्पण करावा लागेल, साधे झाडाचे पान असेल ते सुद्धा जर त्याच्या मर्जीशिवाय हलत नाही तर माझ्या जीवनातील घटना ह्या माझ्या मनाने कशा घडतील, शिवाय एक आणखी आपली भावना असते की माझ्या शिवाय संसाराचे गाडे कसे रेटल्या जाईल? विचार करा माझ्या आईवडिलांच्या संसाराचा गाडा मी रेटला का? माझ्या मुलांच्या नातवाच्या संसाराचा गाडा मी रेटणार आहे का? माझ्या वाचून कुणाचेही काहीही अडणार नाहीये, ऐकायला कठोर वाटेल पण हेच सत्य आहे, तेव्हा आपण वेळीच सावध होऊन आपला प्रपंचाच ईश्वराला अर्पण केला तर? असा संसार जर मी परमेश्वराला अर्पण केला तर तो मला प्रसाद देईलच, मग तोकधी सुखाचा प्रसंग असेल तर कधी दुःखाचा प्रसंग असेल, पण मी माझा प्रपंच आशा परमेश्वराला अर्पण केला आहे जो आनंदरूप आणि शांत स्वरूप आहे, मग अशा परमेश्वराने दिलेल्या प्रसादापासून मला सुख होईल दुःख होईल की केवळ आनंदाचीच प्राप्ती होईल? ही बाब समर्पणात महत्वाची ठरते, आपण अजून कोणकोणते आश्रय घेतो हे पुढील भागात पाहू.

भाग (२१)

मित्रानो मागच्या लेखात आपण पाहिले मी आपण जीवनात वेगवेगळे आश्रयघेत असतो, आणि ह्या आश्रय घेताना त्याच्या मर्यादा चा आपण अजिबात विचारकरीत नाही, आणि जेव्हा ह्या मर्यादा आपल्या लक्षात येतात तो पर्यंत उशीरझालेला असतो आणि त्यामुळे जीवनात एक प्रकारचे नैराश्य येते, त्यात

फ्लिथ्थम्भणहिनीं वृष्ण
, आज आपण
पाहणार आहोत
तो*धनाश्रय*, अर्थात
संपत्तीचा आश्रय,
म्हणजे काय? पहा
म ा इ य ा
सुखाचीकल्पना
किती बहिरंगी
आहे, प्रत्येक
व्यक्तीला वाटते की
ज ग ा ती ल
सर्वप्रकारचे सुख हे
पैशाने संपत्तीने
विकत घेता येते,

आणि आयुष्यभर तोसंपत्तीच्या मागे लागतो त्यासाठी तो काहीही करावयास तयार होतो, अगदी स्वतःची नितीमत्ताही तो विसरतो,

भ्रष्टाचाराला तो जवळ करतो, खूप पैसे खूप सुखहे समीकरण त्याने स्वीकारलेले असते, ह्या सर्वप्रक्रियेत तो खूपधावतो, पैसे कमावतो, पण एक वेळ अशी येते की त्यावेळेला तो पैसाही कामातयेत नाही, पैशाने सुख आनंद मिळाला असता तर जगातील जेवढे श्रीमंत लोक आहेत ते अत्यंत आनंदी राहिले असते, पण तसे होत नाही, पैशाने नाते संबंध, प्रेम आरोग्य विकत घेता येत नाही, ज्या पैशासाठी माणूस स्वतःच्या प्रकृतीचीही काळजी घेत नाही एक दिवस त्या ह्यावर हा प्रसंग येतो की तेच गमावलेले आरोग्यतो धनाने खरेदी करू शकत नाही, धानाच्या आश्रयाने माणसाला एक प्रकारचा अहंकार येतो, सर्व सुख देणारी साधने आपण खरेदी करू शकतो, आणि एक दिवस असा येतो की त्या सगळ्या साधनांची मर्यादा लक्षात येतात, मला जो आनंद हवा आहे तो ह्या साधनात नाही, ह्या विषयांच्या साधनांच्या मर्यादा त्याच्या लक्षात येतात, आयुष्यभर मी धानाच्या आश्रयाने मला आनंद होईल ह्या गैरसमजात असतो, माणसाची किती केविलवाणी अवस्था आहे, कोणत्याही धनात आनंद देण्याची क्षमता नाही, आपण एक भजन नेहमी ऐकतो पयोजि मैने राम रतन धन पायो 'खरे धन कोणते हे जर वेळीच लक्षात आले तर माणसाची आयुष्य भराची ससेहोलपटथांबेल, मित्रानो पैसा आयुष्यात सर्वे सर्व नाही, ते एक जीवन जगण्याचे साधन आहे, आयुष्यभर खूप पैसे मिळविला पण आपले जीवन वाचविण्याकरिता तो उपयोगाचानाही, जीवनाचा कधीतरी अंत आहेच हे पैसे कामविताना कधीच कळत नाही, संत तुकडोजी महाराज ह्याबाबत आपल्या एका भजनात इतका सुंदर संदेश देतात, 'तू म्हणशील पैसा अडका, तो इथेच राहिल तडका,

मेल्यावरती आपल्याबरोबर एकमातीचा मडकाकित्ती वास्तव चित्रण आहे हे, पण मग पैसा कामवायचाच नाही का? जरूर कमवायचा,चांगल्या मार्गाने कमवायचा, पण त्याच्या बदलचे हे वास्तवविचारात घ्यावे आणि मला ईश्वर कधीही कमी पडू देणार नाही हा विश्वास वश्रद्धा असावी, माझा आनंद त्या पैशावर अवलंबून ठेऊ नये, प्रयत्नांना यशईश्वर देतो आहे, हा भाव दृढ असावाच, आणि आपला असतेही पण त्या धनावरचे माझेअवलंबित्व नको, शेअर मार्केट उंचावले की हर्ष वायू आणि खालावली की हार्टअटॅक, ह्या गोष्टी व्हायला नको, धन जरूर कमवायचे पण त्याच्या मधील जो माझाजीव गुंतला असतो तसे व्हायला नको,

कित्तीही मोठे घर बांधा शेवटी जावं मात्रलाकडाच्या तिरडीवरच लागत, जागाही सहा फुटाच्या वर थोड्या वेळाकरिताचमिळते, माझ्या देहाला कुणी नावांनी सुद्धा आवाज देत नाही, देहाची लगेच बॉडीहोऊन जाते, आणि आयुष्यभर केलेल्या साठविलेल्या धनासाठी मग माझ्या मागेभांडणे सुरू होतात, कित्ती विदारक सत्य आहे सगळं, आणि एवढं सगळं करूनही मीपुरेसा पैसे ठेवला नाही हा मरणोत्तर आरोप असतोच, अरे बाप रे, कित्ती भयानकसत्य आहे ह्या धानाच्या आश्रयाचे, म्हणून धन कमवा पण त्यामुळेच मला आनंदहोईल ही धारणा सोडा, त्याच्यावरचा सुखाचे अवलंबित्व आपल्याला सोडावेलागेल, त्याच्या मर्यादा लक्षात घ्या, आणि परमेश्वराचीच आपण आश्रय घेऊया,परमेश्वराने मला जे आनंदाचे धन दिले आहे ते आत्मधन आहे, ह्या धनाचीकमाई करूया, हे माझ्यापासून कुणीही हिरावून घेणार नाही,ते कायम स्वरूपीमाझ्याजवळ असेल.

भाग (२२)

मित्रानो भज ह्या धातूचे वेगवेगळे अर्थ आपण पाहत आहोत, त्यात भजम्हणजे समर्पण, म्हणजे ईश्वराशिवाय अन्य दुसरा आश्रय न घेणे, ह्याचाच अर्थ आपण वेगवेगळे आश्रय आपल्या जीवनात घेत असतो, त्या आश्रयांचा विवेकपूर्णत्याग करणे, मग आपण कोणकोणते

आश्रय घेतो? त्यात आपण कर्तृत्वाश्रय वधनाश्रया बाबत आपण विवेचन पाहिले, आणि आपल्या लक्षात आले असेल की आपण आपली किती फजिती करून घेतो आपली आणि ही आपली फजिती आहे हे पण माझ्या लक्षात येत नाही, बरोबर न, असो आपण आणखी एक आश्रय घेत असतो तो आश्रय आहे, लोकाश्रय, बघा आपले जीवन किती लोकांवर

अवलंबून असते, आपण आपल्या नातेवाईकांवर समाजातील लोकांवर, जेथे आपण काम करतो तेथील आपल्या सहकाऱ्यांवर अवलंबून असतो, म्हणजेच माझे नातेवाईक मला अपेक्षित आहे तसेवागत असतील तर मला आनंद होणार, माझ्या मनाच्या विरुद्ध

वागले तर मात्र मलादुःख होते, मी कायम इतरांनी कसे वागावे हा वर्तनाचा एक साचा ठरवून दिलेला असतो, आणि त्या पेक्षा काही वेगळे घडले तर मला दुःख होते, माझ्या नवऱ्याने बायकोने माझ्या मुलांनी, माझ्या इतर नातेवाईकांनी कसे वागावे हे मी ठरविते, पण त्याच सोबत आपलेही वर्तन इतरांनी निर्धारित केले असते हे मी विसरतो, आणि मी ठरविले तसे जर घडले नाही तर नात्यात बिघाड निर्माण होतात, म्हणजेच मग आम्ही म्हणतो की 'मला अपेक्षा नव्हती की ते माझ्याशी असे वागतील' आणि मग नाते तर बिघडतातच, नात्यात दुरावा निर्माण होतो, अपेक्षाभंगाचे दुःख वाट्याला येते, आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे माझ्या जीवनाचा आनंद व शांती भंग पावते, ही सगळी दुष्ट साखळी आहे, अगदी आपण आधुनिक काळातील एक उदाहरण घेऊ, माझ्या मुलांनी माझ्या मताप्रमाणे शिकावे, नाही घडत, मी म्हणतो तेथे नोकरी करावी, नाही घडत, त्यांनी भारतातराहावे, नाही घडत, मग हे सगळं मान्य करूनही आपण आपल्या मुलांना परदेशी पाठवतो, आणि इतरांपेक्षा आपण वेगळे कसे हे दाखविण्याचा केविलवाणा प्रयत्न करतो, माझे दोन्ही अपत्ये परदेशात कमाई करतात आहे, समाजात मग आपल्यासारखे सुखी आपणच हे दाखविण्याचा केविलवाणा प्रयत्न करतो, पण आपला आयुष्याच्या संध्याकाळी कोण असते आपल्या जवळ, मग दुःख पलीकडे माझ्या हाती काहीच राहत नाही, आयुष्यभर धडपड करून शेवटी माझ्या वाट्याला दुःखच, ही खंत आयुष्यपोखरून टाकते, माझ्या मुलांचे कौतुक करणारे पण उलटतात,

हे तुमचं चुकलंचअसा माझ्यावर आरोप करतात, माझा अंतिम क्षण येतो, माझ्याजवळ माझा एकहीमुलगा नसतो, मुलांना भारतात यायचे नाही मला परदेशात राहायला जायचेनाही, किती फजिती करून घेतो आपण स्वतः ची, मग हे सर्व करायचेच नाही का? जरूर करायचे पण मग अशा परिस्थितीत कुणाकडूनही अपेक्षा करू नका, जे घडतंयत्यात आनंद माना, आपला आनंद कुणाही व्यक्तीवर अवलंबून ठेवता येणारनाही, कारण आपल्या सहवासात येणारी कोणतीही व्यक्ती कधीच कायम स्वरूपीआपल्याजवळ राहणार नाही, ती नेहमीच आपल्या मताप्रमाणे वागणार नाही, तिचेवागणे नेहमीच आपल्याला आनंद देईल असे नाही, मग आयुष्यभर आपली परवड करूनघेण्यापेक्षा मी वेळीच सावध झालो आणि प्रत्येकाचे वागणे आहे तसे स्वीकारलेतर? मी असतो तर असा वागलो नसतो, कशाला इतरांच्या वागण्याची मीमांसा करूनदुःखी व्हायचे, म्हणून एकदा माझा निश्चय झाला आहे न की मला माझ्या आयुष्यातनिखळ आनंद व शांती हवी आहे मग त्याकरिता मी इतरांवर अवलंबून न राहतापरमेश्वरावरच अवलंबून राहावे, त्याचे चैतन्य स्वरूप मला कधीही दुःख देणारनाही, म्हणून लोकाश्रयाचा त्याग करायचा म्हणजे काय, तर लोकांच्याकोणत्याही वर्तनावर आपला आनंद अवलंबून ठेवायचा नाही, तुकडोजी महाराजांनीआपल्या भजनात एक वास्तव संगीतले आहे ते म्हणतात, 'तू म्हणशील बायकापोर, ते तुझ्यामागची चोर, मेल्यावरती खापर फोडतील तुझ्याच डोक्यावर, घेघे घे हरिनाम घे, आहे न वास्तव, उद्या आपण चौथ्या आश्रया बदलबोलू.

भाग (२३)

मित्रानो काल आपण लोकाश्रय ह्या विषयावर विवेचन पाहिले, बरेचदा आपल्या जीवनात असेघडते की काही वेळा आपल्या संसारात काही अडचणी येतात, नाते संबंधात बिघाडहोतो, अनेक सांसारिक तापाने माणूस पोळला जातो, मग अशावेळी काय करावे हे त्याला समजत नाही, कुणाचा तरी आश्रय तो शोधतो आणि मग कुणीतरी

त्याला सांगते की एखाद्या विशिष्ट देवतेची आराधना पूजा केली की तुझ्या आयुष्यातील समस्यादूर होतील आणि मग आपण वेगवेगळ्या देवतांची पूजन करतो, समस्या संपली तर म्हणतो देवतेची कृपा झाली पण समस्या मिटली नाही तर

देवतेवरील विश्वासही मग उडतो, म्हणजेच मी माझ्या जीवनात देवताश्रय घेतो, पण त्या देवतेला शरण जात नाही, खूप पाऊस आला आपण एखाद्या झाडाखाली विसावा घेतो, पाऊस संपला

कीचालायला लागतो, आणि पुन्हा पाऊस आला तर आम्ही दुसऱ्या
 झाडाचा आश्रय घेतो, त्याचप्रमाणे संकटाच्या स्वरूपानुसार आमच्या
 देवताही बदलत जातात, ह्याचे कारण आम्ही आमच्या आयुष्यात
 कायम आश्रय शोधत असतो, लक्षात घ्या, ब्रह्मदेव आमच्या जन्मवेळेचा
 एक सेकंदही कमी करू शकत नाही आणि मृत्यूदेवता आमच्या मृत्यू
 चा एक सेकंदही वाढवू शकत नाही, आणि म्हणूनच ह्याजन्म आणि
 मृत्यूच्या मध्ये जे आम्ही जीवन जगतो त्यात वेगवेगळे आश्रय शोधतो,
 आणि आयुष्याच्या शेवटी लक्षात येते की हे सर्व आश्रय मी घेतले पण
 मी माझा शेवट नाही टाळू शकलो, माझ्या जीवनात आलेल्या समस्या
 मला Face करता आल्या नाहीत, बरेच आश्रय घेतले, येवढ्यापुरते
 मला माझ्या समस्या सुटला असे वाटले पण पुन्हा नवीन समस्या
 माझ्यासमोर उभी ठाकली, मी बऱ्याच देवतांची उपासना केली काही
 वेळा फायदा होतोय असे वाटले, पण त्याठिकाणी माझा भोग
 संपला होता ह्याची मला जाणीव नव्हती, काही वेळा त्रास वाढला
 तेव्हा त्यादेवतेवरील माझा विश्वास उडाला आणि मी पुन्हा दुसऱ्या
 देवतेच्या मागे लागलो, ह्या सगळ्या धावपळीत मी खूप थकलो, पण
 ज्याचा आश्रय घ्यायचा त्याचा घेतलाच नाही, तो पर्यंत वेळ निघून
 गेलेली असते, ही किती आपल्या जीवाची ससेहोलपट, जीवनात हे
 सगळ्या आश्रयांचा त्याग केला पाहिजे आणि तो ही विवेकपूर्ण,
 म्हणजेच त्याच्या मर्यादा लक्षात घेऊन, आणि जो चैतन्य युक्त परमेश्वर

आहे त्याचाच अंतिम आश्रय ह्यायला हवा, म्हणून कर्तृत्वाश्रयधनाश्रया लोकाश्रय आणि देवताश्रय ह्यांचा विवेकपूर्ण त्याग करणे व फक्त ईश्वरालाच शरण जाणे महत्वाचे असते, आधुनिक भाषेत सांगावयाचे असल्यास आपल्या संपूर्ण जीवनाचा blueprint तयार आहे, त्यानुसारच माझे जीवन असणार आहे, तो ईश्वराने तयार केला आहे, तो परम दयाळू आहे, त्याने माझ्या जीवनाचेजे नियोजन केले आहे ते चांगलेच असणार, ते वाईट असूच शकत नाही ही श्रद्धामहत्वाची आहे, मला आयुष्यात यश अपयश येणार, नक्की, पण त्यात सुद्धा काहीमाझ्यासाठी योजना आहे हा ठाम विश्वास हवा, प्रयत्न सगळे करायचे, पणत्या प्रयत्नांचे यश अपयश स्वीकारायचे, ह्यातच पुरुषार्थ असतो, रडत बसूनसमस्या सुटत नाहीत, त्या रौद्र रूप धारण करतात, आपण रस्त्यावरून जात असतोमध्ये स्पीड ब्रेकर येतात आपण त्यांना ओलांडून जातोच न, जीवनाकडेही ह्याचदृष्टीने पाहिले पाहिजे, पटतंय का? आणि ह्या साठी एकच मार्ग आहे तोम्हणजे ईश्वर शरणागती, जसे ह्यापुर्वीच्या विवेचनात आपण पाहिले मी आपल्याप्रपंचात आपण प्रसाद बुद्धी ठेवणे म्हणजे खरे समर्पण आहे, कार्य करीतराहा, प्रयत्न करीत राहा, आणि परमेश्वरावर श्रद्धा ठेवा *GOD HAS BETTER PLAN FOR ME* आपल्या धर्मगुरूंनी संतांनी हीच दृष्टी ठेवली, आपण त्यांचे अनुयायी आहोत न.

भाग (२४)

मित्रानोआतापर्यंत आपण गोविंद ह्या शब्दाचे व भज ह्या धातूचे विविध अर्थपाहिले, आज आपण भज गोविंद म्हणजे काय? आणि शंकराचार्य असे का म्हणत आहेतत्याचा विचार करणार आहोत, भज ह्यातून आचार्यांना आणखी एक अर्थ सूचितकरावयाचा आहे

आणि तो अर्थ आहे शोध घे 'क शा चा ?स्वतः चा, पण हा शोधकशाच्या माध्यमातून घ्यायचा? तर हा शोध घ्यायचा आहे तो गोविंद ह्या शब्दातून सूचित होते, गोविंद ह्याचा अर्थ अ

आत्मतत्त्वाची उकल करणारेअध्यात्म शास्त्र, ह्याचाच अर्थ सर्वव्यापक आत्मतत्त्वाची उकल करणारे हे अध्यात्मशास्त्र आहे त्याच्या

माध्यमातूनतू स्व चा शोध घे, आता प्रश्न उद्भवतो की मी माझा शोध
 घ्यायचा म्हणजेकाय, बघा जेव्हा आपण कुणाच्या घरी जातो तेव्हा
 दारावर आपल्याला विचारण्यातयेते कोण आहे? माझे उत्तर असते
 मी आहे, मी म्हणजे कोण? नेहमीच्याव्यवहारात बघा मी किती
 भूमिकेमध्ये वावरत असते, कधी मी आई कधी पत्नी कधीसून
 कितीतरी माझ्या भूमिका असतात, समाजात गेली की मी प्राध्यापक,
 मी एकसखी, मी तीच असते पण नात्या परत्वे भूमिका बदलत असते
 पण त्या सगळ्याभूमिकेतील मी मात्र तीच असते, मी सुखी मी
 दुःखी, मी विचार करणारा, ह्यासगळ्यात मी म्हणजे कोण? हा जो मी
 आहे हा माझ्यातील शुद्ध अहं आहे आणि तोविविधतेने प्रगट होतो
 पण त्याला प्रकाशित करणारा मग मी म्हणजे नेमके कोणह्याचा शोध
 शास्त्राच्या माध्यमातून आपल्याला घ्यायला हवा, आणि पुन्हा
 तीचघडी बसवून घ्यावी लागेल की जे माझे आहे ते मी नाही, आता
 एकदा मी कोण नाहीहे जर मला कळले तर मी कोण आहे हे समजणे
 सोपे जाते, ह्यासाठी मग आपल्यालाशास्त्र आणि गुरूंचा आधार
 घ्यावा लागतो, आणि शस्त्रांनी वर्णन केले आहे कीमाझे शरीर, माझे
 मन, माझी बुद्धी, माझे चित्त, माझा अहंकार, ह्यातील मी
 काहीच नाही, मग मी कोण, हा प्रश्न पडतोच, मग त्या सर्वांना
 प्रकाशित करणारे जेतत्व आहे ज्याला मी आत्मतत्त्व म्हणतो ते मी
 आहे आणि ते सार्वभौम आहे, हेएकदा कळले की मग ह्या संपूर्ण

सृष्टीत तेच चैतन्य आहे जे माझ्यात आहे, मगमाझ्यात आणि चराचर सृष्टीत वेगळेपण राहत नाही, आता हा मी चैतन्ययुक्तआहे, आणि तोच परमेश्वर आहे, असा जो परमेश्वर आहे त्या परमेश्वराचा शोध घेअसे आचार्यांना सुचवायचे आहे, मग हा शोध घेण्यासाठी कुठे जावे लागेल।? कुठेच नाही, फक्त आपली बहिर्मुख असणारी इंद्रिये अगदी अंतर्मुख करावीलागतील, आपले प्रत्येक कार्य ईश्वरार्पण बुद्धीने करावे लागेल, जे माझेआहे ते मी नाही हा महामंत्र लक्षात ठेवावा लागेल, अध्यात्म शास्त्र व गुरूह्यांच्यावर निष्ठा ठेवावी लागेल, आचार्यांनी किती सखोल अर्थ सांगितलाआपल्याला, जीवन खरेच आनंदाने जगायचे असेल तर हे करावेच लागेल, परिवर्तनीयतत्वाकडून अपरिवर्तनीयते कडे, मूर्त कडून अमूर्त कडे, ज्ञाता कडूनअज्ञातकडे, स्थूल कडून सूक्ष्मकडे, अध्यास्त कडूनअधिष्ठानकडे, अध्यारोपकडून अधिष्ठानकडे, असा प्रवास करणे ही साधनाआहे, आणि ह्यालाच आचार्यांनी भज गोविंदम असे म्हणून एक साधनापद्धतीचआपल्याला सांगितली आहे.

भाग (२५)

मित्रानो भज गोविंदम ह्या शब्दातून आचार्यांना स्व चा शोध घ्या असेसुचवायचे आहे, हा स्व चा शोध घेण्यासाठी आवश्यकता असते ती सदुरूंची, जेसदुरू श्रोत्रिय आणि ब्राह्मनिष्ठ आहेत, आशा

सदुरूशिवाय स्व चे आकलनस्व चा शोध शक्य नाही, म्हणून आता ह्या ठिकाणी भज गोविंदम चा आणखी एक अर्थध्वनित होतो, पूज्यपाद शंकराचार्यांचे गुरू गोविंदाचार्य होते, अर्थातच भजगोविंदम म्हणजे सदुरूला भज म्हणजेच गुरूंना शरण जा, मित्रानोजीवनात सदुरू प्राप्ती होणे ही अत्यंत परम भाग्याची गोष्ट आहे, आपणगुरुपूजन करतो,

का? लक्षात घ्या आपला गुरुकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन कसा असतो? जेव्हा मी गुरू कडे जातो तेव्हा मी गुरूंना काय मागतो आणि नरेंद्र अर्थात विवेकानंद गुरुपाशी गेले त्यांनी काय मागितले? स्वामी चिन्मयनंदनीकाय मागितले?

आणि आम्ही गुरूनजवळ गेल्यावर काय मागतो? हा प्रश्नस्वतः ला जेव्हा आपण विचारतो तेव्हा असामान्य शिष्य असामान्य गुरू

ह्याचे आदर्श आपण घ्यावे, जास्तीत जास्त आपल्याला जे दृश्य पाहायला मिळते ते म्हणजे आपल्या प्रपंचातील समस्ये करिता आपण गुरूंच्या चरणाशी जातो, मला नोकरी कधी मिळेल? माझा व्यवसाय व्यवस्थित चालेल का? माझी प्रकृती कधी सुधारेल? वास्तविक पाहता हा आपला सगळं blueprint सगळं लिहूनच आपण ह्याजगात आलो आहोत, आणि गुरू खरच उदार असतात दयाळू असतात, 'अधिकार तैसा करू उपदेश' ही त्यांची दृष्टी असते? आपल्या पैकी किती शिष्य असतात जे गुरूंना स्वतःच्य जीवनाचे प्रयोजन विचारतात? किती शिष्य असतात जे गुरूंना फक्त भक्ती ज्ञान वैराग्य मागतात? गुरुचे आपल्या जीवनात येणे हे भाग्य तर आहेच पण गुरूकडून आत्मज्ञान होणे ही परमभाग्य आहे, मित्रानो प्रापंचिक समाधानासाठी गुरूंचा वापर नका करू, ते खूप उदार असतात पण मागायचे असेल तर एकाच मागणे मागा, 'आत्मज्ञान *अपणासारखे करिती तात्काळ* * * * इतके ते कृपाळू आहेत, म्हणून सद्गुरूंना शरण जा ह्यातून आणखी एक अर्थ ध्वनीत होतो तो म्हणजे गुरू सेवा, म्हणजे काय? मित्रानो गुरुसेवा म्हणजे गुरू च्या जीवनदृष्टीचे अनुसरण, त्यांच्या प्रत्येक वर्तनातून ती अभिव्यक्त होत असते, त्यांच्या वाक्यावर अढळ श्रद्धा, गुरुवाक्याचे जसेच्या तसे पालनकरणे, गुरू आदेशाला आहे तसे स्वीकारून त्यात माझा व्यक्तिगत प्रापंचिक फायदा न बघता माझ्या गुरूंचा आदेश हा माझ्या फक्त आणि फक्त कल्याणकरिताच आहे ही दृष्टी असणे, आणि त्याचे पालन करणे, तेथे मनात कोणतेही विकल्प यावयास नको, हे चांगल्या शिष्याचे लक्षण आहे, आपण गुरूला देहात बघतो, गुरू हे तत्व आहे हे लक्षात घ्यायचे आहे, आणि ते देहातीत आहेत आणि हीच दृष्टी आपल्याला ही स्वीकारायची आहे, गुरुं अनुपमेय आहेत, कसे हे पुढच्या भागात पाहू.

भाग (२६)

भजगोविंदम ह्या शब्दाचा अर्थ सांगत असताना आचार्यांनी गुरूंना शरण जाण्याबाबतनिर्देशित केले आहे, गुरू हे तत्व आहे, गुरूला कुणाचीही उपमा आपण देऊ शकत नाही, पण ते आपल्याला

आत्मक ल्याणकरिता सतत जागृत ठेवतात, सदुरू संत हेनिरंतर आपल्याला ज्ञान देत असतात, काय सांगू आता स ं त ा ं च े उपकार।।मजनिरंतर जगविती।। हे जगविणे म्हणजेच मला जी अज्ञान निद्रा लागली आहेत्यातून जगविण्याचे कार्य संत व गुरू करित असतात, पण

मला अज्ञान निद्रा आहेहे आपण मान्य करायला हवेहे महत्वाचे आहे, असे गुरू आपल्याला मिळणे हेआपले खरच पुण्याई आहे,ह्या गुरूंना बरेचदा अनेक उपमा दिल्या जातात पण ह्यासगळ्या व्यावहारिक उपमा आहेत, उदा, सदुरूंना कल्पातरुची उपमा दिलीजाते, अस

म्हणतात कल्पतरुच्या खाली बसून कोणतीही इच्छा व्यक्त केली तर
 तोकल्पतरू ती इच्छा पूर्ण करतो, पण सदुरूच्या आश्रयाला जेव्हा
 आपण जातोतेव्हा कोणत्याही प्रापंचिक इच्छा उरतच नाही मग जेथे
 इच्छाच नाही कामानाचनाही तेथे काय मागायचे, दुसरी उपमा देण्यात
 येते ती परिसची, अस म्हणतातपरिसाचा स्पर्श जर लोखंडाला झाला
 तर लोखंडाचे सोने होते पण अशी एकही घटनाऐकियात नाही की
 लोखंडामध्ये परिसाची क्षमता निर्माण झाली आणि त्या लोखंडानेमग
 इतर धातूंचे सोने केले पण सदुरूंचे मात्र तसे नसते, आपल्या
 सारखेकरिती तात्काळ, आपल्या शिष्याला गुरुपदपर्यंत नेण्याची
 क्षमता सदुरुतअसते, शिष्यत्व ही साधनेची सुरवात आहे पाया आहे
 तर गुरुत्व हा साधनेचाकळस, आशा कितीतरी उपमा देण्याचा प्रयत्न
 जरी आपण केला तरी त्या थिट्याआहेत, आशा सदुरूला भज
 म्हणजेच त्यांचे अनुसरण कर असे आचार्य सांगतआहेत, मित्रानो हा
 पहिल्या श्लोक मध्ये संपूर्ण स्व चे विवेचन आपणपाहिले आहे, आणि
 हा स्व जर मला कळला असेल तर हाच माझा स्वधर्म आहे हे
 पणआपण लक्षात घ्यायला हवे, माझ्या अस्तित्वाचा नियम म्हणजे
 धर्म आहे, मी मानवअसणे हा माझ्या अस्तित्वाचा नियम आहे, मी
 मानवसारखेच वागलेपाहिजे, म्हणजेच मी विवेकाने वागले पाहिजे,
 मला हा मानवाचा देह का मिळाला, ह्याचे प्रयोजन काय, ह्याचा शोध
 घेतला पाहिजे, मला जी पाच ज्ञानेंद्रिय पाचकर्मेंद्रिय मन बुद्धी चित्त

अहंकार,सत्व,रज, तम,हे तीन गुण, ह्यासर्वांचा उपयोग करून आपण आपल्या जीवनाचे साध्य गाठायला हवे, ह्याच अश्यानेपरधर्म भयावह असे म्हटले आहे, मी मानव म्हणून जन्माला आलो तर मीमानवप्रमाणेच वर्तन करायला हवे, लक्षात घ्या गुलाबाचे फुल मोगरा होऊ शकतनाही, पाण्याला कधी आग लागू शकत नाही, अग्नी हा कधीही शीतल राहणारनाही,संत्र्यचा रस नारळाचे पाणी बनू शकत नाही, ह्याच अनुषंगानेस्वधर्मचारण महत्वाचे ठरते, आचार्यनी ह्या ठिकाणी धर्म पुरुषार्थ सांगितलाआहे, पण हा जो स्व आहे त्याचा शोध घेण्याचा मार्गात बरेच अडथळे येतात आणिहे अडथळे पार करणे हेच स्व चे व्यवस्थापन आहे, ही एक जीवन प्रणालीआहे, आणि ही जर प्रणाली आहे तर तिचा व्यवस्थित अभ्यास करणे महत्वाचेआहे, करण आपल्याला आपले जीवन आनंदीबनवायचे आहे, मला सुखरूप व्हायचेआहे, पण ह्या प्रणालीच्या बाबतीत एक आपणछान घडी बसवून घ्यायला हवी असेप,पू,डॉक्टर काका देशमुख ह्यांनी सांगितली ती अशी की,Know the system, Use the system, Take the result, Forget the system,हीएकदा घडी बसविली की पुढच्या सगळ्या बाबी सोप्या होऊन जातात, पुढच्याभागात स्व व्यवस्थापनासाठी अर्थ पुरुषार्थ किती महत्वाचा आहे आणि त्याचाअनुपालन कसे करायचे ह्याचे विवेचन पाहू.

भाग (२७)

मित्रानोआजपासून आपण अर्थ पुरुषार्थ जीवनात कसा अवलंब करवा ह्याचा विचार करणारआहोत, ह्या विवेचनाच्या खाली जो श्लोक आचार्यांनी सांगितला आहे तो व त्याचाशब्दशः अर्थ दिलेला आहे, शंकराचार्यांनी भजगोविंदम ह्या स्तोत्रात जीद्वादश मंजिरी

स्व व्यवस्थापन कौशल्य-२७
(अर्थ व्यवस्थापन-)
©डॉ वसुधा विनोद देव

मांडली आहे अर्थात पाहिले १२ श्लोक हे स्वतः आचार्यांचे असून त्यापुढील श्लोक हे त्यांच्या शिष्याने रचलेले आहे ह्या बारा श्लोकातून आचार्यांनी विविध पुरुषार्थांच्या

माध्यमातून आपल्या जीवनात साफल्यकसेप्राप्त करावे ह्याचा विचार केलेला आहे, आणि हे खरेही आहे,

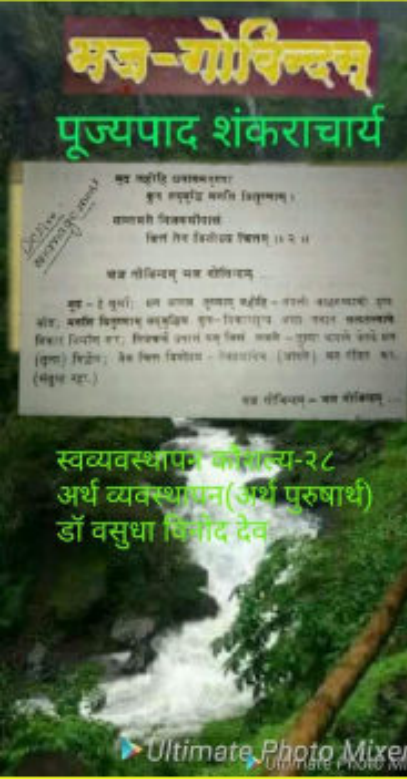
प्रारब्धानुसार आपला जन्म होतो पण संपूर्ण जीवन सार्थक करायचे असेल तर व्यक्तीला आपले जीवन पुरुषार्थाने जगावे

लागते, धर्म अर्थ काम मोक्ष असे चार पुरुषार्थ आहेत, ह्या पुरुषार्थांच्या पदोपदी अवलंब आपण केल्यास आपले जीवन सफल वसार्थक झाल्याशिवाय राहत नाही, आचार्यांनी पहिला श्लोक जो सांगितलं त्याच्या २६ संपूर्ण भागामध्ये आपण केवळ धर्म पुरुषार्थ व स्व चा परिचय आणि स्वधर्म ह्यावरच विचार केला, आपल्याला जीवन जगण्या करिता वित्त म्हणजेच पैसा म्हणजेच अर्थ ह्याची आवश्यकता असते, अर्थ नसेल तर जीवन निरर्थक बनते हे ही तेव्हाच खरे आहे, दुसरा श्लोक मांडत असताना आचार्यांनी आपल्या डोळ्यात

झणझणीत अंजन घातले आहे, ह्या श्लोकातत्यांनी पुन्हा मूढ हा शब्दवापरला आहे, म्हणजे आचार्यांना ह्याठिकाणी आपल्याला मूर्ख म्हणायचे आहे का? मित्रानो भारतीय तत्वज्ञानाचा अर्थ हा सापेक्षतेने व लक्षणने घ्यावालागतो, आणि तसे घडले नाही तर विपर्यास होण्याची शक्यता जास्त असते, आणि आपल्या देशात नेमके असेच घडले मग सगळ्या तत्वज्ञानात्मक संकल्पना मोडीतनिघतात, आचार्यांना आपल्याला अजिबात मूर्ख म्हणायचे नाही, मूढ ह्याचाच अर्थ स्वतः च्या अज्ञानामुळे जो दुःख भोगतो त्याला मूढ असे म्हटले आहे, आणि अज्ञान कशाचे आहे ते स्वतः बाबत चे, जे माझे आहे ते मी नाही ही घडी मी आयुष्यात बसवून घेतली नाही, आणि जे माझे आहे त्यालाच माझे स्वरूप समजलो, पण जे जे मी माझे म्हणतो ते ते माझ्याजवळ कायम स्वरूपी राहत नाही, अगदी माझ्या शरीराला मी समजतो पण माझे बालपण माझ्या जवळ राहत नाहीतारुण्य राहत नाही, बर मग वृद्धावस्था तरी माझी असते का? अजिबात नाही, माझे अवयव माझी साथ सोडतात, माझे नातेवाईक माझी साथ सोडतात, माझे मित्र माझी साथ सोडतात, जाऊ द्या माझे शरीर ज्याच्यावर मी आयुष्यभर नितांत प्रेम केले त्याला नाटवलं सजविले ते सुद्धा माझी साथ सोडून जातो, मग ह्याठिकाणी हे वास्तव जर माझ्या वेळीच लक्षात आले तर? मग जीवन जगण्याची माझी वृत्तीच बदलून जाईल, मग हे जे माझे माझ्याबाबत चे अज्ञान आहे हे सर्व माहीत असूनही जर मी ते अज्ञानातच जीवन घालवीत असेल तर आपल्या जीवनाची किती हानी आहे, ही हानी आचार्य संत गुरू ह्यांना बघवत नाही आणि मग त्यांना अखिल मानवजातीबद्दल कळवळा उत्पन्न होतो, आणि वारंवार बाजावूनही आपले कुणी ऐकून नसेल तर त्याला जागे करण्यासाठी मग मूढ ह्या शब्दशिवाय पर्याय राहत नाही, पण ह्या शब्दातून त्यांना आपल्याला जागेच कारायचे आहे हे विसरून चालणार नाही, ह्या संपूर्ण श्लोकात अर्थ पुरुषार्थ कसा व्यक्त केला आहे हे आपण पुढच्या भागात पाहू.

भाग (२८)

मित्रानोमागच्या भागात आपण 'मूढ' ह्या शब्दाचा विस्तृत अर्थ पाहिला, ह्या श्लोकातआचार्यांनी अर्थ पुरुषार्थ सांगितला असे मी विधान केले,ह्याचे महत्वाचेकारण म्हणजे आपल्याला कायम असे

वाटते की माझ्याजवळ जेवढा पैसे जास्त तेवढामी सुखी होईल, आणि मग खूप संपत्ती गोळा करण्याकडे आपला कल वाढतो, मग केवळसंपत्ती गोळा करणे एवढेच माझे जीवन ध्येय राहत नाही तर त्याची अवास्तवसाठवणुकीकडेही माझा कल वाढतोय, एवढेच नाही तर ते धन माझ्यापासूनकोणी घेऊ नये

ह्यासाठी सतत आपण प्रयत्नशील असतो, आणि मग त्याचीवृत्तीउपभोगाकडे जास्त वाढते, आणि अति उपभोग प्रवृत्तीने मुळातच बहिर्मुखअसणाऱ्या त्याच्या वृत्ती अधिक बहिर्मुख बनतात, आणि तो आपल्या जीवनाचीशांतता गमावून बसतो, आणि नेमके

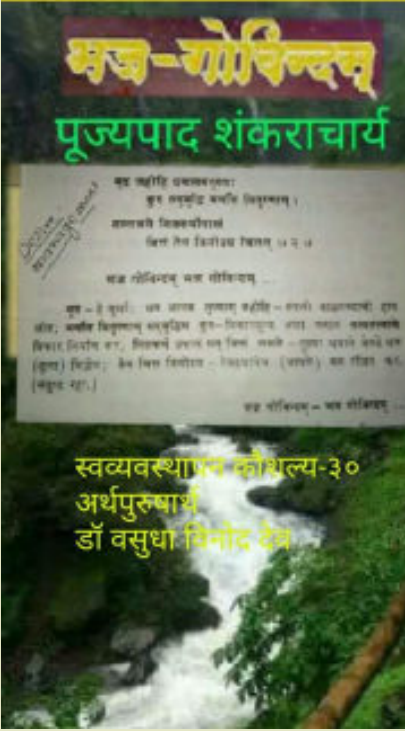
ह्याच ठिकाणी सावध होण्याची आवश्यकता आहे, मग अर्थार्जन करायचेच नाही का? असे अजिबात नाही, पैसे कामविण्यालामुळीच विरोध नाही, करण जीवन व्यवस्थित जगण्यासाठी त्याची आवश्यकता आहेच, पण ह्या अर्था बाबतची जी तृष्णा आहे ती वाईट जी हाव आहे ती मानवी जीवनाची हानी करते, संपत्ती चेही दोन प्रकार आहे पहिली आंतरिक संपत्ती ज्यात मूल्य सद्गुण ह्यांचा समावेश होतो, जे सद्गुणांचा धन आहे, आणि दुसरी बाह्य संपत्ती, आणि आपण नेमकेच बाह्य संपत्तीच्या मागे जास्त असतो, समाजात सुद्धा तो एक प्रतिष्ठेचा मानबिंदू झाला आहे, ज्याच्या जवळ अधिक पैसे तो अधिक प्रतिष्ठित, किती चुकीच्या कल्पनांना आपण कवटाळून बसलो आहोत, बघा पैसे कमविताना येणारे दुःख, पैसे साठविताना येणारे दुःख, पैसे आपल्यापासून दूर जाऊ नये ह्या खटाटोपीत माझी झालेली ससेहोलपट, माझ्याजवळ खूप पैसे साठून राहावा म्हणजे माझ्या पुढच्या पिढीला त्रास होणार नाही हा प्रयत्न करताना माझे माझ्या व्यक्तिगत विकासाकडे झालेले दुर्लक्ष आणि ह्याही पलीकडे हे धन माझ्यापासून दूर गेले तेव्हा मला झालेले दुःख, ह्याही पलीकडे चला एक आणखी जीवनाचे विदारक चित्र बघा, माझेच मुले माझ्याच कामविलेल्या पैशावर मोठे होतात आणि मला वृद्धाश्रमाचा मार्ग दाखवितात, ज्या लहानपणी आपण आपल्या भावंडसोबत प्रत्येक वस्तू वाटून घेतली असते त्याच भावा मध्ये संपत्तीचे वाद

होतात,हे वाद कोर्टात जातात, घररस्त्यावर उतरत, ही जीवनाची दुर्दशा आहे, आपल्याच जीवनाची फिल्म आपण बनवलीआणि बघितली तर आपल्याला दुःख शिवाय काहीही मिळणार नाही, ज्या ज्याक्षणांना मी आनंद समजलो, त्याचे पर्यवसान दुःखात झालेले आहे, माझा मुलगाअमेरिकेत गेला तेव्हा मला किती आनंद झाला, पण तो आनंद टिकला नाही कारणत्याने तेथेच राहण्याचा निर्णय तर घेतलाच पण माझ्या म्हातारपणी मला त्याचाकाहीही उपयोग झाला नाही, खूप दुःख झाले, हा आपला नित्याचा अनुभवआहे, आणि तरीही पैसा मला सुख देतो असे म्हणायचे का? एक छान वाक्य माझ्यावाचनात आले की 'देवाने आपल्याला ऑंजळी दिली त्या ऑंजळीत मावेल एवढेचमाझ्या जीवनाला गरज असते त्या ऑंजळीतील खाली सांडून मातीमोल होण्या पेक्षात्याचा सदुपयोग करा, 'अतिशय सुंदर वाक्य, पण मिऑंजळी भरून तर घेतोच पणऑंजळीखाली माझी अनेक भांडी मी ठेवतो, आता तुम्हीं म्हणाल मग पैसे कामवायचेनाही का? असे आचार्यांनाही म्हणायचे नाही, पण ह्याबाबतची जी अवास्तवतृष्णा आहे त्याबद्दल त्यांचा आक्षेप आहे, तो कसा हे पुढच्या भागात पाहू.

तेवढीच निर्माण केली, माझ्याजवळ कालकाहीच पैसे धन नव्हते तेव्हा माझ्याजवळ येणारे लोक फारच कमी होते पण आजजसा पैसे माझ्याजवळ आले तसे माझ्या जवळ येणाऱ्या लोकांची संख्याही खूपवाढली, माझी काळजी घेणाऱ्यांची संख्या वाढली, अनेक ठिकाणी तर वाटही पहिलीजाते कधी ही व्यक्ती जाते आणि आपल्याला संपत्ती मिळते, खूप दुर्दशा आहेजीवनाची, म्हणूनच धनामध्ये स्वतः मध्ये उपद्रव मुडल्या नाही,ते तरविनियोगाचे जीवन जगण्याचे उत्तम साधन आहे, प्रश्न आहे तो 'धन आगमतृष्णा'म्हणजेच धनाबाबतच्या तृष्णेचा, आणि ही तृष्णा का निर्माणच होतेतर माणसाला सतत विषय सुखाची हवं असते, हे विषयसुख जेवढे जास्त तेवढे माझेजीवन सुखी, असा त्याचा पक्का विश्वास असतो, करण विषय सुखाची मर्यादा त्यालाकळली नसते, आणि कळते तो पर्यंत वेळ निघून गेलेली असते, आशा ह्या विषयवस्तूही भोगाशी माणूस आपले नाते जोडतो आणि इथेच तो चुकतो, जर हे जोडलेलेनाते निर्दोष असेल तर काहीच हरकत नाही, पण हे नाते क्वचित निर्दोषअसते, आणि कितीही धन मी जमविले तरी माझ्या जीवनाला जेवढे आवश्यक असेलतेवढाच तो खर्च होणार, व्यक्तिपरत्वे हे वेगवेगळे असेल पण त्याला मर्यादाआहेच, राष्ट्र संत तुकडोजी महाराज म्हणताततू म्हणशील पैसे अडका,तोइथेच राहिल तडका, मेल्यावरती आपुल्या बरोबर एक मातीचा मडका, 'जीवनाची हीवास्तविकता आहे, धनाबाबत च्या ह्या तृष्णेलाच वित्तेशणा म्हणतात,मगआता ह्यावर उपाय काय ह्यावर आपण पुढच्या भागात विचार करू.

भाग (३०)

मित्रानो मागच्याभागात आपण पाहिले की वित्तेषणा ही घातक आहेच, माणूस खूप पैसे कमवायचा मागेलागतो आणि आयुष्यातील कितीतरी चांगल्या क्षणांना तो मुक्ततो, आणि ह्यात आणखीएक बाब महत्वाची की मी किती पैसे कामविले हे दाखविण्याची त्याला खूप हावअसते,त्याचा परिणाम असा होतो की अवास्तव ठिकाणी मग

संपत्तीचे प्रदर्शनमाणसाचे सुरू होते उद्देश हाच असतो की मला लोकांनी चांगले म्हणावे ह्यालाचलोकेशणा म्हणतात, आणि मग त्या ठिकाणी स्पर्धा सुरू होते आणिइतरांपेक्षा मी किती मोठा हे दाखविण्यासाठी माणूस उत्सुक होतो, कोणत्याही परिस्थितीत वित्तेषणा लोकेषणा वाईट करण त्यासाठी मग माणूस वाईट मार्गालापण जायला तयार होतो, भ्रष्टाचाराच्या मागे कोणते मानसशास्त्र आहे? हेचमाझ्या वाढत्या

गरजा आणि त्या पुरविण्यासाठीची संसाधने ह्यात मेल बसतनाही, आणि मग वाममार्गाला जाऊन पैसे कमविणे हे ध्येय होऊन बसते, किती भीषणवास्तव आहे बघा की पैसे धन हे माझे जीवन जगण्याची साधन आहे पण मी त्यालाजीवनाचे साध्य बनविले आणि खऱ्या साध्यापासून दूर गेलो, मित्रानो पैसे धनहे साध्य नाही जीवन मात्र

जगण्याचे ते साधन आहे, हे जर कळले तर साधनवापरून साध्यापर्यंत पोहोचायचे आणि साधन सोडून द्यायचे हे कळेल, रेल्वेगाडीतील माझ्या बसण्याचे ठिकाण कितीही चांगले असले आणि पैसे खर्च करून मीते मिळवलेले असले तरी माझे निर्धारितठिकाण आल्यावर मला ते सोडावेचलागणार, आवडले म्हणून मी त्याला धरून ठेऊ शकत नाही कारण रेल्वे हेप्रवासाचे साधन आहे साध्य नाही एवढे जरी लक्षात आले तरी साध्य काय व साधनकाय हे मला कळेल आणि मग मी सन्मार्गानेच धन प्राप्त करेन, साठवेलाही पणत्यात माझी तृष्णा ठेवणार नाही, धन जरूर कमवायचे आहे पण धनाबाबत च्यातृष्णेला वितृष्णेत परिवर्तित करावयास आचार्य ह्या ठिकाणी सांगतआहेत, म्हणजे काय, बघा अवास्तव संपत्ती कोणत्याही मार्गाने मिळविणे, त्याचा अवास्तव साठा करणे, स्वामीत्वाची हाव, धनाचा लोभ ह्या विकारांनी आपले मन अत्यंत कलुषित झाले असते, आता ह्या विकारांना विवेकाने दूर करणे वमनातून काढून टाकणे, व त्या मुळे मनात जी पोकळी निर्माण झाली आहे ती पोकळीसद्विचारांनी भरून काढणे म्हणजे मनाला वितृष्णाम बनविणे आहे, विषयसुखासाठी जेव्हा व्यक्ती अवास्तव धन कमावतो तेव्हा तात्पुरत्या विषय वासनातृप्त होतील काही काळ करिता आनंदही मिळेल, माझ्या सारखे जगात कुणी नशीबवाननाही असेही वाटेल, पण एक विषय तृप्त होत नाही तोच दुसरा तयारच असतो, ही नसंपणारी मालिका आपल्या आयुष्यात सुरू होते, मजा अशी आहे की कोणत्याही तृष्णेला तृप्ती हवी असते, विषय हे स्वतः पण तृप्ती शोधतात आणि व्यक्तीलाही जीवनात तृप्ती हवी असते पण ती मिळताच नाही, करण आमच्याविषयवासना कधीच संपत नाही, पर्यायाने जीवनात तृप्ततेचा अनुभवच येतनाही, किती भयानक आहे हे सर्व, संपूर्ण आयुष्य अतृप्ततेत घालविणे किती जीवनाची फरपट आहे, काय करावे ह्यासाठी? पुढील भागात पाहू.

भाग (३१)

वित्तेषणा आणि लोकेषणा वाईट, पण ह्यातून सुटण्याचा मार्ग काय आहे? पहिला मार्ग आपण पहिला आहे की तृष्णेला वितृष्णेत परिवर्तित करणे, हा मार्ग आहेच, धनलालसेने जे आपले मन कलंकित झाले आहे त्या मनाला लगेच बुद्धीच्या ताब्यातद्यावे, एखाद्या

नाठाळ, हट्टी मुलाला आपण शिस्त लागण्याकरिता शिस्त प्रिय व्यक्तीच्या धाकाखाली ठेवतो तसेच आपल्या मनाला बुद्धीच्या अधिपत्याखाली न्यावे लागेल, मन खट्याळ आहे ते जाणार नाही हट्टीपणा करेल अशा वेळी जेरामदास स्वामींनी सांगितले ते करावे, मना सज्जना, माझ्या लाडक्या मना, अशा विविध पद्धतीने मनाला आपल्याला

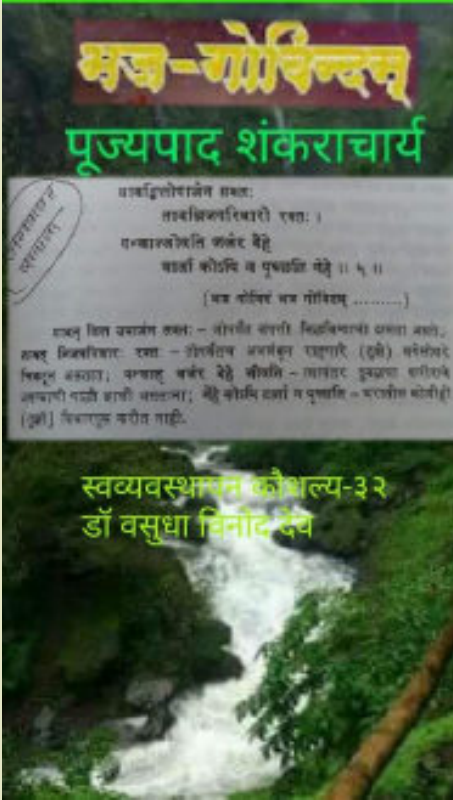
लाडिगोडी लावावी लागेल आणि त्याला हळूच बुद्धीच्या ताब्यात देऊन त्या बुद्धीला सांगावे लागेल, बघ हे माझे मनतुझ्या ताब्यात दिले आहे त्याला शिस्त लाव, किती छान आहे हेसगळं, आपल्याला

अस आपल्या मन बुद्धी शी बोलता आले पाहिजे, ह्यासाठी श्रीरामदास स्वामींनी २०० मनाचे श्लोक लिहिले, असे जर झाले तर एक फायदा होईलकी माझ्या कर्मानुसार मला जे वित्त प्राप्त होईल त्यात मला समाधानमिळेल, आणि मग माझे जे मन बुद्धीच्या ताब्यात मी दिले आहे ती बुद्धी माझ्याजीवनाचा विवेकाने विचार करेल आणि आहे त्या परिस्थितीत व्यक्तिआनंदीराहील, कारण मनाला बुद्धीने ताब्यात घेतल्यामुळे लोभ ही जी वृत्ती आहे तीआपोआप त्यागात परिवर्तित होईल आणि मग जेवढी मला संपत्ती मिळेल त्याचा मीपूर्णपणे उपभोग घेईल पण आता फरक हा पडेल की हा उपभोग मी लोभ वृत्तीने नघेता त्याग वृत्तीने घेईल, ईशावास्य उपनिषदात हीच बाब सांगितली आहे कीत्याग भावनेने उपभोग घ्या, कारण लोभ भावनेने माणसाची अवनतीच झालीआहे, बरेचदा आपल्या मनात येत की लोभी मनुष्य सुद्धा आनंदानेच जगतो, पणलक्षात घ्या एखादी लाकडाची सुंदर कलाकृती आहे, वरवर पाहता ती अतिशय सुंदरदिसते पण आतून जर त्याला उधळी लागली असेल तर, धनाच्या लोभाने नेमके हेचघडते, धनाबाबतची तृष्णा ही मानवी जीवनाला लागलेली उधळीच आहे ती जीवनपोखरल्याशिवाय राहणार नाही, वरवर भौतिक दृष्ट्या संपन्नवाटत असणारीव्यक्ती जिला फक्त संपत्तीचाच लोभ आहे तीचे जीवन हे उधळीसारखे पोखरलेअसते, म्हणून माझ्या कष्टाने जे धन मला मिळते आहे त्यात मला समाधानअसायलाच हवी, कारण हेही वास्तव लक्रेवळ धन प्राप्त करून व्यक्तीला समाधानमिळत नाही,

लालसेने माणूस कधीही समाधानी होणार नाही, पण आता समाधान म्हणजेकाय? मित्रानो बरेचदा आपण शब्दांचे अर्थ न पाहता त्याबाबत विविध विधानेकरतो त्यातीलच हा एक शब्द, ।। ठेविले अनंते तैसेचि राहावे चित्ती असूद्यावे समाधान।। हा अभंग डोळ्यासमोर आला की आपल्या टीका सुरूहोतात, अक्षरशःटीकेला महापूर येतो, संतावर आपण ताशेरे ओढतो, मित्रानोसमाधान ही मनाची अशी अवस्था आहे, म्हणजेच मनाची एकाग्रता, मन जेव्हा भरकटतेतेव्हा त्या मनाला एकाच ध्येयावरकेंद्रित करण्याची जी मनाची स्थिती आहेत्याला समाधान म्हणतात, ह्या दृष्टीने व्यक्तीच्या दृष्टिपथात एकाच ध्येय असणे ही समाधानाची अवस्था आहे, पण हे ध्येय अंतिम असावे, म्हणजे आनंदाचीप्राप्ती हेच माझे अंतिम ध्येय आहे ह्या ध्येयावर स्थिर राहणे ही समाधानाची अवस्था तर अहेचपन त्याकरिता भौतिक लालसेकडे मला पाठ फिरवावीलागेल, जमतंय का समीकरण? आम्हाला हेच माहीत आहे खूप धन खूपसमाधान, नाही असं नाहीये, माझे अंतिम ध्येयावर माझी नजर स्थिर असणे हीसमाधानाची अवस्था आहे, माझ्या जीवनाचे अंतिम ध्येय हे आनंद व शांतता हेआहे मग ह्याच ध्येयावर मला स्थिर रहावे लागेल, आणि असे समाधान माझ्याजीवनात आले तर मग आपले मन बुद्धी चित्तअहंकार ह्याची मैत्री होते सगळेमिळून मग सत्य तत्वाच्या शोधात हातात हात घालून निघतात, किती छान आहे हेसर्व, पण हे जर साधले नाही तर जीवन मला काय काय अनुभवदेतो हे आपण पुढच्याभागात पाहू.

भाग (३२)

मित्रानो माझ्या जीवनाचे ध्येय जर आनंदाची प्राप्ती असेल तर त्याध्येयावर मला निश्चित पणे स्थिर राहावे लागेल, ही समाधानाची अवस्था येणेखूप आवश्यक आहे, श्लोक क्रमांक ५ मध्ये आचार्यांनी

एक अतिशय विदारक सत्यमांडले आहे, ते सत्य असे की, *हे मनुष्या जो पर्यंत पैसे मिळविण्याचीसाठवून ठेवण्याची क्षमता तुझ्यात आहे तोपर्यंत तुझ्यावर अवलंबून राहणारेतुला चिकटुनराहतील, काही काळाने जेव्हा तू शरीराने जीर्ण होशील ते व्हाक ते णीहीतु झी विचारपूस

करणारनाही***आचार्यांनी हे जीवनाचे अत्यंत भीषण वास्तव मांडले आहे, मित्रानोएक अनुभव माणसाचा सर्वसामान्य आहे की जीवनाच्या सुरवातीच्या काळात जेव्हाआपल्या जवळ धन नसते तेव्हा

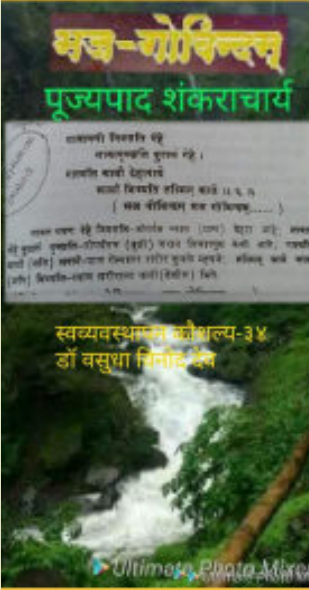
आपल्याला कुटुंबात समाजात आपल्याला मानमरातबमिळत नाही, आणि ज्याच्याजवळ धन संपत्ती आहे मग ती कोणत्याही मार्गाने मिळो नत्याला समाजात खूप मान सन्मान मिळतो, त्याला विविध पद उपभोगायलामिळतात, तो अनेक प्रकारचे भौतिक सुख उपभोगतो, त्याच्या भौतिक सुखाच्याकल्पनाही वेगळ्या असतात, खाओ पीओ मौज करो हा त्यांचा जगण्याचा सिद्धांत असतो, ह्याला अपवाद असतीलही, पण ते फारच थोडे आहे, आयुष्यभर वित्तकमविणे व साठवणे हात पूर्ण आयुष्य खर्च करतो, दृष्टिकोन हा असतो की माझीपुढच्या पिढीला पण मी भौतिक दृष्ट्यसंपन्न पाहू इच्छितो, भावना वाईट नाही, पण केवळ भावनेवर जीवन चालत नाही, ज्या भावी पिढीसाठी मी पैसे धनसाठविले आहे त्या पिढीला त्याची जाणीव असते का? वास्तविक जीवनात जे आढळतेकी ज्यावेळी हे धन संपते किंवा साठविण्याची क्षमता कमी होते तेव्हा तेव्हाज्यांना ज्यांना मी माझे मानले होते ते मला दुरावले, जेव्हा माझ्याजवळ धननव्हते तेव्हाही माझ्या जवळ माझे नातेवाईक मित्र मंडळीनव्हते, मध्यंतरीच्या काळात मी खूप धन कमावले, साठवले, लगेच नातेवाईकमित्र माझ्या आसपास आलेत, आणि आता जेव्हा पुन्हा मी कमावण्याच्या वसाठविण्याच्या लायक राहिलो नाही तेव्हा पुन्हा माझे नातेवाईक मित्रमाझ्यापासून दुरावले, कामविण्यात साठविण्यात माझा जसा आनंद होता तसाच तेदूर गेल्यावर भीषण दुःख पण आहे,

हे सगळे जीवनाचे खरच विदारक चित्रआहे, धनाने सर्व काही आपण प्राप्त करू शकतो हा खूप मोठा गैरसमज आहे, असेअसते तर धनसंपन्न माणूस सर्वात सुखी राहिला असता, अस कधी घड आहे का कीज्याने धन साठविले त्याच्या मृत्यू नंतर नातेवाईक पुढे आले आणिह्याव्यक्तीने काय कमावले त्याबाबत आम्हाला जाणून घेण्याची काहीही उत्सुकतानाही, सर्वात विदारक तर परिस्थिती तेव्हा असते जेव्हा एखादे कलेवर पडलेअसते आणि घरची मंडळी त्याच्या अंगावरील सोने काढून घेण्यास सूचितकरतात, माणूस मरणासन्न अवस्थेत असतो आणि संपत्तीच्या कागदपत्रांवरनातेवाईक अंगठा घेतात, विदारक चित्र तेव्हा दिसत जेव्हा जे अपत्यआईवडिलांना लहानपणी भार ठरत नाही त्याच आईवडिलांचे म्हातारपण मुलांना जडहोते, आणि मग ते आपल्याच आईवडिलांना स्पेस मागतात, ह्याला अपवाद असतील बरका, पाहू अजून भयानक परिस्थिती पुढच्या भागात.

करायची नाही का? ह्याचे उत्तर आहे, कीविततोपर्जनजरू करायचे, जेवढे शक्य होईल तेवढे करायचे, समाजात प्रतिष्ठाहीप्राप्त करायची, आपल्या संपत्तीचा उपयोग समाज नातेवाईक सगळ्यांनाद्यायचा, पण हे सर्व करीत असताना जी जगाची प्रवृत्ती आहे तिच्याकडेदुर्लक्ष करायचे नाही, आपल्या जीवन ध्येयावर आपली नजर पक्की असावी, जगाचेवास्तवरूप माझ्यासमोर येणारच आहे हे गृहीतच धरायचे, आणि संपूर्ण जीवनअत्यंत आनंदाने जगायचे, हे सर्व करीत असताना आज जी माझ्यात शक्ती आहेतिशक्ती क्षीण होणार आहे, ती पण नाश पावणार आहे, आणि एक दिवस माझ्याहीजीवनात असा येणार की मी विततोपर्जनजरू शकणार नाही, आणि आजपर्यंत ज्यांनाज्यांना मी माझे समजलो ते माझी साथ सोडणार आहे, एक दिवस माझे शरीरही माझीसाठसोडणार आहे, मी सुखाचा सदरा आणि अमरपट्टा घेऊन आलेलो नाही, हीवास्तविकता जर वेळीच मला उमगली तर भाड्याच्या घरात मी ज्या भावनेने राहतोत्याच भावनेने मला ह्याजगात राहणे सुसह्य होईल, मला भाड्याचे घर वापरायलामिळते त्या घराला मी माझ्या घराप्रमाणे वापरतो जीवनातील सर्व सुख दुःखाच्याअनुभूती घेतो पण शेवटी हे घर सोडून मला एक दिवस जायचेच आहे ही माझी भावनापक्की असते न, त्याच प्रमाणे ह्या संपूर्ण जगाचा उपभोग घेताना जे माझे आहेत मी नाही, जे आलेले आहे ते जाणार आहे, जे जे निर्माण झाले ते नाशपावणारच आहे, जे मी मिळवले ते माझ्यापासून दूर जाणारच आहे, ही वस्तुस्थितीआपण पूर्वीच लक्षात घ्यावयास हवी, हे वास्तव जीवनदर्शन आहे, म्हणून जेजे आपण प्राप्त केले त्याचपुढेपुढे उपभोग घ्यायचा आहे पण तो त्याग भावनेतूनहा खरा अर्थ पुरुषार्थ आहे.

भाग (३४)

मित्रानो वित्त प्राप्ती तिचा साठा ह्या सगळ्या गोष्टी आयुष्याच्या प्रगतीला घातकठरतात म्हणून आपल्याजवळील धनाचा उपभोग त्याग भावनेने घ्यावा व आपल्याजीवनाचे अर्थ व्यवस्थापन व्यवस्थित सांभाळावे, जीवनात प्रत्येकाने यशप्राप्त करावे, आपल्या प्रगतीसाठी खूप प्रयत्न करावा, धन मिळवावे, बचतही करावी, त्याचप्रमाणे समाजाची राष्ट्राची सेवा करावी, पण त्याचबरोबर स्व चाविकास हा त्याचा छंद असावा, आपल्या जीवनात एक क्षण असा येतो की जग

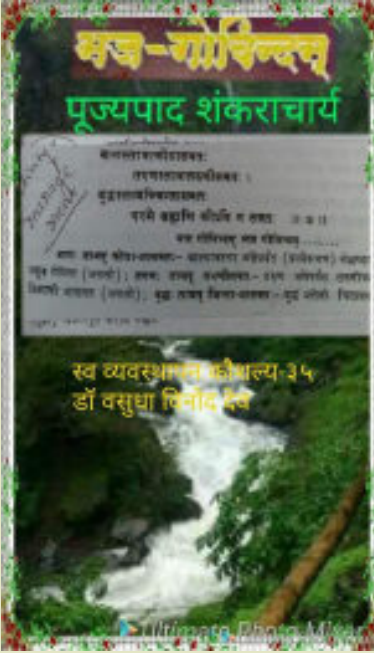
आपल्याला नाकारते ही वास्तविकता टाळून चालणार नाही, पण जगानं मला नाकारण्याचा आधीचजर मी ह्या जगाला विवेकाने नाकारू शकतो, ह्याबाबत किती मोठी वास्तविकता आचार्यांनी सांगितली आहे, ज्या देहाला आयुष्यभर संभाळण्याकरिता आपण अपारकष्ट घेतो, त्याचे सर्व प्रकारचे चोचले पुरवितो त्याला नाटवतो, त्याचे भरपूरलाड करतो पण त्याच देहाचे

नंतर काय होते हा विचार केला तर आपल्या लक्षातकाही भीषण वास्तव येईल, हे वास्तव सांगायला तसेच ऐकायला कठीण आहे पण हेचसत्य आहे, ग दि माडगूळकरांच्या गीतरामायण मधील एका ओळीची मला ह्या ठिकाणी आठवण येते, दोन ऑडक्याची होते

सागरात भेट, एक लाट तोंडी दोघं पुन्हानाही गाठ, किती वास्तवता आहे ह्यात, जीवनात अनेक लोक एकमेकांना भेटतात, एकमेकांना जीव लावतात, मग नाते कोणतेही असो, अगदी साधे उदाहरण घेऊ, नवरा बायको अनेक वर्षे संसार करतात, एकमेकांवर जीवापाड प्रेम करतात, पण शरीरात चैतन्य आहे तोपर्यंतच, ज्या दिवशी हे चैतन्य निघून जाते त्या दिवशीतो मृत देह किती वेळ ठेवला जातो? खूप प्रेम आहे म्हणून तो घरात ठेवतायेणार नाही, त्यानंतर ह्या देहाची dead body व्हायला वेळ लागत नाही, आणि अशावेळी मग एकमेकांवर कितीही प्रेम असले तरी त्या मृतदेहाला वर्षानुवर्षे कुणीही घरात ठेवणार नाही, माझ्या देहाचे मूल्य त्या क्षणाला शून्यहोते, हे वास्तव मला आधीच कळले तर ज्या देहाचे केवळ मिचोचले पुरवितो त्या देहाकडून मी सत्कार्य ही करून घेईल, ह्या देहाचे चोचले पुरविणे हे माझे ध्येय न होता हा देह माझे ध्येय पूर्तीचे साधन आहे ही भावना मनात पक्की होईल, जीवनाच्या बाबतीत हे चिंतन खूप महत्वाचे ठरते, पण ह्याचा अर्थ हानाही की आपण जीवनाचा विचार नैराश्य पूर्ण करायचा, असे आचार्यांनाही म्हणायचे नाही, फक्त अति विषयोपभोगामुळे आपण जे अति बहिर्मुख झालो आहोत त्याबाबत आचार्य आपणास जागृत करू इच्छित आहेत, पण आपण सर्वसामान्य साधारणसाधक आहोत, आपल्याला जीवनाचे वास्तव दर्शन घडविले शिवाय आपल्यात जागृतीहोणार नाही त्यामुळे अतिशय परखड शब्दात आचार्यांनी आपणास ही जाणीव करून दिली आहे, आपल्या ह्या विवेचनावरून एक बाब निश्चित लक्षात येईल की आचार्यांनी जीवनाचे किती ताठस्थतेने निरीक्षण केले आहे, आणि किती भेदकपणे मांडले आहे, बरोबर आहे न.

भाग (३५)

मित्रानो मानवी जीवनाचा तिसरा पुरुषार्थ आहे काम पुरुषार्थ, अर्थातमाणूस जन्माला आल्यापासून तो त्याचे वासनांचे गाठोडे घेऊनच जन्माला येतो, कोहम पासून त्याच्या जीवनाची सुरवात होते, आपले शरीराचे प्रारब्ध घेऊनजन्माला आलेला हामनुष्य जन्माला येतो तेव्हा एकटा असतो जातो तेव्हाही एकटाचपण ह्या दोन टोकांना जोडणारे त्याचे जीवन त्याला पुरुषार्थानाचजगावे, मनुष्य जीवनाच्या तीन

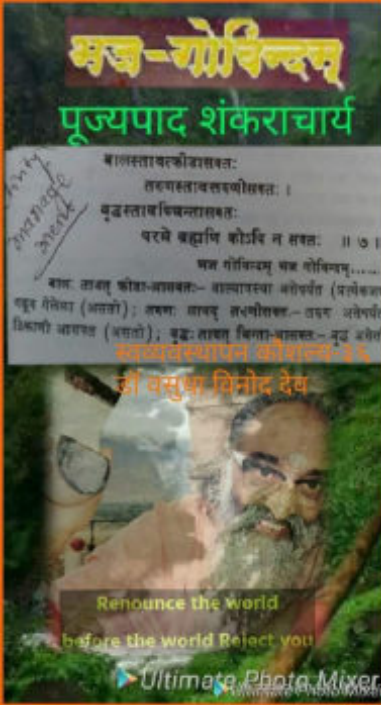
अवस्था असतात, बालपण तारुण्य आणिवृद्धावस्था, व्यक्ती आपल्या बालपणाच्यात्याग करतो आणि तारुण्यात प्रवेश करतो, पण आपण बालपणाच्या त्याग केला आहेह्याची त्याला भान नसते, तारुण्यातून हळू हळू वृद्धावस्थेत जातो, त्याहीवेळेस आपण तारुण्याचा त्याग केला आहे हे त्याच्या गावीही नसते, आणिवृद्धापकाळ आल्यावर मात्रतो चिंताग्रस्त होतो, पण ह्या तीनही काळात एकगोष्ट

सर्वसामान्य असते आणि ती म्हणजे मानवाला स्वतः बहल जाणून घेण्याचीअजिबात उत्सुकता नसते, आणि तिनही काळात तो अतिशय देहाभिमानी असतो, तोह्या तीनही काळात असक्तीत आकंठ बुडालेला असतो, त्याला त्याच्या देहाचीप्रचंड आसक्ती असते, तो सर्वात जास्त प्रेम करतो ते देहावरच, आणिम्हूनच हा देह ठेवण्याची जेव्हा वेळ येते तेव्हा तो घाबरूनजातो, नुसत्या कल्पनेने सुद्धा त्याचा थरकाप उडतो,

मी, माझा देह, माझासंसार, माझे मुलेबाळे, माझे घर, माझे नातेवाईक ह्यात मी किती आसक्तहोतो, ह्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे माझ्या स्वरूपाबाबत चे माझे अज्ञान, जे माझे आहे ते मी नाही ह्याबाबत चे अज्ञान, ही आसक्तीमाणसाच्या मनात मग दुराव्याची भीती निर्माण करते, शरीराच्या स्तरावरमृत्यूची भीती, मनाच्या स्तरावर दुःखची भीती, बुद्धीच्या स्तरावर निर्णयचुकण्याची भीती, चित्ताच्या स्तरावर विस्मरणाची भीती, किती प्रकारच्या अंतर्गत आणि बाह्य स्तरावर ही भीती घेऊन माणूस आयुष्यभर जीवन भयातच जगतो पणत्याला एकदाही ह्या भयातून बाहेर पडावेसे वाटत नाही आणि बाहेर पडावेसे वाटले तरी योग्य मार्ग सापडत नाही, ज्या फार थोड्या लोकांना मार्ग सापडतो ते मात्र निर्भयतेने जगतात, जीवनातील कोणत्याही प्रसंगांना ते समोरेजतात, आणि अगदी आनंदाने, आणि ह्या सगळ्या भयाचे करण असते आपली आसक्ती, माझ्या पासून माझी वस्तू दूर जाण्याची भीती, लक्षात घ्या ह्याजगातील एकही वस्तू व्यक्ती माझ्या इच्छेशिवाय मला बांधू शकत नाही, आपण आपल्याच शरीराचे उदाहरण घेतले तर लक्षात येईल की आजपर्यंत माझ्या एकही अवयवाने माझ्याकडे अशी विनंती केली नाही की माझ्यावर प्रेम कर, पण मी मात्र त्यांच्यावर खूप प्रेम करतो, अगदी जीवापाड, करावे, चांगलेच आहे, पण ईश्वराने मला दिलेले ते खुपचांगले उपकरण आहे म्हणून, माझे घर, वस्तू ह्या पण मला प्रेम करायला बाधित करीत नाहीत, माझे माझ्यानातेवाईकावर प्रेम असते, किती दिवस? ज्या दिवशी माझा अहंकार दुखावला जातो त्या दिवशी त्याच्या सारखा वाईट माझ्यासमोर कुणी नसत, लळा जिव्हाळाशब्दच खोटे, कुणी कुणाचे नाही, हे सत्य आहे, बरे माझ्या मानानेही मला सांगितले नाही किं तु सुखी हो किंवा दुःखी हो, ह्या सगळ्या कल्पना मी माझ्या करून घेतल्या आहेत, अगदी एखाद्या खुर्चीवर बसावे आणि खुर्ची मला सोडत नाही असे म्हणावे, शक्य आहे का ते?

भाग (३६)

मित्रानो जीवनातील व जीवनाबाबतची आसक्ती माणसाला दुःखबनविते, वास्तविक पाहता विवेक नावाचा एक महामार्ग ईश्वराने आपणास दिलेला आहे त्या मार्गाने गेल्यास आपल्याला आपलेध्येय गाठणे सोपे जाईल पण हामार्ग सर्वांना खुप कठीण वाटतो, सुरवातीला जरी हा मार्ग कठीण वाटला तरीपरिणामतः त्यापासून आनंदाचीच निर्मिती होते, पण आम्ही विचार करतो तोतात्कालिक सुखाचा, आणि

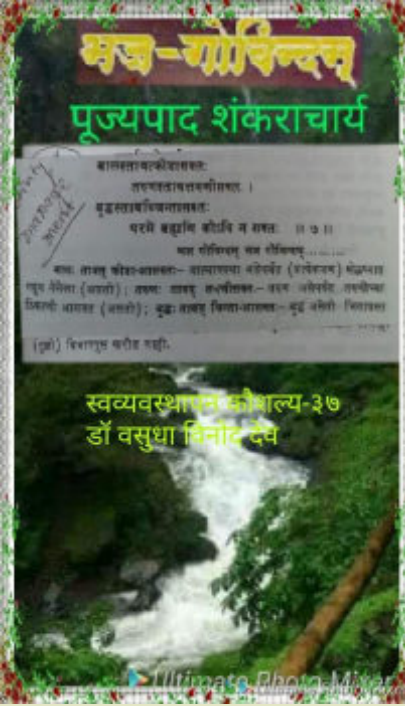
तात्कालिक सुख परिवर्तनशील असते आणि त्याचे पर्यवसानदुःखच होते, वास्तविक पाहता आपल्यातर्कसंगत बुद्धीची रचना ईश्वराने इतकी सुंदर केली आहे, पण आपण ही बाबकधीही मनावर घेत नाही आणि देहासक्तीने स्वतःला जखडून घेतो, विविधमनोराज्य करतो आणि मग नैराश्येच्या गर्तेत फसत जातो, करण माझ्याजवळ जीमौल्यवान अशी आत्मवस्तू आहे ती मला तुच्छ

वाटते आणि जीवनातील वेदना मलासुंदर वाटायला लागतात, त्या वेदना आहेत ह्याचेही भान मला राहत नाही, मगईश्वराने दिलेला राजमार्ग नाकारण्याचे सुद्धा मी धाडस करतो, अनेक वासनांचेगाठोडे

घेऊन मी जीवनभर चालत राहतो, त्या वासनांचे गाठोडे उघडून पाहिले नंतर त्यात फक्त आणि फक्त दुःख शिवाय काहीच सापडणार नाही, त्यातीलक्षणभंगुरुत्व माझ्या लक्षातच येत नाही, किती फरफट आहे माझ्याजीवनाची, तुज आहे तुजपाशी,परी तू जागा चुकलाशी, अशीच माझी गतहोते, आयुष्यभर अशी वणवण करून शेवटी एकदिवस मृत्यूच्या गर्तेत मी लोटलाजातो, लोटला जातो असे विधान मी ह्यासाठी करते की मला मृत्यू नकोच। असतो तोकुणालाही नको असतो पण तो येतो हे अटळ आहे मग जी गोष्ट अटळ आहे त्याचीतयारी करायला नको, संत म्हणतात, ह्याच साठी केला होता अट्टाहास, शेवटचादिवस गोड व्हावा, आणि मजा अशी आहे हेंचसत्य मला जीवनभर काळात नाही आणिजेव्हा खरच मृत्यू दार ठोठावतो तेव्हा त्याची तारांबळ उडते, आपण जिवंतपणीचअपलेमृत्युपत्र तयार करायला हवे हा व्यवहारातील नियम आहे हेच नियमलावल्यास माझ्या जिवंतपणीच माझ्या सदुणांचा व्यवस्थापन करायला हवे, तीतयारी करायलाच हवी करण मालाजगायचे पण आनंदाने आणि मृत्यूला स्वीकारायचे पणआनंदाने, हे सगळं आचार्यांनी जाणलं होत, त्यांनी आपल्या जीवनाची एक फिल्म आपल्यासमोर ठेवली की मी माझ्या जीवनात किती आसक्त असतो, त्याला संपूर्ण जीवन जगायला वेळ आहे जगात सर्वाशी परिचय तो करून घेईल, अगदी आधुनिक भाषेत सांगायचे झाल्यास वर हजारो मित्र,व्हाट्सअप्प वर हजारो मित्र, आपल्या पंचक्रोशीत जागांमित्र, असा असलेला सर्व जगाला करेल पणतो स्वतःशी स्वतःचा परिचय कधी करूनच घेत नाही, आणि नेमका हाच आपला जीवनपट आचार्यांनी आपल्या समोर उलगडून दाखविला आहे तो कसा हे आपण पुढच्या भागात पाहू.

भाग (३७)

मित्रानो आपल्याच जीवनाची पूर्ण फिल्म काढून आचार्यांनी आपल्याच हातात दिली आहे, आपण जेव्हा बालपणात असतो तेव्हा आपली आसक्ती खेळण्यात असते बालपणीच्या खेळण्यात तो काळ मी गमावतो, आठवा आपले बालपण, अगदी रम्य ते बालपण

म्हणताना कितीतरी माझ्या आवडीची खेळणी मी जपून ठेवली होती, कुणी हातलावलेला सुद्धा मला चालत नव्हता, ती लुटुपुतूची लढाई ती भांडणे ते घरकुल, ते बाहुला बहुलीचे लग्न, ती लपाछपी, तेव्हा मला हे किती सगळं आवडत होत, त्यात मी किती आसक्त होतो, ह्या खेळण्याचा विरह पण

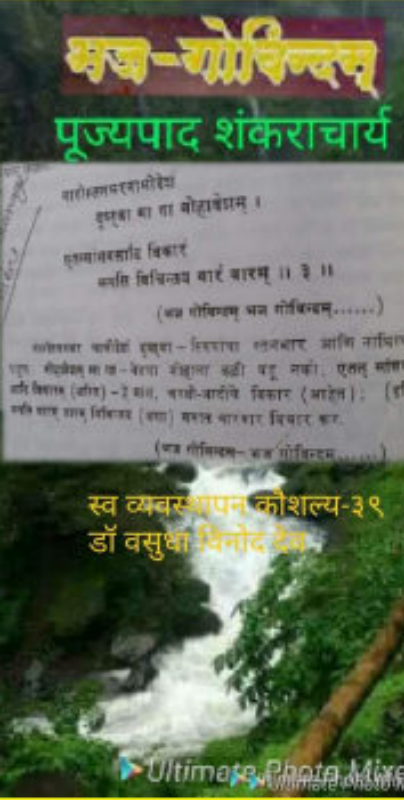
मला सहन होत नव्हता, पण मी जसा जसा मोठा झालो तसतसे ते सगळे विश्व किती काल्पनिक होते ह्याची मला जाणीव झाली काळानुसार मग माझे विषय बदलले, पण आसक्ती मात्र कायम राहिली, जसा मी तर झालो तसा माझी आसक्तीचे विषय बदलले, मी कुणावर तरिप्रेम

करायला लागलो, माझ्याही आयुष्यात शृंगार असावा हिभावना निर्माण झाली, भावना वाईट नाही, करण ह्याभावनेचे विशुद्ध अभिव्यक्ती विवाहात आहे, पण त्यापासून मिळणाऱ्या शरीरसुखाने मी सुखावलो व गृहस्थ धर्माचे नियम विसरलो, तारुण्याचा जोश भोगलालसा, व शृंगार चेष्टा ह्यातच माझे तारुण्य निघून गेले आणि माझी गात्रे थकली, आता म्हातारपण आले, जीवनात माझ्या कर्तृत्वावर केलेल्या कमाईत आसक्ती राहिली, पाठ वाकली कंबर वाकली हातात काडी अली पण स्वभावातील ताठरपणाकमी झाला नाही, आयुष्यातील अनेकांचे अनुभव आठवून रडण्या पलीकडे माझ्याहाती काहीच नव्हते, ज्या मुलांना मी वाढविला मोठे केले असा अहंकार बाळगला त्यांना आता माझी गरज राहिलेली नाही, नातेवाईक ज्यांच्यासाठी मी आयुष्य भरझिजलो त्यांना माझे म्हातारपण ओझे ठरले आहे, त्यांना माझा पैसे हवामाझा मृत्यू हवा पण माझी जीवनाची हाव सुटली नाही, ह्या सर्व चित्रपटात असा प्रसंग कधीच आला नाही की ज्या परब्रह्माच्या आधारे माझे जीवन सुरू आहे माझा योगक्षेम सुरू आहे त्याची आठवण मी केली, हो मी कर्मकांड उपासना उपासकेलेत न, पण त्याच्या सहवासात कधीच राहिलो नाही, माझ्या केलेल्या उपासनेचा डांगोरा मात्र पिटत राहिलो, परिणाम? आज आयुष्याच्या सायंकाळी मनाला समाधान आनंद नाही, उलट दुःखाने मी आजही होरपळून निघतो आहे.

कुटुंब अपार्ट झालीत, ही वास्तविकता आहे, आशाअनेक बाबी आहेत की त्यामुळे माणूस बहिर्मुख झाला आणि तो आपल्या जीवनाचे खरेध्येय विसरला आणि जीवनाचे खरे ध्येय आणिकरणासहसकल दुखहाची निवृत्ती आणि परामानंदाची प्राप्ती, कुणालाही जीवनात दुःखनको आहे पण त्या दुःखाचे कारण शोधून त्याची निवृत्ती मात्र नको आहे सगळ्यादुःख चे कारण आहे आमची भोग लालसा, आणि ही भोगलालसा कधीच संपत नाही उलटत्याचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढतच जाते, याचे एक छान उदाहरण आचार्यांनी दिलेआहे, आपण पाहतो स्त्री पुरुष आकर्षण ही नैसर्गिक भावना आहे, ती भावनाविधायक पद्धतीने प्रगट करण्यासाठी विवाह संस्था आहे, पितृ ऋण फेडणे हाविवाह संस्थेचा महत्वाचा उद्देश, पण हा उद्देश बाजूलाच राहतो आणि शरीराचेआकर्षण वाढत जाते, ज्या शरीराचे आकर्षण आपल्याला वाटते ते शरीर म्हणजेकातडीच्या आधारे असणारे मांस आहे, याठिकाणी कु णाचाही अधिक्षेप अपमानकारण्याचा आचार्यांच्या उद्देश नाही, पण किती छान शरीर शास्त्र त्यांनीमांडले आहे, आज आपण समाजात पाहतो की स्त्री शरीराच्या आकर्षणामुळे अनेकअत्याचार होतात, कितीतरी स्त्रिया मुली ह्या अत्याचाराला बळी पडतात, आणित्यामुळे समाजात एक प्रकारची असुरक्षितता निर्माण झाली आहे, आणि मग असे घडूनाही म्हणून आम्ही कायद्याचा आधार घेतो पण तरीही कायद्याला न जुमानताअत्याचार होताच राहतात, ह्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे मानवी देहाबाबतचेअज्ञान, आणि हा विचार केल्यास ही जी भोगलालसा आहे ही भोग लालसा शरीराच्याज्ञानाने कमी होईल आणि त्याबाबत च्याविवेकाने, हा जर विचार केला तर उलटआचार्यांनी आपल्याला सावध केले आहे असे आपल्या लक्षात येईल.

भाग (३९)

मित्रानो संचय आणि उपभोग ह्या प्रत्येकच सजीव प्राण्यांच्या उर्मि आहेत, त्याचप्रमाणे माणसाला जीवनात भय नको असते असुरक्षितात चिंता ह्या कोणत्याच गोष्टी त्याला नको असतात आशा वेळी तो

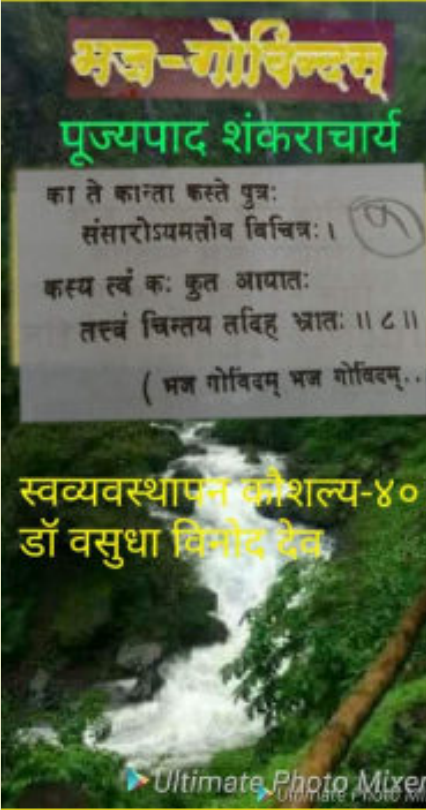
स्वतःला सुरक्षित आणि भयमुक्त करू इच्छितो अन ह्यासाठी तो मग संचायच्या मागे लागतो, माझ्याजवळ आता भरपूर पैसाहेत आतां मला भविष्याची काळजी नाही असेंम्हणणार्या माणसाच्या भविष्यात मग किती काळज्या असतात ते त्याला नाही कळत आणि मग हाच धनसंचय त्याच्या दुःख चेकारण बनतो, दुसरी बाब अशी की स्त्री आणि पुरुष एकमेकांमध्ये आसक्त असतात, पण ही अति आसक्ती त्याच्या जीवनाला

घातक ठरते, ह्याठिकाणी आचार्यांना स्त्री ची विटंबना करावयाची नाही, स्त्री हा शब्द व्यक्तिवाचक नसून गुणवाचक आहे, मोह ईर्षा ही स्त्रीवाचक गुणधर्म आहेत त्यामुळे ह्या ठिकाणी स्त्री हा शब्द जरी वापरला तरी तो स्त्री आणि पुरुष दोघांनाही लागू आहे, भारतीय तत्त्वज्ञानाच्या बाबतीत काही ठिकाणी असे गैरसमज बऱ्याच ठिकाणी

समाजाचे झालेत आणि त्यामुळे काही बाबतीत त्यामुळे समाजाने ते तत्वज्ञान नाकारले, बहुतांशी व्यंजनेपेक्षा लक्षणां महत्वाची असते आणि दुर्दैवाने ही लक्षणा दुर्लक्षित होते, ह्या श्लोक मधेही आपणास असेच लक्षात येईल, असो, स्त्रीपुरुष एकमेकांच्या मोहकपणावर आकर्षित झाले तरीही आपल्या ह्या नैसर्गिक प्रवृत्ती माणसाने विवेकाने उन्नत करावयास हव्यात, ह्यासाठी संयम शिस्तबद्धता विवेक महत्वाचा आहे, आपल्या नैसर्गिक उर्मीनुसार वागणे हा पशुचा धर्म आहे पण माणसाच्या नैसर्गिक वृत्तीवर विवेकाचे नियंत्रण आवश्यक आहे, पण हे साधणार कसे? ह्यासाठी सर्वप्रथम आपल्याला आपल्या मनाला प्रशिक्षित करावे लागेल, आणि हे प्रशिक्षित मन मग बुद्धीच्या स्वाधीन करावे लागेल, कारण शरीर हे विषय वस्तू मध्ये जास्त रमते, आणि त्या विषय वस्तू मध्येच तृप्तता शोधते, पण त्या विषय वस्तू मध्ये अंतिमतः सुख नाही हे फक्त बुद्धीलाच कळते, मन हे विषय वस्तू च्या प्राप्तीत अप्राप्तीत सुख दुःख मानते त्यामुळे ते सतत हेलकावे घेत असते, पण ह्याच मनावर बुद्धीचा अंकुश आला की ते आनंदाच्या आकाशात विहार करते, ह्यासाठी एकाच गोष्ट करावी लागते आणि ती म्हणजे, आपल्या मुळातच ज्या सहज प्रवृत्ती आहेत ज्या बहिरमुख आहेत त्या प्रवृत्तींना बुद्धी कडे वाळवावे लागेल, ह्यालाच प्रतिपक्ष भावना म्हणतात, म्हणजेच मुळातच इंद्रियांची धाव ही बाहेर असते तर ती धाव आत बुद्धिमध्ये वळवावी लागेल, शरीराच्या ज्या ज्या भागावर आपण नितांत प्रेम करतो त्याला अवास्तव महत्त्व देतो, त्यासाठी जीवन गमावून बसतो त्या संपूर्ण शरीरात रक्त मास अवयव हे सगळे कातडीच्या आधारे लोंबत आहेत असे दृश्य ह्याठिकाणी ह्यासाठी निर्माण केले की आपल्या विचारांची दिशा हे कळल्यावर तरी अंतरमुख झाली पाहिजे.

भाग (४०)

मित्रानो मानव देहाची वास्तविकता आणि मानव देहाचे अध्यात्मिक अधिष्ठान दोन्हीही जाणून घेणे महत्वाचे आहे, आणि म्हणून आचार्यांनी आपल्याला वारंवार समजाविण्याचा प्रयत्न केला आहे, आचार्य आपणास देहासक्ती पासून परावृत्त करण्याचा प्रयत्न

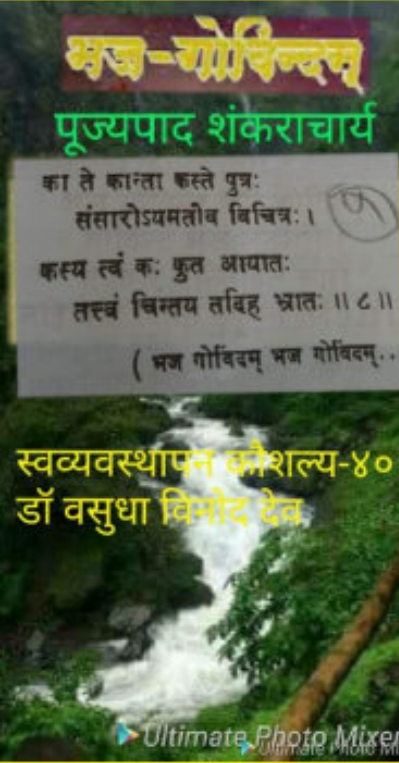
करीत आहेत, माणसाची देहासक्ती कमी झाली तर आपले लक्षनिश्चीत सत्य तत्वाकडे जाईल, ह्याचा अर्थ त्याने देहाकडे दुर्लक्ष करावे असा होत नाही उलट ह्याचं देहाच्या मध्यमातून मला पुरुषार्थ साध्य करावयाचा असल्याने देहाला उपकरण व साधन म्हणून त्याची काळजी घेतलीच पाहिजे, पण प्रत्यक्षात उलट घडते आणि आपण देहालाच साध्य मानतो, ह्या विचारापासून त्यांना

मानवाला परावृत्त करावयाचे आहे, वास्तविक पाहता आपण जग आहे तसे पाहताच नाही, त्या जगतावर आपण आपल्या दृष्टिकोनाचे प्रक्षेपण करीत असतो, वस्तू जशी आहे तशी ती पाहण्याचा सराव

केला तर जीवनाच्या कितीतरी समस्या दूर होतील, असे प्रशिक्षण आपल्याला कायम आपल्या मनाला द्यावे लागेल, वस्तू जशी आहे तशी आपल्याला पाहता आली पाहिजे, मित्रानो ह्याचा अर्थ आपल्याला ती वस्तू आहे तशी दिसत नाही असा होतो का, शब्दार्थने विचार केल्यास आपणास वस्तू आहे तशी दिसते पण लक्षार्थाने विचार केल्यास आपणाला वस्तू आहे तशी ती दिसत नाही आणि तशी ती दिसली असती तर तिचे क्षण भंगुरुत्व आपल्या निश्चित पणे लक्षात आली असती, आणि म्हणूनच आपण त्या वस्तूच्या व्यक्तीच्या मोहात पडतो, लक्षात घ्या परिवर्तनशीलता हा सृष्टीचा अपरिवर्तनीय गुणधर्म आहे पण ह्या परिवर्तनाचे अधिष्ठान जे अपरिवर्तनीय आहे त्या कडे आपले विशेष लक्ष असायला हवे तसेच त्या अपरिवर्तनीय तत्वाचे अनुसंधान करायला हवे, आणि नेमके आपल्याला आयुष्यात परिवर्तनशील सगळ्या गोष्टी आवडतात, त्यावर आपले नितांत प्रेम ही असते, आणि ह्याचा वियोग झाला की वाट्याला प्रचंड दुःख येते, नव्हे माझ्या दुःख चे मुळच आहे की खऱ्या स्वरूपापासून आपले वाढलेले अंतर अनिअपली बहिरमुख वृत्ती, त्यामुळे आपल्याला कायम बाह्य जगाचे आकर्षण वाढते आणि हेच आकर्षण मग आपल्या विनाशाचे करण बनते, आणि हेच आकर्षण मग आपल्याला आनंदापासून दूर नेते, ह्या श्लोकातून आचार्यांना हेच सांगायचे आहे, या आकर्षणाचा विचार मग मन वारंवार करते, आणि विचलित होते, पण असे न करता आपण त्या गोष्टीमगिल सत्य काय आहे हे जाणून घ्यायला हवे, आणि त्या साठी सत्य तत्वाचे चिंतन महत्वाचे ठरते, भज गोविंदम, भज गोविंदम, ह्या दृष्टीने ह्या श्लोकांचे अनन्य साधारण महत्व आहे.

भाग (४१)

मित्रानो आपल्या जीवनाचा पूर्ण चित्रपट आचार्य आपणास दाखवीत आहे, बालपणापासून वर्धक्यपर्यंत नव्हे मृत्यू पर्यंत आपण कशात तरी आसक्त होतोच पण त्यावेळी आपल्या मनात कधीही परमेश्वरामध्ये आसक्त होण्याचा विचारही आला नाही, आणि अशाश्वतच्या मागे मात्र मी आयुष्यभर धावतो, जे मला हवे होते ते

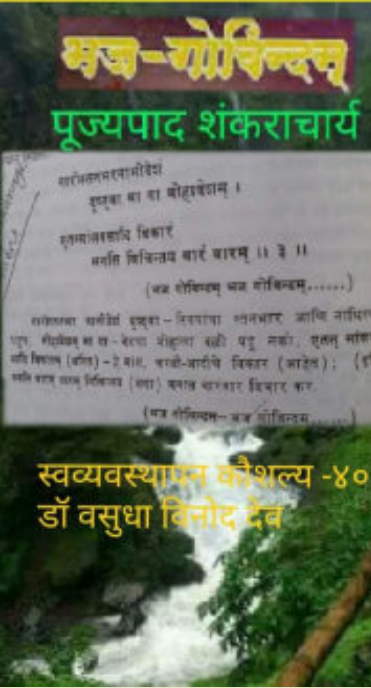
तर मिळाले नाहीच पण जीवनात फरफट खूप झाली, अनेक अनुभवमिळले, पण जीवनात दुःख शिवाय काहीही मिळाले नाही, ह्याच प्रमाणे ह्या श्लोकांच्या माध्यमातून आचार्य अजून आपल्या जीवनाचे वास्तव आपणास उकलून सांगत आहेत, ह्या श्लोक मध्ये पहिला प्रश्न विचारतात कोण तुझी पत्नी? त्यावर त्याचेच उत्तर कोण तुझी पत्नी, आता ह्यातून नेमके त्यांना काय म्हणायचे आहे, त्यांच्या प्रश्नांचा विचार करू, लग्न

होण्यापूर्वी कुणी कुणाचा पती किंवा पत्नी नाही, ज्यावेळी विवाह संपन्न होतो त्यानंतर पती पत्नी हे नाते निर्माण होते, पत्नी ही सहधर्म चरिणी आहे, विवाहानंतर दोघांचाही गृहस्थाश्रमात प्रवेश होतो, विवाहसंस्था ही माणसाला बऱ्याच प्रमाणात आत्मकेंद्रितते पासून दूर

नेते हे जरी खरे असले तरी त्याच्या आत्मकेंद्रीत्वाचा परिघही वाढलेला असतो हे आपल्याला अमान्य करून चालणार नाही, हा परिघ वाढतो मी माझी पत्नी माझा पती माझीमुळेबाले नातेवाईक, थोडक्यात मी आणि माझे, हे सर्वकरताना प्रत्येक दिवस सारखा असेलच असे नाही, आधी अनोळखी असणारे दोघे पती पत्नी झाल्यावर एकमेकांवर हक्क गाजवू पाहतात, माझ्या पत्नीने माझ्याच मनाप्रमाणे वागावे हा पतीचा अट्टाहास आणि माझ्या पतीने माझ्याच मनाप्रमाणे वागावे हा पत्नीचा अट्टाहास आणि असे घडले नाही तर? मग कुटुंबात वादळ आल्याशिवाय राहत नाही, ही अगदी विकृत आसक्ती आहे, आपण स्वतंत्र व्यक्तिमत्व म्हणून एकमेकांकडे कधीच पाहत नाही, मग लग्नानंतर सुरवातीच्या काळात एकमेकांवर जीव ओवाळून टाकणारे ते दोघे, कुटुंबात अहंकार पाई भांडणे सुरू होतात, समजा असे झाले नाही तर कुणाला तरी एकाला तडजोड करून आयुष्यभर कुचंबणा सहन करावी लागते, आणि ह्या दोन्हीही गोष्टी घडत नसतील आणि आमचा संसार अतिशय आनंदाने सुरू आहे असे म्हणणाऱ्या जोडप्याच्या आयुष्यात असे काही प्रसंग येतात की त्यांचे वैवाहिक जीवन ढवळून निघते, आणि त्यांच्या जीवनात वादळ निर्माण होते, मित्रानो हे सर्व आपल्या सर्वांच्या जीवनात थोड्याफार फरकाने घडतेच, विवाहापूर्वी कोण कुणाची मुलगी आपल्या आयुष्यात पत्नी म्हणून येते, संसार सुरू असतोच पण कुणीतरी अमर आहे का? दोघांपैकी एकाला पुढे जावेच लागते, अशा वेळी तरुण वयात सहकाऱ्यांचा मृत्यू झाला तर काही दिवस शोक करणारा बरेचदा दुसरा विवाह करताना आपण पाहतो, मग सात जन्म एकमेकांशी एकनिष्ठ राहण्याच्या वाचनाचे काय? तुझ्याशिवाय मी जगू शकणार नाही, असे म्हणणे चुकीचे होते काय? पुनर्विवाह वाईट असे म्हणावयाचे नाही, पण ही वास्तविकता आहे ती दुर्लक्षित करून कसे चालेल?

भाग (४२)

मित्रानो कोण कुणाची पत्नी कोण कुणाचा पती, हे सांगत असतानाह्या बाबी किति क्षणिक आहेत ह्याबाबत आचार्यांनी आपणास सावध केले आहे, ज्याला ज्याला म्हणून मी माझे समजतो ते खरच सगळे माझे असतात का? आणि असले तर त्यांच्या आपलेपणाचा भावना किति दिवस टिकतात? आणि टिकल्या तरी त्याची अभिव्यक्ती

कशी असते? अंतिमतः त्याचा वियोग नक्कीच असतो, हे आधीपासूनच लक्षात आले तर नातेसंबंधामधील गुंतागुंत बऱ्याच प्रमाणात कमी होईल, आचार्यांनी अजून एका महत्त्वाच्या नात्यावर प्रकाश टाकला आहे, आणि ते नाते म्हणजे आचार्य म्हणतात कोण तुझा पुत्र काय नाते आहे तुझे आणि त्याचे? बघा आपण

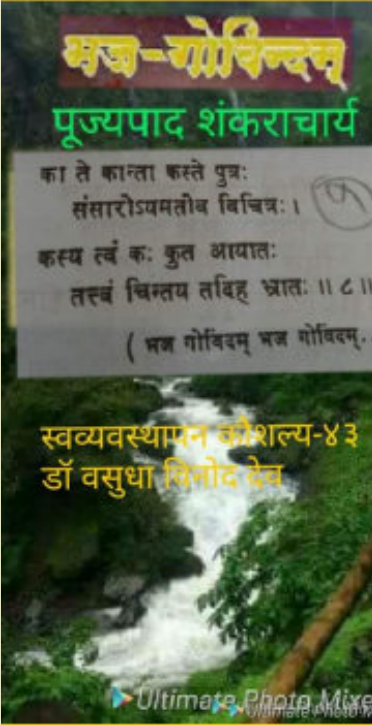
कुणाच्या पोटी कोणत्या ठिकाणी जन्म घ्यावा हे आपल्या हातात नसते, हे सर्वानाच माहित आहे, आई वडिलांच्या संयोगातून जन्माला आलेले मूल हे कशाचे फलित आहे हा जर आपण विचार केला तर

बालपणापासून आपला देह हा अन्नावर जगतो, संपूर्ण जीवनरस आपण अन्नातून प्राप्तकारतो आणि हे अन्न म्हणजे भूमीतून निर्माण झाले असते, अगदी सरळ विचार केला तर आपला देहाची निर्मिती करण माती तसेच आपल्या अपत्याचेही निर्मिती करण माती, एका मातीचे दुसऱ्या मातीशी असणारे हे नाते, आताहे नाते किती दिवस टिकेल? अपत्य मोठे होण्याच्या प्रक्रियेत आईवडिलांचे व मुलांचे कितीतरी मतभेद होतात, ज्या ज्यागोष्टी मी सुखासाठी निर्माण केल्या त्यापासून दुःख मिळाले, माझा मुलगा इंग्रजी माध्यमात शिकवा की मराठी माध्यमात? मतभेदला प्रारंभ झाला, मला माझी अतृप्त स्वप्ने माझ्या मुलाकडून पूर्ण करून घ्यायची असतात तर मुलांची आपली स्वतंत्र स्वप्न असतात, कुणाचेही एकाचे स्वप्न पूर्ण करायचे म्हणजे दुसरा नाराज, जीवनाच्या प्रत्येक टप्प्यावर ही नाराजी आहेच, मला मुलांनी भारतात राहावे असेवाटते मुलाला विदेशात जायचे असते, माझ्या शेवटच्या क्षणी मुलांनी माझ्याजवळ असावे असे वाटते तोभरतात येत नाही मी अमेरिकेत जाऊ शकत नाही, ज्या वयात मला माझ्या मुलांबरोबर राहायचे असते तेव्हा माझे म्हातारपण त्याची अडचण ठरते, लहानपणी मी त्याचे बोट धरून त्याला चालायला शिकविले, पण माझ्या म्हातारपणी तो माझा हात धरून मला आधार देऊ शकत नाही, करण त्यांना स्पेस हवी आहे, लहान असताना माझ्या मुलाला मी कितीवेळा जवळ घेऊन आधार दिला पण माझ्या

म्हातारपणी मात्र तो माझा आधार नाही होऊ शकला, त्याच्या बालपणी त्याच्या कोणत्याही गोष्टींची मला किळस येत नव्हती त्याची सगळी सेवा मी करायचो पण माझ्या म्हातारपणी त्यांच्या ड्रॉइंग रूम मध्ये अलेलेही त्यांना नाही चालत, नाहीतर मला वृद्धाश्रमाचा मार्ग दाखवितात, मी पाहणा म्हणून गेलो तर त्यांना आनंद होतो पण मी नेहमीकरिता त्यांच्याकडे राहणार म्हटल्यावर त्यांच्या कपाळावर आठ्या येतात, किती किती अनुभव लिहावे, अर्थात ह्याला अपवाद असतीलही पण ते फारच थोडे, मग ज्यांना मी माझी मुले म्हणत होतो ती हीच का हा संभ्रम मानवाला पडतो आणि ह्या सगळ्या यातना भोगण्यासाठी आपण मुलांना जन्मदिला का हा प्रश्न त्यांना पडतो, हा व्यावहारिक दृष्टिकोन, आणि मूलतः एक मातीच्या ढेकलाचे दुसर्यामतीच्या ढेकळशी नाते हा जीवशास्त्रीय व आध्यात्मिक आशय, मग कोण कुणाचा मुलगा? व्यवहारात आपण अनेक ठिकाणी हे ही पाहतो की स्वतः चा मुलगा जेवढी आपली सेवा करणार नाही तेवढी सेवा परके म्हणवणारे मानलेले नातेवाईक करतात, मग आपण म्हणतो की तू माझ्यापोटी जन्म का नाही घेतला? किती उदाहरण घ्यायची, शेवटी हेच खरं की कुणीही कुणाचं नसत, बरोबर न, ज्यांनी हे जाणले ते जीवन आनंदाने जगतात, नाहीतर जीवनाची फरफट संपत नाही.

भाग (४३)

मित्रानो, ह्या श्लोकात आचार्यांनी सर्वप्रथम दोन प्रश्न उपस्थित केले, पहिला कोण तुझी पत्नी? आणि दुसरा प्रश्न कोण तुझा पुत्र? माझे माझे म्हणण्यात संपूर्ण आयुष्य निघून जाते आणि आयुष्याच्या शेवटी कळते ज्याला ज्याला म्हणून मी माझे मानले ते माझे कधीच

नव्हते, मी जन्माला आलो तेव्हा एकटा होतो, मृत्यूच्या वेळीही मी एकटाच आहे ह्या मध्यंतरीच्या काळात मी माझे सर्व विश्व उभे केले, सगळ्या गोष्टींचा खूप कवटाळून बसलो, पण काळाच्या ओघात हे सर्व माझ्या हातून केव्हा निसटले हे माल कळलेच नाही, आणि जेव्हा कळले तेव्हा वेळ निघून गेलेली होती आणि मी पुन्हा माझ्या एकट्याचा प्रवाससुरु झाला, ह्याठिकाणी माझ्या सुख दुखत जरी सर्व सहभागी होतेतरी माझी दुःख मलाच भोगावी लागली,

सुखाच्या वेळी सर्व माझ्याजवळ होते पण माझ्या जीवनात जसे दुःख आणि समस्या आल्यात तसे सर्वांनी माझ्या आयुष्यातून हळू हळू काढता पाय घेतला, आणि ह्या दुःख मय परिस्थितीत मी पुन्हा एकटाच राहिलो, ही जीवनाची वस्तुस्थिती आहे, जे माझे नाही

त्याला मी कवटाळून बसलो आणि ज्याला कवटाळायला हवे त्याला सोडून बसलो आणि म्हणूनच जीवनात अनेक समस्या आहेत, दुःख आहे, आणि म्हणूनच आचार्यांनी ह्या ठिकाणी आणखी एक प्रश्न उपस्थित केला आणि तो म्हणजेतूकोण आहेसकास्य त्वम' ह्या प्रश्नाचे उत्तर आपल्याला शोधायचे आहे, आणि त्यापूर्वी पुन्हा हा सिद्धांत लक्षात ठेवायला आहे की जे माझे आहे ते मी नाहीही घडी पक्की बसवायला हवी, शोधुया ह्या प्रश्नाचे उत्तर, काही संभाव्य उत्तरे, मी सदाफुली, वय ५२ उंची ५ फूट शासकीय महाविद्यालयात प्राध्यापक, आणि माझ्याबद्दलची सगळी माहिती, ही म्हणजे मी, बरं, ह्या उत्तराचे विश्लेषण केल्यास लक्षात येईलकी ही माहिती माझ्या देहासंबंधी व माझ्या व्यवहारासंबंधीची आहे, माझा देह ५ फुटाचा आहे, माझ्या देहाचे नाव सदाफुली आहे, सगळा परिचय माझ्या देहाचा, पण मग ह्यात मी आलोच कुठे, मग माझे मन म्हणजे मी आहे का, माझी बुद्धी म्हणजे मी आहे का, माझे चित्त म्हणजे मी आहे का, हे सर्व माझे आहे आणि जे माझे आहे ते मी कशी असू शकेल? मग ह्या सगळ्यांना प्रकाशित करणारे जे चैतन्य आहे जे मला कुटस्था कडून प्राप्त झाले जे सर्वांचे कारण आहे पण जे विनाकारण नाही असे जे चैतन्य आहे ते माझे खरे स्वरूप आहे, आणि मग जर चैतन्य स्वरूपात मी आहे तर मी केवळ माझ्या देहापुरताच कसा मर्यादित असेल? मग आता कोहम चे उत्तर मिळलेअहं ब्राह्मस्मि, मी चैतन्य आहे मी ब्रह्म आहे आणि मीच सर्व व्याप्त आहे, ह्या संपूर्ण सृष्टीत मीच व्यापली आहे, आता चराचर सृष्टी व माझ्यात काहीही भेद नाही, मग आता जेव्हा मला माझ्या व्यापाकतेची अनुभूती आली आता कोण पत्नी कोण पती कोण पिता कोण पुत्र, ह्या सगळ्या सापेक्ष कल्पना झाल्यात, मी ह्यापेक्षा भिन्न व व्यापक आहे.

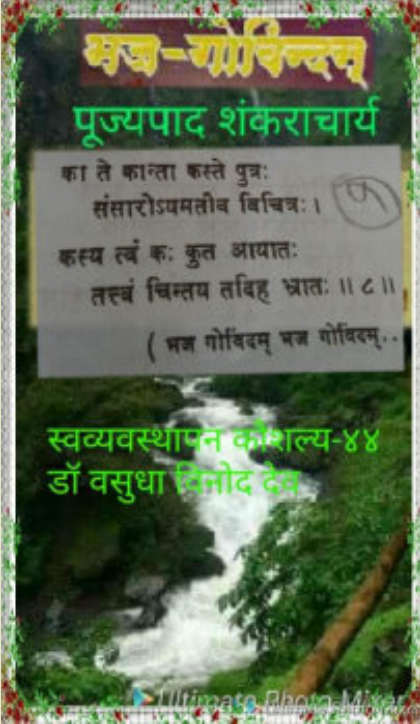
भाग (४४)

मित्रानो आचार्यानी आपणास वारंवार सावध केलेले आहे, आपल्या समोर जगाच्या वास्तविकतेचा आरसा त्यांनी आपल्याला दाखविला, स्वतः च्या स्वरूपचाही आरसा त्यांनी आपल्याला दाखविला, जगाचे वास्तव रूप आपल्याला दाखविले आणि ह्या वास्तव जगात मूळचा आनंदरूप असणारा मी माझ्या

स्वरूपाच्या अज्ञाना मूळे कसे

दुःख भोगतो ह्या बाबत वास्तविकता वर्णन केली आहे, माझे मूळ रूप आनंद रूप आहे पण व्यावहारिक जगात वावरत असताना मला त्याचाकसा विसर पडतो आणि मी कसा दुःख भोगतो हे सांगण्याचा प्रयत्न आचार्यानी केला आहे, आणि आता आचार्यांच्या तिसरा प्रश्न म्हणजे कूतः आयातः? म्हणजेच तुकुठून आलास? काय आहे ह्याची उत्तर, माझा अनुवंश पक्का

होणं हे माझं ह्या जगातील पाहिले आगमन आहे का? त्यापूर्वी मी कोठे होतो? आईवडिलांच्या देहात मी येण्यापूर्वी कोठे होतो?

आईवडिलांनी जे अत्र खाळे त्यापूर्वी मी कोठे होतो? माझे ह्या जगात येण्यापूर्वीच स्थान कोणते होते? माझे मूळ स्थान कोणते? करण कोणत्यातरी तर माझे मूळ स्थान असणार आहे, ह्या जगाच्या रंगमंचावर मी आलो, मी माझ्या जीवनात विविध भूमिका केल्यात, कधी यशस्वी झालो कधी अयशस्वी, कधी पलायन केले, कधी थकून गेलो, कधी चांगले अनुभव आले कधी वाईट, कधी माझ्या भूमिकेची वाहवा झाली तर कधी लोकांनी मला नावे ठेवली, कधी कुणावर प्रेम केले तर त्याच लोकांनी माझी फसगत केली, किती किती भूमिका सांगाव्या, पण हे सर्व करित असताना आता माझी व्हायची वेळ आली, मला समजले पण ह्या रंगमंचाचे इतके आकर्षण आणि प्रेम मनात निर्माण झाले की आता हा रंगमंच सोडायची माझी तयारी नाही, किंबहुना मला तो आता सोडायचा नाही, पण आता सोडवाच लागेल, आशा वेळी आता मला कुठे जायचे आहे हा विचार मनात आल्याशिवाय राहत नाही आणि मग मृत्यूचे भय वाटायला लागते, ह्याच साठी केला होता अट्टाहास शेवटचा दिस गोड व्हावा।।।।,असे संत म्हणतात, आमच्या शेवटच्या दिवसाचे काय? लक्षात घ्या आपल्या वाचून ह्या जगात कुणाचेही काहीच अडणार नाही, माझे जीवन माझ्या आईवडील वाचून नाही अडले तर माझ्या मुलांचे माझ्याशिवाय अडणार आहे काय? मरे एक त्याचा दुजा शोक वाहे, अकस्मात तो ही पुढे जात आहे, ही जगाची वास्तविकता आहे, म्हणूनच मी कोठून आलो आणि कोठे जाणार ह्या प्रश्नाचे उत्तर ही जीवनसाधना आहे, ह्या प्रश्नाचे वारंवार चिंतन करावयास आचार्य आपणास सांगत आहेत, म्हणून प्रत्येक श्लोकांच्या नंतर भज गोविंदम भजगोविंदम असे वारंवार आचार्य आपणास सांगत आहेत.

नसते, आणि आपल्याला धक्का बसतो की आता तर माझ्याशी बोलून गेले आणि असें नेमके काय घडले? प्रश्न अनुत्तरित, आणि हे जीवनाचे सौन्दर्य आहे, माझा जेव्हा जन्म झाला तेव्हाच मी माझे श्वास घेऊन आलेलो आहे, माझे परतीचे आरक्षण झाले आहे फक्त ते मला माहित नाही, मित्रानो आयुष्य खूप लहान आहे, एक क्षणाचाही भरवसा नाही कुणाचे श्वास केव्हा संपतील कुणालाही समजत नाही, ज्याचे जेवढे आयुष्य आहे तेवढे तो जगतो, त्या नंतर व्यक्ती डोळ्यांनी सुद्धा दिसत नाही, मग ती व्यक्ती जगसोडून गेली की तिच्या नावाने सोहळे सुरू होतात, पण जो क्षण आज माझ्या वाट्याला आला आहे तो मी भरभरून जगलो पाहिजे, माझ्या जीवनाचे प्रयोजन मी जाणले पाहिजे, सर्वात महत्वाचे जे जे माझ्या जीवनात घडते आहे त्या सगळ्यांच्या मागे ईश्वराचे प्रयोजन आहे, ती ईश्वराची व्यवस्था आहे ती वाया जाणार नाही, त्या व्यवस्थेवर माझा विश्वास हवा, *जे जे भेटे भूत ते ते मानिजे भगवंत।। *तुझे करणी देह माझा पडावा* ह्याफक्त ओव्या नाहीत तर ही जीवनदृष्टी ही जीवनाची व्यवस्था आहे, ही जीवनाची बसवून दिलेली घडी आहे आणि आपण ती स्वीकृत केली पाहिजे, मित्रानो जीवन आपल्याला आपल्या मृत्यू बाबत पूर्व सूचना करीत नाही, आणि मृत्यू ही जीवनाला कधी भेटत नाही, ह्या सर्वांचा परिणाम असा होतो की आपण सुद्धा आपल्या मृत्यू बाबत अनभिज्ञ असतो, आणि म्हणूनच जोजो क्षण आपल्याला जगायला मिळतो आहे तो तो क्षण आनंदाने जागून घ्यावा, ह्या क्षणात कुणाचंही द्वेष राग न करता जागून घ्यावा, कुणाला माहित येणार क्षण हा कुणाहीकरिता शेवटचा ठरू शकतो, नंतर पाश्चात्तापाची वेळ येऊ

नये, किती चांगले उदाहरण आचार्यांनी दिले आहे आणि हेच खरे जीवनाचे सौन्दर्य आहे, ह्या बाबतीत गौतम बुद्धानी म्हटलं आहे 'सर्वम दुःखम, सर्व क्षणिकमजीवनात दुःख आहेच आणि जीवन क्षणिकही आहे, मग मी जीवनात काय साध्य करावे? गौतम बुद्धानी पण हेच जाणले आणि लोकांना जागे केले, पण आम्ही जागे झालो? आम्हीच आमच्या दुःख त आज भर घालीत आहोत, मित्रानो विसरा सगळे राग गैरसमज, द्वेष, स्वतः पुढाकार घेऊन मिटवा सगळं, पहा किती मनाला शांतता लाभेल तुम्हाला, ह्या जगात आलोय आपला विकासकरून घ्यायला, तो करून घ्यायलाच हवा, आनंद आणि शांतता हेच माझे खरे स्वरूप आहे त्याच्यावर माझा पूर्ण अधिकार आहे, आतापासूनच संकल्प करायला हवा, काहीही झाले तरी मी कुणाचा राग करणार नाही मी माझा सन्मार्ग सोडणार नाही, जेवढे आयुष्य माझ्या वाटेला आले तेवढे पुरुषार्थानेच जगणार, माझ्या ह्या जीवनातच मी आनंदाची प्राप्ती करून घेणार, कारण जीवन अतिशय क्षण भंगुर आहे, माझ्या अंतिम समयी ह्या जगात माझे राग करणारे कुणी नको, माझ्या मनात कुणाबद्दलचा राग नको, पण समजा माझे बाबत कुणाच्या मनात राग आहे द्वेष आहे ते बदलविणे माझ्या हाती नाही पण त्याचवेळी त्याच लोकांचा मी राग करित नाहीये न ही बाब माझ्या जीवन विकासाकरिता अत्यंत महत्वाची आहे, आणि त्यामुळेच माझा जेव्हाही मृत्यू होईल मी आनंदाने त्याला मिठी मारेल कारण मला माहित आहे तो देहाचा मृत्यू आहे मी चैतन्य स्वरूप आहे आणि मी मारणातीत आहे, मला मृत्यू संपवू शकत नाही, मला अग्नी जळू शकत नाही, मला शस्त्रांनी मारता येणार नाही, मी अज अमर आहे.

भाग (४६)

मित्रानो ह्या जगताची क्षणभंगुरता आचार्यांनी आपल्यासमोर मांडली, आणि ह्यासाठी कमल पत्राचे उदाहरण त्यांनी घेतले, हे उदाहरण घेण्याचा मागे उद्देश तर आहेच पण ह्यात खूप साहित्यिक व आध्यात्मिक सौन्दर्य दडलेले आहे, कमळाचा जन्म पाण्यात होतो

त्याची वाढ भरण पोषण पाण्यातच होते, व त्याचा शेवटही पाण्यातच होतो, म्हणजे कमल बीजामुळे होणारा हा पाण्याचा अविष्कार आहे, त्याचप्रमाणे ह्या अद्वितीय ब्रह्माच्या स्वतः च्याच संकल्पामुळे मन बुद्धी रुपी आंतरिक उपकरण जन्माला येते व त्यात चिदाभासाचे प्रतिबिंब पडून ते ह्या उपकरणाच्या

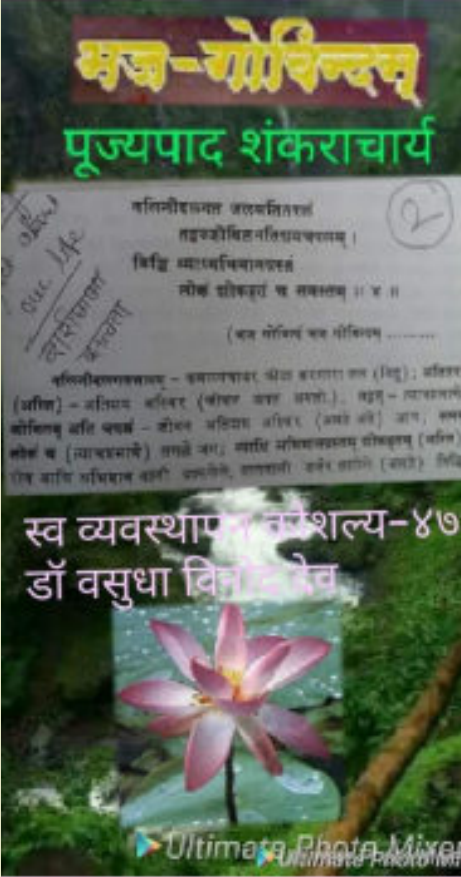
माध्यमातून कार्य करते आणि तो म्हणजे जीव होय, हा जीव जेव्हा हा बुद्धी रुपी कमल पत्रावर पडतो तेव्हा मुळातच अस्थिर असणारा हा जीव बुद्धीच्या अतीत होतो म्हणजेच त्या कमल पत्राचा त्याग करतो तेव्हा तो आपल्या भोवती असणारी मूळ जाणीव तत्वाशी एकरूप

होतो, जो जलबिंदू थरथरत होता अस्थिर होता तो बुद्धीच्या अतीत झाल्यावर त्याचे जे जलाशयात पुनरागमन होते ते साधकाला महावाक्याची तत्त्वमसी ह्या महावाक्याची आठवण करून देते, साहित्य आणि अद्वैत ह्याचा सुरेख संगम जो आचार्यांच्या साहित्यात पाहायला मिळतो तो दुर्मिळ आहे, बुद्धिरूपी कमल पुष्प आणि त्यातून अभिव्यक्त होणारा आत्मा म्हणजे जीव ही प्रतिकात्मकता खूपच मोहक आहे, असे हे जीवन सातत्याने पूर्णत्वाकडे वाटचाल करीत असते, पूर्णा पासून ढळलेले जग जाते पूर्णाकडे असे म्हणण्यात येते, हे सांगत असताना आचार्यांनी ह्या जगताचे खरे रूप पुन्हा पुन्हा सांगत आहेत, की हे जग रोग आणि अहंभाव ह्याने ग्रासलेले आहे, यतानेने जर्जर झाले आहे, किती सुंदर शब्द रचना आहे ही, जग रोगाने ग्रासले आहे ह्यातून आचार्यांना काय सुचवायचे आहे? बघा मानवाचे व्यक्तित्व हे स्थूल शरीर आणि सूक्ष्म शरीर ह्यापासून बनले असते, स्थूल शरीरात पंच ज्ञानेंद्रिय कर्मेन्द्रिय ह्यांचा समावेश होतो, अर्थात आपले स्थूल शरीर, हे स्थूल शरीराचे काही गुणधर्म असतात, हे शरीर निर्माण होते, वाढते, ह्या शरीराची झीज होते, आणि काही दिवसांनी ते नाश पावते, ह्या संपूर्ण प्रवासात आपण त्याची योग्यता निगा घेतो, त्याला काय पिऊ घालतो, स्वच्छ ठेवतो पण तरी त्याला रोग जडतात, काही वेळा शरीर धडधाकट असते पण शरीराला योग्य आहार न मिळाल्या मुळे शरीराला रोग जडतात, आणि त्यावर आपण अनेक उपचार करून

अपले जीवन सुसह्य बनवीत असतो, पण तरीही एक वेळ अशी येते की हा देह अपणाससोडवाच लागतो, हे सत्यच आहे, ह्याचे आयुष्यभर भान आपण ठेवायला हवे, आपल्या सूक्ष्म शरीरात मन हे पहिले आहे, सुखदुःख ह्यासंवेदना मनाला होतात, संकल्प विकल्प करणे, मनाला योग्य आहार नमिळल्यास राग द्वेषादी विकार मनात उत्पन्न होतात, आणि मनाचा आहार म्हणजे विश्वास प्रेम, ह्या गोष्टी नाही मिळाल्या तर मन रोगट बनते, सूक्ष्म शरीरात बुद्धी हा आणखी एक घटक बुद्धीचे कार्य निश्चय करणे, आणि बुद्धीचे खाद्य जर बुद्धीला नाही मिळाले तर बुद्धि आपले सृजन गमावून बसतो आणि बुद्धीचे खाद्य आहे अनुभव, मग असेनाही घडले तर बुद्धि रोगट बनते आणि मग आयुष्यातील निर्णय चुकत जातात, माझ्या चित्तात सुखद आठवणीपेक्षा दुःखद आठवणी जास्त असतात त्या माझे जीवन नकोसे करतात, आणि मी कर्ता मी भोक्ता हा अहंकार माणसाचा सर्वनाश करतो, आणि ह्या अनुषंगाने हे जग रोगाने व यतानेने ग्रासले आहे असे आचार्यम्हणतात, ह्या ठिकाणी जगताबाबतचे खरे रूप नव्हे आपणास एकप्रकारे आरसा दाखवीत आहेत.

भाग (४७)

जग हे रोगाने ग्रासलेले आहे ह्यातून आचार्यांना जगाबाबतची नकारात्मक दृष्टिकोन व्यक्त करायची नाही पण वास्तविकतेचा जाणीव मात्र करून द्यायची आहे, ह्याच श्लोकात त्यांनी आणखी एक वास्तविकता सांगितली अहेकी 'जग हे अहंकाराने ग्रासलेले आहे तसेच

ते यातनांनी जर्जर झाले आहे' अगदी खरेच आहे प्रत्येक व्यक्तीला ह्या ठिकाणी कशाचा तरी अहंकार आहे, सत्ता, प्रतिष्ठा, पद, पैसे, स्वतः चे दिसणे, असणे किती प्रकारचे अहंकार सांगायचे, काही व्यक्तींना मी साधक आहे ह्याचाही अहंकार असतो, तर काहींना मला कशाचाच अहंकार नाहीमी किती साधा आहे ह्याचाही अहंकार असतो, आणि ह्याच अहंकारापयी तो अभिमान करतो आणि हा

अहंकार जेव्हा पराकोटीला पोहोचतो तेव्हा हा अहंकार घालवण्याची योजना परमेश्वराकडे असते, तुकडोजी महाराज म्हणतात

कोण दिवस येई कसा कोण जाणतो।।।

एक दिवस हत्तीवरी मिरविती त्या नावऱ्यापरी।।।

एक दिवस मीठ भाकरीदारी मागतो।।

किती मारमिक आहे हे भजन, अहंकारापायी माणूस आपल्या जीवनाचे नुकसान करून घेतो, जीवनातील प्रत्येक कर्तृत्व स्वतः कडे घेतो आणि माझ्याशिवाय हे काहीही शक्य नव्हते असे त्याला वाटते आणि मग इथेच त्याचा घात होतो, आणि अहंकार घालवण्याची योजना परमेश्वराजवळ असते फक्त आपला अहंकार किती पराकोटीला पोहोचतो हेच त्याला बघायचे असते, पण जो आपला अहंकार त्याच्या चरणी अर्पण करतो त्याचा योगक्षेम सांभाळण्याची जबाबदारी भगवंत स्वीकारतो, पण त्यासाठी आपला अहंकार त्याच्या चरणी अर्पण करावा लागतो, महाभारतात आपल्याला द्रौपदी वस्त्रहरणाचा प्रसंग सर्वांना माहित आहे, अहंकाराने उन्मत्त झालेल्या दुर्योधनाला भगवंताने त्याची जागा दाखविली पण त्यासाठी द्रौपदीला पूर्ण शरणागती पण स्वीकारावी लागली, हे प्रसंग कथाभाग म्हणून न घेता त्यातील मर्म स्वीकारावे, असा हा अभिमानाने हे जग ग्रासलेले म्हणजेच अभिमानाने जणू ह्या जगाचाच घास घेतला आहे, आशा ह्या अहंकाराने युक्त आशा जगात मग आपल्याला वारंवार ठेच लागते, आपल्याला टोचणाऱ्याची संख्या वाढते की कधी कधी जीवन नकोसे होते, आणि कशाचाही अहंकार असतात बरं का? अगदी ज्या बाबी आपल्या हाती नाही त्याचाही अहंकार असतो, आणि हे विदारक अनुभव जेव्हा आपल्याला येतात तेव्हा जीवन हे जर एवढे विद्रुप असेल तर ह्या जगात राहून मी काय करू? असाही विचार मनात येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही आणि हीच खरी कसोटीचा वेळ आहे, म्हणून असे सगळे आपल्या जीवनात घडते हेच आचार्यांना

ह्याठिकाणी सांगावयाचे आहे, मग ह्या सगळ्यांपासून वेदना होऊ नाही असे जर वाटत असेल तर आपण जगाला तर बदलू शकत नाही पण आपण स्वतः ला बदलू शकतो आणि म्हणूनच ह्यातून सुटण्याचा जर कोणता मार्ग असेल तर तो म्हणजे भज गोविंदम, ह्याशिवाय हे जग यातनांनी पण परिपूर्ण आहे, अगदी जन्माला येण्यापूर्वी आपण हा विचार केला आहे का की आईच्या गर्भात निर्माण होणारा वाढणारा जीव हा किती यातना भोगत असेल? ह्या जगात प्रवेश करताना किती यातना त्याला सहन कराव्या लागतात, जगात प्रवेश करताना तो रडतो आपण सगळे आनंदात असतो, जन्मानातरही त्याचे जीवन किती परावलंबी, जसजसा मोठा होतो तसतसे यातनांचे स्वरूप बदलते, शारीरिक यातना मानसिक यातना कितीतरी व्याधी, बालपण संपलं त्याच्या यातना तारुण्य संपलं त्याच्या यातना, वर्धक्या आले त्याच्या यातना, कोणी टोचून बोलले, कुणाचा वियोग झाला, धंद्यात तोटा झाला, किती किती यातना सांगाव्या? पण ह्या सगळ्या यातना भोगताना आपण अगदी थकून जातो, ही सगळी वास्तविकता आहे जीवनाची, ही आपण टाळू शकत नाही, पण आपण आपला अहंकार परमेश्वराच्या पायाशी अर्पण करू शकतो आणि आपल्या जीवनात यातना येणार आपण रोगग्रस्त होणार ही सगळी मानसिक तयारी ठेवली ह्यासाठी आपल्या मनाला योग्य प्रशिक्षण दिले तर मात्र जीवन सुसह्याचं नाही तर आनंदाने जगता येईल पण ह्यासाठी आवश्यक आहे *जे माझे आहे ते मी नाही* ही जीवनाची घडी पक्की करणे, यातना शरीराला आहे, दुःख मनाला आहे, अहंकार ही अंतःकरण वृत्ती आहे, पण मी ह्या पेक्षा वेगळा आहे, मी या आनंद स्वरूप आहे, म्हणूनच माझ्या आयुष्यात जे घडते त्याला साक्षीत्वाने मी पाहू शकतो.

भाग (४८)

मित्रानो ह्या जीवनाची क्षण भंगुरता आचार्यांनी ह्यापूर्वी आपल्याला सांगितली आहे, आणि हे आयुष्य जे क्षण भंगुर आहे त्याचा स्वतःच्या विकासाकरिता उपयोग करून घेण्याबाबत आचार्य आपणास सल्ला देतात, हे सर्व जरी खरे असले तरी जीवनात घडणाऱ्या सर्व गोष्टी ह्या काळाच्याच मर्यादेत घडत असतात, त्या काळ सापेक्ष असतात,

मुळातच काळ ही संकल्पना सापेक्ष आहे, काळ येतो जातो, ऋतू बदलतात सकाळ संध्याकाळ दिवस रात्र येतात, ह्या सर्व घटनांमध्ये माणसाचे आयुष्य क्षण क्षणाला कमी होत असते, तरीही त्याच्या कामानाच आवेग मात्र कमी होत नाही ही जीवनाची वास्तविकता आहे, कामानाच न संपणे हा स्थायी भाव असतो, दिवस रात्र ही सापेक्ष संकल्पना आहे हे ह्यासाठी की ती आपण ठरविली आहे पण सूर्याच्या

ठिकाणी विचार केला तर सकाळ दुपार संध्याकाळ रात्र हे त्याला माहित नाही, त्याचे तेज अबधितच असते, ह्या संकल्पना आम्ही ठरविल्या पण असे कितीतरी दिवस रात्र आमच्या आयुष्यात येतात,

आमचे जीवन आम्ही ह्या काळात बंदिस्त करतो, रोजचा एक दिवस आयुष्यातील कमी होतो आहे, ह्या दिवसात आम्ही आमचा काय विकास केला हा विचार आपण करावयास हवा, आता विकास म्हणजे भौतिक विकास नाही, माझ्या मनाचा बुद्धीचा मी नेमका कसा विकास करून घेतला? अस लक्षात येईल की माझे वय रोज वाढत होते पण मी मात्र अधिकाधिक संकुचित होत गेलो, मी माझ्याभोवती अनेक कुंपणे तयार केली आणि मग ह्यातून मला मग मार्ग काढता आला नाही, मानव देह देऊन वास्तविक ईश्वराने माझ्यासाठी महामार्ग उपलब्ध करून दिला होता पण त्याचे रूपांतर मी खचखळग्यात केले, आणि मीच ओरडा करतोय की माझ्या आयुष्यात खूप समस्या आहेत, काळ हा कुणासाठी थांबत नाही तो सातत्याने पुढे सरकत असतो, भूतकाळ वर्तमान काळ व भविष्य काळ, ह्या तिन्ही काळाचा विचार केला तर एक गोष्ट आपल्या नक्की लक्षात येईल की आपल्या आयुष्यात खळबळ निर्माण करण्यात ह्याच काळाचा मोठा वाटा असतो, अर्थात काळ स्वतः हुन काही करीत नाही पण ह्या काळ संकल्पनेशी आम्ही इतके जोडले गेलेले असतो की मग आम्हीच आमच्यातील शक्ती गमावून बसतो, कसे? बघा, भूतकाळाचा विचार केल्यास माझ्या भूतकाळात जे घडले असेल ते का घडले ह्यावर विचार करण्यात आयुष्य निघूनजाते पण ह्याचे उत्तर सापडत नाही, माझ्या भविष्यात काय दडले असेल हा सतत विचार मनाला त्रस्त करतो, भविष्यबाबतची उत्सुकता ही मला स्वस्थ बसू देत नाही, आणि वर्तमानात जे घडतंय त्याबाबत सतत आपल्याला असमाधान असते, तीन प्रश्न मला कायम भेडसावत असतात, असे का घडले? असे का घडतेय? पुढे काय घडेल? काय असावीह्याचीउत्तरे?

भाग (४९)

मित्रानो, काळ हा सतत पुढे पुढे सरकत असतो आणि आमचे सर्व व्यवहार हा काळामध्येच असतात, आणि त्याच प्रमाणे अनेक ऋतू

जसे सृष्टीत येतात तसेच माझ्या जीवनातही येतात, कधी ग्रीष्म कधी शिशिर, कधी जीवनात खूप समस्या दुःख तर कधी सुखाचे दिवस, सुख दुःखाचे हे चक्र सातत्याने सुरूच असते, पण जेव्हा माझ्या आयुष्यात सुख येते तेव्हा मी सुखी होतो व जेव्हा माझ्या आयुष्यात दुःख येते तेव्हा दुःखी, माझ्या मनाचे रंग सतत बदलत असतात,

कोणत्याही परिस्थितीत माझ्या मनाचा वसंत ऋतू संपायला नको ही माझी जबाबदारी आहे कारण मला माझे जीवन सुख दुःखाच्या पलीकडे आनंदाने व्यतीत करावयाचे आहे, काळाचे क्रीडन हे सातत्याने

सुरूच असते, पण ह्या सर्व काळात माझे लक्ष कुठे असते? कमावणे साठा करणे, माहीत असते ह्यापैकी मी काहीही सोबत नेऊ शकत नाहीपण तरीही ही हावं माणसाची सुटत नाही, काळ जसजसा पुढे पुढे सरकतो तसतसे आयुष्याचा एक एक क्षण कमी कमी होतो, पण हे आपल्या गावीही नसते, आपल्या आशा आकांशा कधी पूर्ण होतात त्याचा आनंद होतो पण त्यालाही पूर्णविराम लागत नाही, आणि इच्छा अतृप्त राहिल्या तर मात्र जीवन दुःखद बनते, आणि मी आयुष्यात काहीही करू शकलो नाही, मी एक अयशस्वी व्यक्ती राहिलो ही खंत मनात निर्माण होते, आणि ह्यातच मग अतिशय दुःखात आपला शेवट होतो, आपली आयुष्यभर फजिती चालूच असते, जे जे निर्माण झाले ते ते नाश पावणार आहे ह्याची आपणास वेळीच भान आले तर जीवन जगणे सुसह्य तर होईलच पण जे जे विनाशी आहे त्याचा हव्यास राहणार नाही, आणि कितीही साठा मी माझ्याजवळ केला तरी शेवटी रिक्त हस्तानेच मला जायचे आहे ही वास्तविकता मला वेळीच कळली तर गमावण्याची दुःख ही होणार नाही आणि हे सर्व काळाच्याच साक्षीने घडत असते, आशा सगळ्या परिस्थितीत एक वेळ अशी येते की आता आयुष्याचा अंतिम क्षण येतो, पण ह्या अंतिम क्षणासाठी आम्ही तयार नसतो, जगण्याची इच्छा संपली नसते आणि मृत्यू दार ठोठावत असतो, काय करायचे अशावेळी? मृत्यूचे स्वागत की जीवनाची आराधना? किती दयनीय अवस्था आहे ही.

स्व व्यवस्थापन कौशल्य ह्या लेखमालेचा आजचा वा भाग, आणि आज प पू गुरुजी अर्थात प पू स्वामी तेजोमायानंद सरस्वती चिन्मय मिशन चे आधारस्तंभ ह्याचा वाढदिवस, स्व व्यवस्थापन कौशल्य ह्या लेखमालेचे आतापर्यंतचे सर्व भाग मी आज त्याच्या चरणी अर्पण करीत आहे, प पू गुरुजी हे खरंच एक अलौकिक व्यक्तिमत्व आहे, प पू गुरुदेव स्वामी चिन्मयनंद, प पू स्वामी पुरुषोत्तमानंद व प पू स्वामी तेजोमायानंद ह्यांनी जी जबाबदारी माझेवर कळत न कळत टाकली त्यांनी मला जीवनाचे प्रयोजन दिले, चिन्मय विचार समाजापर्यंत पोहोचविण्याची जी प्रेरणा दिली त्यांच्या ह्या प्रेरणेने जीवनात आनंद ओथंबून वाहतो आहे, आणि त्याचाच अविष्कार म्हणजे त्यांचेच विचार आज शैक्षणिक चिंतन वर प्रकाशित होत आहेत, शैक्षणिक चिंतन हे चिन्मय चिंतन आहे, फक्त लिहिणारे हात माझे आहे पण लिहून घेणारे गुरुदेव आहेत, आज हे शैक्षणिक चिंतन मी हेप,पू,गुरुदेव स्वामी चिन्मयनंद स्वामी पुरुषोत्तमानंद व, प पू गुरुजी ह्यांच्या चरणी अर्पण करते आहे.

भाग (५०)

मित्रानो, आचार्यांनी वारंवार आपल्याला ह्या जीवनाची वास्तविकता विशद केली आहे, ज्या ज्या गोष्टी मी माझ्या म्हणून

समजतो त्या त्या गोष्टीबाबत माझ्या मनात अहंकार निर्माण होतो, माझ्या आयुष्यातील प्रत्येक जी दृश्य असणारी बाब आहे ती अशाश्वत आहे हा निर्णय होणे अत्यंत महत्वाचे आहे, ह्यात सर्वप्रथम मालमत्तेचा गर्व न करण्याबाबत आचार्य आपणास सांगत आहेत, जीवन कशासाठी जगायचे? हा प्रश्न

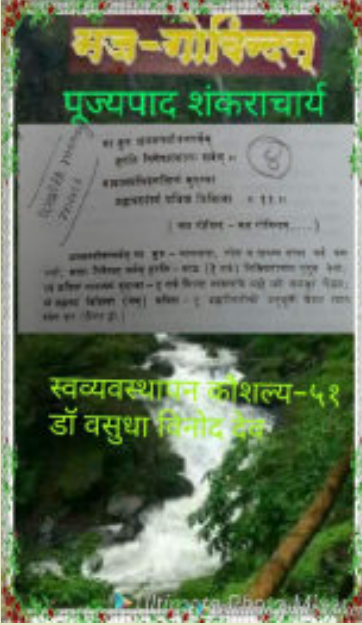
विचारला तर उत्तरे अनेक येतील, व्यक्तिपरत्वे उत्तरांची संख्या वाढेल, काही लोकांकडे पाहिले तर त्यांचे आयुष्य फक्त धन कमविणे व साठा करणे ह्याच्यासाठीच आहे की काय असे वाटायला लागते, आज

पैशाच्या मागे माणूस धावतो आहे, आणि आश्चर्य म्हणजे जो पैसे तो कमावतो त्यात त्याला समाधान नाही, जेवढा जास्त पैसे तेवढे जास्त असमाधान, अशी परिस्थिती आज आपल्याला समाजात बघावयास मिळते, ही संपत्ती ज्याच्याकडे जास्त मग त्याला समाजात प्रतिष्ठा ही मिळते करण पैसे जास्त प्रतिष्ठा जास्त हाच आजच्या काळाचा निकष झाला आहे, पण धनलक्ष्मी ही कधीही स्थिर नसते, ती प्रत्येकाच्या गाठी भेटी घेत पुढे पुढे सरकत असते, जी संपत्ती व्यक्ती मिळवतो त्यात तो कधीच समाधानी नसतो आणि ही हाव त्याला दुःखी बनवत असते, ज्या धनाच्या संदर्भात तो अहंकार बाळगतो ते धन एका विशिष्ट मर्यादेनंतर त्याची साथ सोडते, आज अशी उदाहरणे समाजात राजकारणात बरीच आहे, माणूस सुखासाठी धन कमावतो पण त्या धनाने तो सुख आनंद विकत घेऊ शकत नाही ही मानवी जीवनाचे शोकांतिका आहे, ही खोटी आत्मप्रतिष्ठा हा दंभ माणसाला दुःखाच्या गर्तेत लोटतो, ज्याप्रमाणे पैशाचे त्याचप्रमाणे तरुण्याचेही आहे, व्यक्तीचे शारीरिक तारुण्य किती दिवस टिकते? पण त्या तारुण्याच्या काळात त्याच्यात खूप जोश असतो, उत्साह असतो, शक्ती असते, काहीही करून दाखविण्याची धमक असते पण हे सर्व करताना ह्याची अबीव्यक्ती जर विधायक असेल तर ती कल्याणकारी व समाजोपयोगी ठरते पण, ती जर विघातक पद्धतीने प्रगट झाली तर ती केवळ व्यक्तीचाच नाही तर समाजाला पर्यायाने राष्ट्राला हानिकारक ठरते,

आज आपण ह्या बाबी बऱ्याच अनुभवतो आहोत, तरुणांच्या मनातील स्फोट हा त्यांच्या कृतीतून बाहेर पडतोय, ह्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे आम्ही बाह्य जगताचे सगळे ज्ञान मिळवितो पण आपल्या मनाला प्रशिक्षित करित नाही, आणि दुर्दैवाने असे म्हणावे लागते की ही योजना आमच्या शिक्षण प्रणालीतही नाही, उद्दिष्टे खूप मोठे आहेत पण जीवन ध्येय काय असावी ह्याचे ज्ञान आपल्या शिक्षण प्रणालीतूनही मिळत नाही, आशा वेळी ईश्वराने मला बहाल केलेल्या तारुण्याचा उपयोग मी कसा करावा ह्याचे मार्गदर्शन नाही, आणि मग ह्या यौवनाचाही अहंकार व्यक्तीला चढतो, किती हास्यास्पद गोष्ट आहे की त्यात माझे काहीही कर्तृत्व नाही त्याचा अहंकार मला चढतो आणि मग मी सगळी जीवन मूल्य जीवन कौशल्य पायदळी तुडवितो, खूप दुर्दशा आहे ह्या जीवनाची, तारुण्य भोगलालसा इंद्रियसुख, इत्यादी ह्या बाह्य घटकावर यशस्वी जीवनाची इमारत उभी राहणे शक्य नाही, करण ह्या जीवन नाट्याचा शेवट मग खूप दुर्दैवी होतो, ह्यात व्यक्तित्व हानी खूप होते, ह्या जगताबाबतचे खरे रूप आपण पुढच्या भागात जाणून घेऊ, आणि विशेष म्हणजे आचार्यांवर ह्या मुद्द्यांच्या बाबतीत खूप टीका केली जाते.

भाग (५१)

मित्रानो, आचार्यांनी आपल्याला अतिशय मौल्यवान संदेश दिला तो असा की धन आणि तारुण्य हे टिकाऊ नाही त्यावर मनुष्याने अभिमान करू नये, आतापर्यंत संपूर्ण जगताबद्दल जे आपल्याला अनुभव घेतात त्याची वास्तविकता आचार्यांनी आपल्याला सांगितली आणि आता ज्याला आम्ही सगळे सत्य समजतो आहोत त्याचे प्रत्यक्ष रूप कसे आहे ह्याबद्दल आचार्य आपणास सांगत आहेत, ज्या जगतात

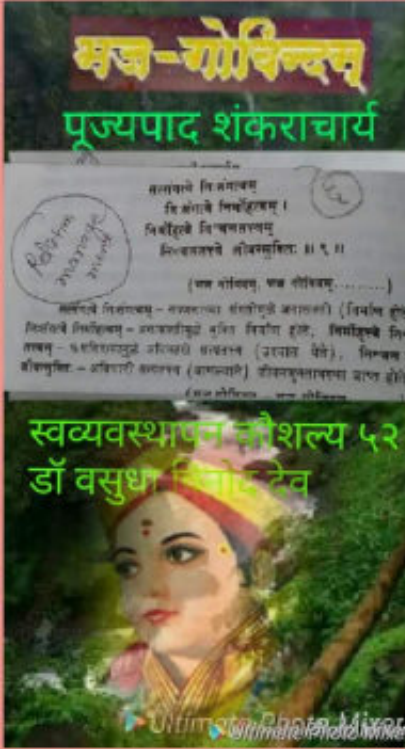
मी राहतो त्या जगताचा आणि माझा संबंध कसा आहे ज्या जगताला मी सत्य मानले आहे त्याचे स्वरूप काय आहे, ह्याचे उत्तर आचार्यांनी ह्या श्लोकात सांगितले आहे, हे सर्व जग मिथ्या आहे असे आचार्य सांगतात, जेव्हा जेव्हा मी हा मुद्दा मांडते तेव्हा तेव्हा ह्याचा गर्भित अर्थ समजून न घेता असा आक्षेप घेतला जातो की आपण ह्या जगात राहतो सगळे अनुभव घेतो ते सर्व खोटे कसे असेल, पण मित्रानो ह्या ठिकाणी

हे जाणून घेणे महत्वाचे आहे की मिथ्या म्हणजे काय, मिथ हा धातूपासून मिथ्या हा शब्द बनला आहे, मिथ म्हणजे दोन घटकांना जोडलेले, जगताची निर्मिती चा जर आपण विचार केला तर अनेक उपपत्ती आपल्या डोळ्यासमोर येतील आणि त्या सर्वांचा सार जर आपण काढला तर असे लक्षात येईल की अनेक घटकांच्या समुच्चयाने ह्या जगताची निर्मिती झाली आहे, वेदांतच्या दृष्टीने विचार केल्यास

एकोहम बहुस्यांम हा संकल्प ह्या सृष्टीच्या निर्मितीच्या मागे आहे, प्रकृती पुरुष अष्टधा प्रकृती, त्रिगुण ह्या सगळे सृष्टी निर्मितीचे घटक आहे ह्याला अनुसरून जग हे मिथ्या आहे आणि ह्या सर्वांचे स्वरूप जाणून घेताना जे जे उपजे ते ते नाशे।। एरव्ही तत्वतः जी वस्तू दिसे ती अविनाशची।। ह्या न्यायाने मग ज्या ज्या वस्तूचा उपज झाला त्या वस्तूचा नाश अटळ आहे, आणि जे नाशवंत आहे ते सत्य कसे असेल, आणखी एक बाब सत्य कशाला म्हणायचे? ह्याचे उत्तर आहे ज्याचे अस्तित्व तीनही काळात सारखेच आहे त्याला सत्य म्हणतात, आता आपण ज्या ज्या गोष्टींचा अनुभव घेतो त्या त्या गोष्टी पडताळून बघा, अगदी स्वतः पासून सुरवात करा, स्वतः, माझे घर, माझी मुले माझी नोकरी, सर्व, अशी एखादी वस्तू ह्या दृश्य जगतातील सांगा की जी काल होती आणि ती पुढेही अनंत काळ पर्यंत राहणार आहे, कोणतीही टीका करताना त्या मागे विचारप्रक्रिया महत्वाची आहे आणि ह्या अनुषंगाने विचार ह्या जगताचा विचार केल्यास आपल्या लक्षात येईल की सर्व परिवर्तनीय आहे, माझे शरीर सुद्धा काल होते तसे आज राहत नाही, आता दुसरा विवादाचा मुद्दा म्हणजे माया, माया ह्याचा अर्थ आहे जे जसे आहे तसे न दिसत काही वेगळे दिसणे, खाली दोर पडला आहे त्याला मी साप समजतो, दुरून मला अंधारात काहीतरी भुतासारखे दिसले जवळ गेली असताना लक्षात आले की तो खांब होता, आपण आपली जीवन दृष्टी बदलायला हवी, ज्याजगला मी सत्य मानून बसलोय ते आता ह्या दृष्टीने जगतकडे बघा आपल्या लक्षात येईल शेवटी ज्या ब्रह्माच्या ठिकाणी एकोहम बहुस्यम हा संकल्प आला ते सत्य आहे, पण आज्ञातवाद तर हेही मान्य करित नाही, अगा जे झालेची नाही त्याची वार्ता पुससी काय।।। ह्या सर्वांची अनुभूती घ्याची असेल तर भज गोविंदम।।

भाग (५२)

मित्रानो, आचार्यांनी जीवनाबाबतची सर्व वास्तविकता सांगितली आणि ह्या जगाबाबतची सुद्धा वास्तविकता सांगितली, जीवन आनंदाने जगण्याचा महामंत्रच आचार्यांनी दिला, आपल्याला स्वतः बाबत आणि ह्या जगताबाबत आरसा दाखविला, आता त्यानुसार जीवन जगणे ही आपली जबाबदारी आहे, पण हे सर्व कसे साध्य होईल, आम्ही जन्माला येतो तेव्हा आमच्या अनेक जन्माच्या वासनांचे

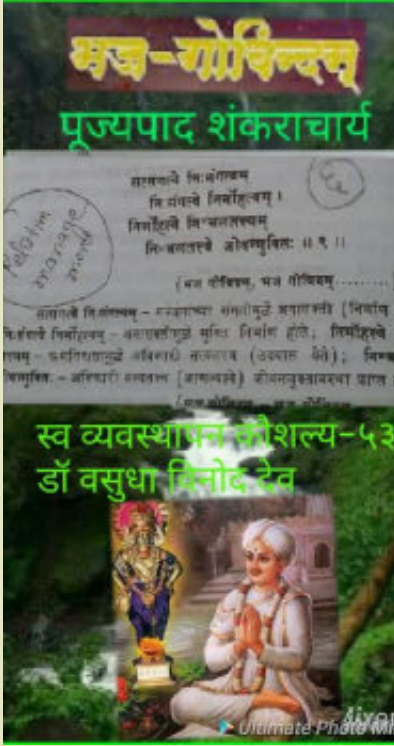
गाठोडे घेऊन जन्माला येतो, आणि त्यानुसारच जीवन जगतो, पण मानवी जन्मातक्रमविकासाची सोय आहे ही सुविधा आपण स्वीकारून आपल्या जीवनाचे कल्याण आपण करून घ्यायला हवे, ह्यासाठी जीव जगत ह्या सर्वांचे सत्य स्वरूप काय आहे, ह्या विश्वात माझे स्थान काय, माझे प्रयोजन काय, मला काय करायचे आहे, सत्य काय असत्य काय, असे अनेक प्रश्नांची उत्तरे शोधून स्वतः चा शोध घेणे महत्वाचे असते, हे सर्व

सांगून झाल्यावर आता हे सर्व कसे साध्य होईल ह्याबाबत आचार्य आपणास ह्या श्लोकात मार्गदर्शन करीत आहे, ह्या श्लोकात पहिला सल्ला हा व्यक्तीने सत्संग ठेवावा असे नमूद केले आहे, आता सत्संग

ह्यातून आचार्यांना काय सुचवायचे आहे? सर्व प्रथम आपण जीवनात कुणाकुणाला सांग ठेवतो ते पाहू आणि हे सर्व आतापर्यंत सांगितलेच आहे, बाह्य जगताच्या दृष्टीने विचार केल्यास आपण धन यौवन सत्ता पद प्रतिष्ठा नातेवाईक मित्र मंडळी, सगे सोयरे, आशा कितती तरी गोष्टींशी विषयांशी आपला सग असतो, आणि आंतरिक सांग म्हटला तर मन बुद्धी चित्त अहंकार ह्या सगळ्यांशी माझा सांग असतो, आणि मजा अशी आहे की हे कुणीही आपण होऊन माझ्याकडे आलेले नाही, मीच त्यांच्याकडे गेलो आणि त्यांना पक्के धरून ठेवले आणि मीच म्हणतो आहे की आता मला हे सर्व सोडत नाही, वास्तविक पाहता धरले मीच आहे त्यामुळे सोडावेही मलाच लागणार आहे, मजा आहे सर्व आपल्या जीवनाची, मग आता संग जर मलाच धरायचा आहे तर तो कुणाचा धरावा? ह्यासाठी संगाचे काही प्रकार सांगण्यात येतात, ह्यातील सर्वात कमी प्रतीचा जो संग आहे त्याला अधम संग असे म्हणतात, हा संग म्हणजे आशा व्यक्तींचा संग आहे जे केवळ विषयासक्त आहे, जीवन हे केवळ विषय उपभोगण्यासाठी आहे असे मानणाऱ्या व्यक्तीचा संग, खाओ पीओ मौज करो, अशीच केवळ मानसिकता जेथे आहे, जीवनाचा कुठेही गांभीर्याने विचार नाही, जेवढे जीवन मिळाले तेवढे उपभोगत घालविणार, परमेश्वरी सत्तेची जाणीवही त्यांना नसते आणि त्याही पलीकडे जाऊन आम्ही नास्तिक आहोत ह्याबाबत त्याला अहं असतो पण नास्तिक असून त्याचा स्वतः च्या अस्तित्वावर मात्र विश्वास आहे, हा अधम आणि निम्न संग आहे, दुसरा संग आहे मध्यम संग, ईश्वराच्या अस्तित्वावर विश्वास आहे, नीतिमत्ता आहे, भक्ती करतो पण ही सर्व सकाम आहे, तिसरा संग आहे तो अत्युत्तम संग आणि हा संग संतांचा संग आहे असे संत ज्यांचे वर्णन ज्ञानेश्वर माउलींनी केले आहे, चंद्र मे जे अलांछन मार्तंड जे तापहिन, असे वर्णन ज्यांचे केले आहे अशा संतांचा त्यांच्या विचारांचा संग, आणि ज्या मार्गांनी त्यांनी जीवनाची वाट चालले त्या मार्गांचे अनुसरण हा अत्युत्तम संग* आपल्याला काय हवंय?

भाग (५३)

हरिओम सुप्रभात मित्रानो,,आचार्य आपल्याला ह्या श्लोकातून एक प्रकारचा मोक्ष पुरुषार्थ कसा साध्य करायचा ह्याबाबत चे मार्गदर्शन करीत आहेत,,तुम्ही श्लोक वाचला तर एक बाब लक्षात येईल की

त्यांनी एक विशिष्ट क्रम दिला आहे,,तो म्हणजे

सत्संग-

निसंगवृत्ती-

निर्मोही अवस्था-

निश्चलतत्वाची प्राप्ती-

जीवनमुक्ती,,,,

ह्या पाचही घटकांके लक्ष

दिल्यास आपल्या लक्षात येईल की हा क्रमविकास तर आहेच पण त्याच सोबत एका घटकाचा दुसऱ्या घटकांशी

कार्यकारण संबंध आहे,, सत्संग ही जीवन मुक्त होण्याच्या दृष्टीने महत्वाची पायरी आहे,, आणि ह्या जीवनाचे जगताचे संपूर्ण वास्तव सांगून झाल्यावर आचार्यांनी ह्यापाच पायऱ्या आपल्याला दिल्यात त्यामुळे त्यांनी प्रथम आपली मानसिकता पक्की केली असेच म्हणावे

लागेल,, आता संतांचा संग धरा असे जेव्हा आचार्य म्हणतात तेव्हा संत किंवा साधू कसे ओळखायचे??? हा प्रश्न माझ्या विद्यार्थ्यांने उपस्थित केला,, मित्रहो साधू संत ही कुणाची बाह्य रूप नाही,, बाह्य रूपावरून आपण कुणालाही साधू किंवा संत ठरवू शकत नाही तर संत असणे ही आंतरिक अवस्था आहे,, पण ही ओळखायची कशी??? मग ह्यासाठी माउलींनी दोन गुणधर्म सांगितले आहे,,

चंद्र मे जे अलांछन,,,, हा पहिला गुणधर्म,, म्हणजेच साधू संत हे पौर्णिमेच्या चंद्रासारखे पूर्णावस्थेला पोहोचलेले असतात,, अत्यंत शीतल असतात,, पूर्णावस्थेलाच म्हणजे जे श्रोत्रिय ब्राह्मनिष्ठ आहेत,, ज्ञानाने परिपूर्ण आहेत,, पण ज्यांच्यावर कोणतेही लांछन नाही,, जे अत्यंत शांत आहेत,,

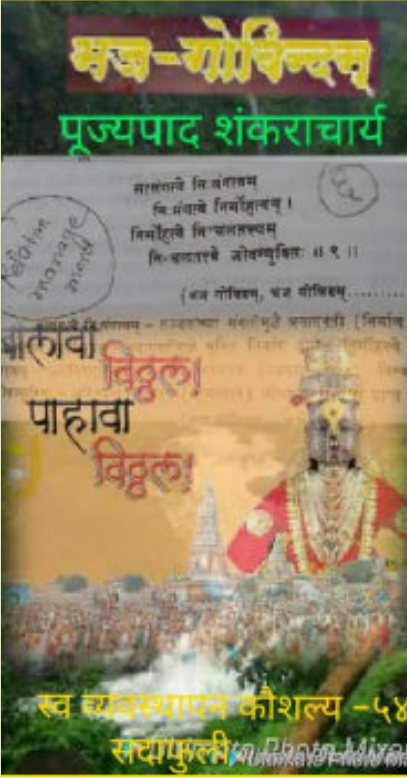
मार्तंडजेतापहिन,,,, मार्तंड म्हणजे सूर्य आणि असा सूर्य ज्याच्या उष्णते मुळे सर्वांची लाही लाही होते,, असा प्रखर सूर्य,, ह्या ठिकाणी साधू संत हे ज्ञानसूर्याने प्रकाशमान झालेले असतात,, पण त्यांच्या संपर्कात आल्यावर मात्र त्यांची दाहकता जाणवत नाही,, ह्या सर्व आंतरिक अवस्था आहेत,, आणि म्हणून ज्यांच्या सहवासात आल्यावर आपल्याला आपल्या जीवनाचे कल्याण करून घ्यावेसे वाटते त्याचा सहवास महत्वाचा असतो,

मनुष्यत्व मुमुक्षात्व आणि सत्पुरुषांचा सहवास ह्या गोष्टी भाग्यानेच प्राप्त होतात,, संतांचा साधूंच्या सहवास त्यांची सेवा करायची म्हणजे

काय करायचे??? तर त्यांनी सांगितलेल्या मार्गाचे अनुसरण करायचे??? तो मार्ग कितीही कठीण असला तरीही,, त्यांची जीवन दृष्टी आपल्या अंगी यावी ह्याचा प्रयत्न करायचा,, माझ्या प्रारब्धाने जे मला मिळायचे आहे ते मिळणारच आहे पण माझ्या जीवनाचे कल्याण मात्र सदुरू करू शकतात??? पण ह्या ठिकाणी एक बाब लक्षात ठेवा संतांचा उपयोग मला पैसे मिळतील का?? माझे स्वतःचे घर होईल का??? मुलांना नोकरी मिळेल का???माझे दुखणे कधी बरे होईल??? ह्यासाठी कधीच करायचा नसतो,, राजा कडे जायचे आणि चिल्लर कशाला मागायची??? राजाकडे सोन्याच्या मोहोराच मागितल्या पाहिजेत,, संतांच्या सहवासात आल्यावर जीवन मुक्तीच मागायला हवी,, पण आम्ही काय करतो,, खूप काही मिळालं गुरुची कृपा,,खूप काही गमावलं की एवढं देवाचं केलं काय फायदा???? आपल्या आशा प्रापंचिक फायद्यासाठी गुरू असतात???? ही आपण आपली खूप मोठी फसवणूक करीत असतो,,ही फसवणूक टाळण्यासाठी सत्संग सज्जनांच्या सहवास महत्वाचा आहे,,,,,,हरिओम,,,,,,

भाग (५४)

मित्रानो, आपण पाहत होतो की आचार्यांनी मोक्ष पुरुषार्थाच्या क्रम विकासच आपल्याला सांगितला आहे, आणि त्यासाठी प्रथम आपली मनोभूमी तयार केली, आणि त्यानंतर त्यात सतगुणांचे

बीजारोपण केले, त्याची पहिली पायरी आहे सत्संग, ह्याबाबतचे विवेचन आपण ह्यापूर्वी पाहिले, आणि हेही पाहिले की संग ही स्थूल देहाशी संबंधित असणारी बाब नसून ती मनाशी निगडित आहे, आता कारण जर सत्संग असेल तर कार्य काय? तर कार्य आहे निःसंगत्वम्, म्हणजे काय? बघा संत कुणाला म्हणायचे ह्याचे निकष आपण

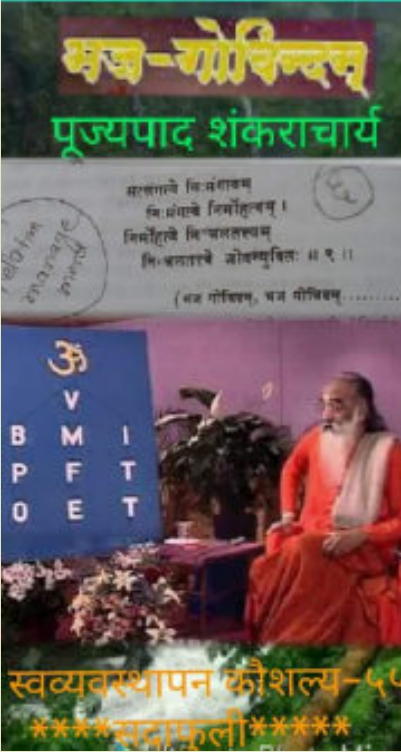
पाहिले, अशा संतांचा संग केला म्हणजेच त्यांनी सांगितलेल्या मार्गाचे अनुसरण केले तर काय होते? मुळातच संतांच्या सहवासात आत्मकल्याणार्थ यावे ही पूर्व पुण्याई आहे, आम्हाला सतत बाह्य विषयाच्या सहवासात यावेसे वाटते, ह्याचे महत्वाचे कारण बाह्य विषय

आम्हाला तात्कालीक सुख देतात, आणि आम्हाला खूप आनंद झाला आहे असा आभास निर्माण करतात, आभास ह्यासाठी म्हणते की त्या सुखाचे पर्यवसान कालांतराने दुःख त होते, पण ह्याबाबत फार थोड्याना जाणीव मनात निर्माण होते, काहींना प्रपंचातील दुःखात होरपळून निघण्याची जणू व्यसनच लागले असते, आणि त्यामुळे ते संतांच्या सहवासात येतात पण त्यांचा उद्देश हा केवळ आपल्या प्रापंचिक सुखकरिता असतो, पण ज्यांना ह्या प्रपंचाचे खरे रूप कळले ते मात्र ह्यातून सुटण्याची धडपड करतात, आणि मग त्यांच्या मनाची अवस्था अशी होते की आता मला ह्या तात्कालिक सुखाचा खर्च वीट आला आता मला असे सुख आनंद हवा आहे की जो माझ्यापासून कुणीही हिरावून घेणार नाही, नव्हे आता मलाच सुखरूप व्हायचे आहे आणि ही सुखरूपतेची अनुभूती घ्यायची आहे, हा विचाराचे निर्णयात रूपांतर होते आणि सत्संगतीला प्रारंभ होतो, आपल्याला हा विचार मनात येणं ही पुण्याई नाही का आणि आपली उन्नती नाही का करण सतात्याच्या संकल्प विकल्प करणाऱ्या मनाचे कार्य बुद्धीने थांबविले आणि मन हे बुद्धीच्या अधीन झाले, हा क्षण आयुष्यात येणं ही अत्यंत भाग्याची गोष्ट, पण ही जशी पूर्व पुण्याई आहे तसेच साधक म्हणून हे अथक प्रयत्नांना मिळालेले गुरुकृपेचे फळ आहे, ही खरी गुरुकृपा आहे, आणि असा सत्संग घडला तर निश्चित पणे विषयांचे आकर्षण गळून पडते, षड्रूप एक एक करून

आपल्या मनाचे घर रिकामे करतात, इंद्रिय आपले बहिरमुखता सोडून अंतरमुख होतात, इच्छाचे परिवर्तन आत्मेच्छेत होते, विषयांच्या सुखापेक्षा आत्मसुख हवेसे वाटते,तुझे रूप चित्ती राहो, मुखी तुझे नाम,देह प्रपंचाचा दास, सुखे करो काम,हा भाव दृढ होतो, इंद्रियांचा विषय बदलतो,घेईं घेईं माझे वाचे,गोड नाम विठोबाचे,डोळे तुम्ही घ्यारे सुख,पहा विठोबाचे मुख,तुम्ही ऐकारे कान, माझ्या विठोबाचे गुण,मना तिथे धाव घेईं,राही विठुलाचे पायी,हा भाव एकदा का मनात निर्माण झाला की आपोआप प्रपंचात राहून सुद्धा व्यक्ती निसंगवृत्ती धारण करू शकतो, किती छान आहे हे सर्व, दुःख मय जीवन जगण्या पेक्षा असे निसंगवृत्ती ने जीवन जागून ईश्वर व गुरू शरणागती पत्करली किंवा ही वृत्ती तयार झाली की* ठेविले अनंते तैसेचि राहावे, चित्ती असू द्यावे समाधान,*हा भाव दृढ होतो, ह्यावर सुद्धा टीका करणाऱ्याची संख्या कमी नाही, पण अभंगातील आशय समजून न घेता टीका करणे योग्य नाही, समाधान म्हणजे मनाची एकाग्रता हा अर्थच माहीत नसेल तर तो माहीत करून घ्यावा आणि संतना काय म्हणायचे आहे ते समजून घ्यावे, लक्षात घ्या संतांनी मानव जातीला कधीही निष्क्रिय बनविले नाही, प्राप्त जीवनाला स्वीकृती खूप महत्त्वाची असते आणि चित्ताची एकाग्रता असल्याशिवाय ध्येय गाठता येत नाही, निसांगत्व ही आपल्या उन्नतीचा दुसरी पायरी.

भाग (५५)

मित्रानो, आपण पाहिले की सतत चांगल्या सदविचारांच्या संगतीत आपले मन असले की ते मन आपोआप संकल्प विकल्पातून बाहेर पडते, षड्रिपु हळू हळू त्या मनाला सोडून जातात, ह्यापुढची पायरी जी आचार्यांनी सांगितली ती आहेनिर्मोहत्वम्, अर्थात ह्या जगताबद्दल जो मोह माझ्या मनात निर्माण झाला आहे तो मोह मला सोडून जातो,

म्हणजे काय? विचार करा मोह ह्याची उत्पत्ती कुठून होते? मला कशा कशाचा मोह असतो? ह्या मोहामुळे काय घडते? मोहाची उत्पत्ती चे मूळ कारण हे कामना आहेत, कामना पूर्ण झाल्या नाहीत त्यातून क्रोधाची निर्मिती, क्रोधातून लोभ निर्माण होणार आणि ह्यातून मोह निर्माण होतो, मोह ह्याचाच अर्थ वस्तू विषय व्यक्ती इ,बाबतचे आकर्षण हा व्यावहारिक अर्थ झाला, अर्जुनाला धर्मयुद्धाच्या आधी कुरुक्षेत्रावर मोह उत्पन्न

झाला, कारण समोर सर्व आप्तस्वकीय आहेत आणि त्यांच्या विरुद्ध मला लढायचे आहेत, ही भावना मनात उत्पन्न झाली आणि त्याने शस्त्र खाली ठेवले, हेच निमित्त झाले आणि भगवंतांनी संपूर्ण गीतेतून त्याचा मोह दूर केला म्हणजे काय केले? भगवंताने अर्जुनाला ह्या जगताबाबतचे सत्यता पटवून दिली, आणि त्याच्या बुद्धिमधील मल,

विक्षेप, आवरण दुर केले, आणि तो ज्या दृष्टीने ह्या सगळ्या जगताकडे बघतो आहे ते जगत वास्तविक तसे नाहीच आहे, कोण आप कोण परका, तत्वाच्या स्तरावर सर्व एकाच आहे, सर्वांच्या मध्ये असणारे चैतन्य एकच आहे, हा भाव त्याच्या ठिकाणी दृढ केला, ह्या दृष्टिकोनातून त्यांनी त्याचा भ्रमनिरास केला, आणि त्याची मोहापासून सुटका केली, विचार करा अर्जुन रोग हा आम्हाला सर्वांनाच झाला आहे ह्याची नाव भवरोग आहे आणि ह्यावर कृष्णथेरपी हाच उपाय आहे, आपल्या सर्वांच्या मध्ये अर्जुन आहे, बाह्य विश्वाबाबत चे आपण अनेक भ्रम आपल्याजवळ बाळगले आहेत आणि त्यात मीच जाऊन अडकलो आहे, आणि आता तेच माझा ग्रास घेतात, अशा वेळी भ्रम निरास झाल्याशिवाय ह्या जगाचे ज्ञान आपल्याला होत नाही, आणि ज्ञान म्हणजे आत्मज्ञान, पण ह्यासाठी मला निसंगवृत्ती धारण करावी लागेल, मला आता कशाचाही मोह राहिला नाही असे म्हणताना मोह म्हणजे आहे त्या वस्तूचे रूप जसे आहे तसे न दिसणे, ह्याला मोह म्हणता येईल, आणि त्याचे जसे रूप आहे त्याचे मूळ रूप पाहणे ह्यालाच मोह निवृत्ती अर्थात निर्मोही होणे असे म्हणता येईल, आता ही बाब आपल्या लक्षात येईल, की निसंगवृत्ती जेव्हा निर्माण होते तेव्हा मॅन हे बुद्धीला समर्पित होते, बुद्धीचे कार्य आहे आत्मनिश्चय करणे, आणि हे करताना मल विक्षेप आवरण ह्यां दोषांना काढून त्या ठिकाणी आत्मनिश्चय होऊ शकेल, आचार्यांनी आपल्याला किती चांगला सोपान सांगितला आहे, स्थूलकडून सुक्ष्माकडे जाण्याचा मार्ग, त्याच प्रमाणे देहबुद्धीकडून आत्मबुद्धीकडे जाणारा हा मार्ग, शरीर मन बुद्धी च्या माध्यमातून सूक्ष्म होत जाणारा हा प्रवास आहे, स्थूल शरीर, सूक्ष्म शरीर ह्या सर्वांचा निरास ह्या माध्यमातून साध्य होतो, पण आता इथेच थांबायचे नाही तर अजून आपल्याला ह्यापुढे जायचे आहे, आपण आचार्यांच्या हात धरलेलाच आहे.

भाग (५६)

मित्रानो, आचार्यांनी ह्या श्लोकात साधक सोपान आपणास सांगितला आहे, सत्संगातून निसंगवृत्ती, निसंगवृत्ती तुन निर्मोही वृत्ती ह्या एक एक अवस्था आहेत ज्या आपल्या उन्नतीच्या अवस्था आहेत, पण विचार केला तर ह्याही वृत्तीच आहेत, आणि वृत्तीनं धरून ठेवण्याची कार्य चित्त करते, आता शरीर मन बुद्धी ह्याचा निरास

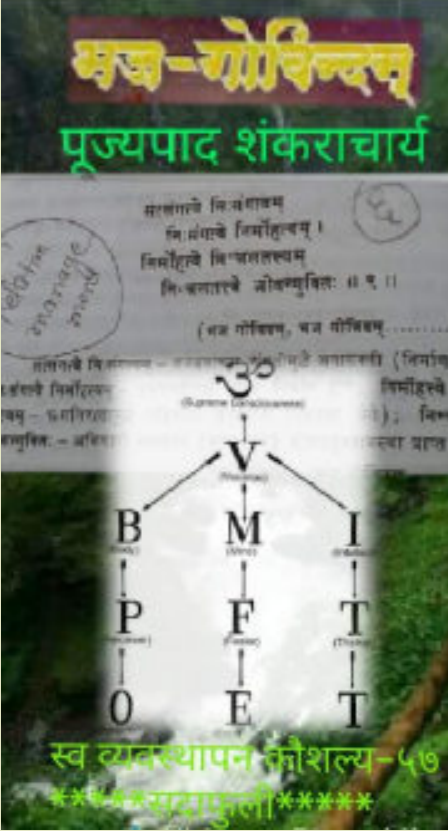
झाल्यावर चित्तवृत्ती आणि अहंकार ह्या दोन्ही घटकांचा निरास होणे महत्त्वाचे ठरते, ह्यापूर्वी माझ्या अंतःकरणात चित्तात ज्या वृत्ती निर्माण होत होत्या त्या बाह्य जगताला मी दिलेला प्रतिसाद होता, आता बाह्य जगताचे खऱ्या रूपाचे आकलन झाले

मन बुद्धी चे आकलन झाले, मनाचे संकल्प विकल्प संपले, बुद्धीने आत्मकल्याणाचा निश्चय केला आता ज्या गोष्टी चित्तात साठवून ठेवल्या होत्या ज्यामुळे मला अतिशय त्रास होत होता त्याच वृत्ती मला सोडून गेल्या, आणि त्या ठिकाणी आता केवळ आत्मकल्याणाच्याच वृत्ती आहेत, आता शरीराच्या स्तरावर मी देह नाही हा निश्चय, मनाच्या स्तरावर मी मन नाही आणि त्यामुळे मनाला

होणारे सुख दुःख नाही, संकल्प विकल्प नाही, मी बुद्धी नाही त्यामुळे मल विक्षेप आवरणाच्या दोषातून मी मुक्त झालो, मी चित्त नाही, त्यामुळे विविध आठवणींना धरून ठेवण्याची चित्ताची कार्य संपले, माझा कर्तृत्व भोक्तृत्व भाव समर्पित झाला आहे कारण मी हे विवेकाने जाणले आहे, आता ज्या ज्या बाबी मूळे जीवनात चंचलता निर्माण होत होती त्या त्या बाबीचा निरास झाला, आणि तो ही आशा पद्धतीने की ज्या प्रमाणे एकदा कोळसा अग्नीच्या संपर्कात येतो तो अग्नि रूपांतरित होतो पण त्याचे रूपांतर राखेत झाल्यावर तो पुन्हा अग्नी बनू शकत नाही म्हणजेच तो निवतो, आता त्या अवस्थेला मी पण पोहोचलो आहे, आणि आता मला जीव जगत ह्या सर्वांचे वास्तविक रूपाचे आकलन झाले आणि ह्या सर्वांना प्रकाशित करणारे तत्व हे चैतन्य तत्व आहे, ब्रह्म तत्व आहे, आणि ते मी आहे, असे एकदा अनुभूती आली की बाह्य व्यवहार सुरू राहतील अगदी सर्व सामान्य माणसासारखे, पण त्याचा परिणाम जीवनावर होणार नाही, मग शरीराचे भोग स्वीकारून आनंदाने भोगणे कारण मी देह नाही, सगळे उपचार करायचे देहाची निगा सगळी राखायची करण ते उपकरण आहे, पण त्याबाबत ची चिंता सोडायची आपले ईश्वरी कार्य सुरू ठेवायचे, मनामध्ये सुखदुःखाचे तरंग उमटणार नाहीत, बुद्धी निर्दोष, ह्याचा फक्त एकाच परिणाम होईल की चित्त शांत होईल आणि एकदा का चित्त शांत झाले की त्यात सदविचारांच्या प्रतिबिंब स्पष्ट दिसेल आणि तेही शांत प्रतिबिंब असेल, आणि आता मी ब्रह्म आहे हा भाव दृढ होईल, ब्रह्म तत्व हे निश्चल तत्व आहे, आणि ह्या निश्चल तत्वाची जाणीव होण हे अत्यंत महत्वाचे आहे, ते नित्य प्राप्त आहे फक्त आतापर्यंत त्यावर अज्ञानाचे आवरण होते, आता तेही आवरण दूर झाले आणि नित्यप्राप्त वस्तू मिळाली जी अविचल आहे, अहं ब्राह्मस्मि.

भाग (५७)

मित्रानो, जीवनाचा क्रमविकास करताना आपण एक एक सोपान चढत गेलो, आचार्यांनी आपल्याला आता एक उंचीवर आणून ठेवले आहे, ज्या तत्वाची अनुभूती यावी ह्यासाठी माझ्या नरदेहाचे प्रयोजन

होते ते प्रयोजन पूर्ण झाले आणि अत्यंत निश्चल आशा तत्वाची ब्राह्मतत्वाची अनुभूती मला आली, वाक्य थोडे बदलवून पाहूया, जगा मध्ये ब्रह्म दिसे उघडे, ही जीवन दृष्टी मला मिळाली, आणि आता सर्वदूर ब्राह्मच आहे, मी ब्रह्म आहे, मीच ह्या जगातून अभिव्यक्त होतो आहे, ही दृष्टी प्राप्त झाली, पण अजूनही मी ब्रह्म आहे ही वृत्ती शिळक

आहे, आणि हा जो शेवटचा तरंग आहे तो ही संपला, आता आनंदाचे डोही आनंद तरंग, फक्त आणि फक्त आनंद, ह्याची देही ह्याची डोळा, आशा अनुभूतीचा जो धनी आहे तो जीवन मुक्त आहे, त्याने खऱ्या

अर्थाने जीवनाला जिंकले आहे, हाच खरा मोक्ष आहे, पण असा जीवन्मुक्त कुणाला म्हणायचे? ज्याने म्हटले मी ब्रह्म पाहिले, त्याला? Congratulations अजिबात नाही, ब्रह्म ही सगुण साकार नाही त्यामुळे ज्ञानेंद्रियांचा त्याची अनुभूती येण्याचा प्रश्नच नाही, जीवन मुक्त व्यक्ती च्या बाह्य खुणा महत्वाच्या नाही, त्याची अंतरंग स्थिती महत्वाची आहे, करण आता शेवटचा तरंग ही त्यांचा संपला आहे आणि त्याला आशा निश्चल तत्वाची प्राप्ती झाल्यामुळे आता कोणत्याही बाह्य विषय त्याला विचलित करू शकत नाही, कोणतेही सुख दुःख त्याच्यावर आक्रमण करित नाही, जीवनात सुख दुःखाचे प्रसंग येतील पण ते त्याला लिंपित करणार नाही, त्याच्या बुद्धीवरचे पूर्ण अज्ञानाचे आवरण निघून गेले आहे, आणि आता त्याचे चालणे बोलणे जरी तुमच्या आमच्या सारखे असले तरी त्याच्या अंतरीच्या खुणा ह्या जीवांमुक्तांच्याच असतात, म्हणतात *न अंतरीच्या खुणा अंतरनिष्ठ जाणती*, मित्रानो हीच खरी जीवन मुक्ती आहे, मृत्यूपरांत मोक्षाची कामना करण्यापेक्षा माझ्या जीवनामध्येच जेव्हा माझ्या स्थूल शरीराचा सूक्ष्म शरीराचा, कारण शरीराचा निरास होतो तोच खरा मुक्तीचा सोहळा आहे आणि हा सोहळा आपण आपला करायचा असतो, ह्याची देही ह्याची डोळा, ही जीवन मुक्तीची दृष्टी आहे, मित्रानो आपण नेहमी मरणोपरांत मुक्तीची कल्पना करतो आणि भरकटुन जातो, पण आपल्याला मिळालेला हा देह ह्यातच आपण असताना आपण आपली ही मोक्षाची व्यवस्था करायला हवी. आणि म्हणूनच आचार्यांनी सांगितलेला हा सोपान महत्वाचा आहे.

भाग (५८)

मित्रानो, आचार्यांनी आपल्याला जीवन्मुक्त अवस्थेपर्यंत नेले आणि आता ह्या श्लोकात ते आपणास सांगत आहेत की, जेव्हा कारण नाहीसे होते तेव्हा कार्य राहूच शकत नाही हा नियम आहे, तारुण्य हे कारण नाहीसे झाले की त्यासोबत तारुण्यातील चेष्टाही संपतात कारण इंद्रिय

साथ देत नाहीत, सरोवरात जोवर पाणी आहे तोवर त्याला सरोवर म्हटले जाइल पण ज्या दिवशी सरोवरातील पाणी अटते तेव्हा त्याला फक्त सरोवराचे पात्र असे म्हटले जाते, जो पर्यंत माणसाजवळ पैसे असतात तोवर त य ा ल ा

विचारणाऱ्याची संख्या खूप असते पण एकदा ही पैसे कामविण्याची क्षमता कमी झाली पैसे संपला की आपल्या आयुष्यातून एक एक करीत सर्व निघून जातात, आपल्या जवळ असणाऱ्यांची संख्या कमी असते, त्याचप्रमाणे एकदा का सत्य तत्वाचा साक्षात्कार झाला तर

अज्ञान राहणारच नाही, करण अज्ञानाचे करण दुर झाले, अंधार आणि उजेड एका ठिकाणी राहू शकत नाही, एकदा का खाली पडलेली दोरी हा साप नसून दोरी आहे हे कळले की दोरीबाबत चे अज्ञान नाहीसे होते, कारण नाहीसे झाले की कारणही उरत नाही, ज्या सत्य तत्वाची साक्षात्कार आपल्याला झाला आता आता कशाचे अज्ञान , आता फक्त एकच अनुभूती, उजेडी राहिले उजेड होऊन, हरिओम.

मित्रानो आज भजगोविंदम ह्या आचार्यांच्या स्तोत्रांतील द्वादश मंजिरी ह्यातील शेवटचा श्लोक झाला, आपल्या लक्षात आले असेल की हे श्लोक क्रमाने न घेता विषय क्रमाने घेतले आहे, आणि धर्म पुरुषार्थ, अर्थपुरुषार्थ, काम पुरुषार्थ व मोक्ष पुरुषार्थ, साधून आपल्याला स्व चा शोध घ्यावा लागतो, त्याचे सोपान आचार्यांनी आपल्याला दिले.

आज ह्या ठिकाणी ह्या विषयाला पूर्णविराम देते आहे, आपण सर्वांचा भरभरून सहभाग ह्यात होता, आणि त्यामुळेच माझा उत्साह वाढला, उद्या गुरुपौर्णिमा, आपणास सर्वांना हार्दिक शुभेच्छा, आणि हे सर्व विचार गुरुकृपेचेच फळ आहे, म्हणून सद्गुरूच्या चरणी हे अर्पण करते.

प.पू. गुरुदेव चिन्मयानंद ह्यांच्या
परमपवित्र चरणावर लेखन सेवा अर्पण

डॉ. वसुधा विनोद देव